

A MAGYAR SAJTÓ
TÖRTÉNETE A SZOVJET
TÍPUSÚ DIKTATÚRA IDEJÉN

HORVÁTH ATTILA

A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején

7.

Sorozatszerkesztő:

Koltay András – Nyakas Levente

Horváth Attila

A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején

Médiatudományi Intézet

2013

Minden jog fenntartva.

© Horváth Attila 2013

© Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete 2013

Tartalom

Bevezetés.....	6
1. A sajtóra vonatkozó szabályok (1945–1989)	7
2. A többpárti sajtó korszaka (1944–1949)	12
3. Az ún. Rákosi-korszak sajtója (1949–1953).....	33
4. Klikkharcok a magyar sajtóban (1953–1956)	47
5. Az 1956-os forradalom és szabadságharc sajtója.....	53
6. Az ún. Kádár-rendszer sajtópolitikája (1956–1989).....	60
6.1. Hetilapok.....	77
6.2. Irodalmi folyóiratok	82
6.3. Szamizdat folyóiratok	91

Bevezetés

A sajtótörténet a társadalomtudományok mostoha területe. Még a sajtótörténet státusának a meghatározása sem könnyű. Vagy „interdiszciplináris” területnek, vagy „segédtudománynak” nevezik. A magyar sajtótörténetnek különleges korszaka a szovjet típusú diktatúra időszaka, amikor az egész rendszer fordított logikával működött. Nem a sajtószabadság biztosítása érdekében, hanem az információk elhallgatása, a cenzúra elleplezése és a mindent behálózó propaganda intézményének kiépítése érdekében. A piac meghatározó szerepe helyett az állampárt irányítása érvényesült. A sajtó bár nem tükrözte, hanem elleplezte a valóságot, mégis a kor egyik legfontosabb történeti forrása.¹

A szerző köszöni Paál Vince segítségét, amelyet a kézirat szerkesztése során nyújtott.

1 Széchenyi Ágnes: A huszadik század hiányzó magyar sajtótörténete – Adósságlista és javaslat. *Magyar Tudomány*, 2004/10. 1160–1161.

1. A sajtóra vonatkozó szabályok (1945–1989)

A szovjet sajtóirányításról Lenin meglepően őszintén írt: „Mi régebben is kijelentettük, hogy betiltjuk a burzsoá lapokat, ha kezünkbe vesszük a hatalmat. Ha eltűrnék ezeknek a lapoknak a fennállását, az azt jelentené, hogy nem vagyunk többé szocialisták. Mi nem nyújthatunk a burzsoáziának lehetőséget arra, hogy rágalmazhasson bennünket.”² Egy későbbi levelében tovább pontosította ezen álláspontját:

„A burzsoázia (az egész világon) erősebb még nálunk, mégpedig sokszorta erősebb. Ha ráadásul meg egy olyan fegyvert is adnánk a kezébe, mint a politikai szervezkedés szabadsága (sajtószabadság, mert a sajtó a politikai szervezkedés központja és alapja), akkor megkönnyítenénk az ellenség dolgát, segítenénk az osztályellenséget. Nem óhajtunk öngyilkosságot elkövetni, ezért ezt nem tesszük meg (...). A sajtószabadság nem Oroszország kommunista pártjának számos gyengéjétől, hibájától, ferdeségétől (...) való megtisztítását szolgálja.”³

Lenin nem csupán a cenzúráról rendelkezett, hanem jóval tovább ment ennél. A szovjet íróknak, költőknek, újságíróknak teljesen új feladatot adott: „a lap szerepe nem korlátozódik csupán eszmék terjesztésére, csupán politikai nevelésre és politikai szövetségesek toborzására. A lap nemcsak kollektív propagandista és kollektív agitátor, hanem kollektív szervező.”⁴ Minderre azért volt szükség, mert a Szovjetunió lakosságának legnagyobb része nem ismerte, vagy ha ismerte is, nem igazán akarta elfogadni a marxista-leninista tanokat, illetve az állampárti diktatúrát. Ezért Lenin útmutatása alapján:

„A proletariátus diktatúrája talaján hosszas harcban kell átnevelni magukat a proletárokat is, akik saját kispolgári előítéleteiktől nem egyszerre, nem csoda útján, nem a Szűzanya parancsára, nem valami jelszó, határozat vagy rendelet parancsára szabadulnak meg, hanem csak a kispolgári tömegbefolyás ellen folytatott hosszú és fáradtságos tömegharc útján.”⁵

Lenin még elsősorban plakátokkal, köztéri szobrokkal és nyilvános színházi előadásokkal próbálkozott.⁶ Az 1940–1950-es évek magyar médiapolitikai irányítójának, Révai Józsefnek⁷

2 *Lenin összes művei.* Budapest, Szikra, 1952. 26. k., 290.

3 *Lenin összes művei.* Budapest, Kossuth, 1975. 44. k., Levél G. Mjasznyikovhoz (1921), 74–75.

4 Marx–Engels–Lenin: *A sajtóról.* Budapest, Kossuth, 1974. 33.

5 E lenini idézet annyira közismert volt Magyarországon, hogy még egy bírói ítélet indokolásában is idézték. L. Solt Pál (főszerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995. IV. k. 810.

6 Potó János: *Az emlékezés helyei. Emlékművek és politika.* Budapest, Osiris, 2003. 223.

7 Révai József (1898–1959) kommunista politikus, író, a Rákosi-korszak meghatározó kultúrpolitikusa. 1945-től 1950-ig a párt lapja, a *Szabad Nép* főszerkesztőjeként tevékenykedett. Nevéhez fűződik a szocialista realizmus elveinek könyörtelen érvényre juttatása. Révai eredetileg költő szeretett volna lenni. Egyik verse sokáig közkezen forgott a budapesti kávéházakban: „Dögölj meg, apám, / dögölj meg, anyám, / dögölj meg, első tanítóm.” L. Aczél Tamás – Méray Tibor: *Tisztító vihar.* London, Big Ben (első magyarországi kiadás: Szeged, JATE Könyvkiadó, 1989). 84. Az ominózus versre Háy Gyula egy kicsit másként emlékezik: „Dögölj meg, apám! / Dögölj meg, anyám! / Dögölj meg te is, első szeretóm!” L. Háy Gyula: *Született 1900-ban.* Budapest, Interart, 1990. 345.

már több eszköze is volt. A Magyar Dolgozók Pártjának II. kongresszusán így foglalta össze a programját: „népünk szocialista átnevelésének szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt és propagandát, a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját.”⁸

A kommunista hatalomátvétellel egyidejűleg Magyarországon gyakorlatilag (1986-ig) megszűnt a sajtó törvényi szintű szabályozása, bár az 1914. évi 14. tc.⁹ számtalan biztosítékát nyújtotta volna a sajtószabadságnak.

A háború után az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe bekerült valamennyi párt programjában deklarálták a sajtószabadságot,¹⁰ valójában a Kommunista Párt kezdettől fogva a lapkiadás korlátozására és a cenzúra bevezetésére törekedett. Ezt a célt szolgálta a már 1945 februárjában elfogadott kormányrendelet (340/1945. M. E. sz. r.), amely szerint „az átmeneti időszakra való tekintettel és a súlyos papírhiány miatt” lapengedélyt kizárólag a „demokratikus pártok” kaphatnak. (Azok a pártok, amelyeknek működését a megszálló szovjet hatóságok engedélyezték.) Az előzetes cenzúra alól is csak az ún. demokratikus pártokat mentesítették.

A lapengedélyek kiadásának ügye kezdetben a Miniszterelnökség sajtóosztályához tartozott, amelyet a sajátos politikai karriert befutott Balogh István államtitkár vezetett.¹¹ A 390/1945. M. E. sz. rendelet kimondta, hogy könyvek, időszaki lapok, politikai pártok falragaszai, röplapok csak előzetes engedéllyel adhatók ki. 1945 nyarán a Kommunista Párt Kállai Gyulát¹² tette meg a miniszterelnöki államtitkárnak, hogy megakadályozza a Rákosiék által nem kívánatosnak tartott lapok megjelenését. Az 1945-ös választások után a tájékoztatásügyi minisztérium szociáldemokrata és kommunista tisztviselői vették át ezt a hatáskört. Továbbra is postázva a megfellebbezhetetlen határozatokat, amelyek papírhiányra hivatkozva visszautasították a lapalapítási kérelmeket.

A köztársasági államformáról szóló 1946. évi I. törvény preambuluma is a polgárok alapvető és elidegeníthetetlen jogai között sorolta fel a gondolat és vélemény szabad nyilvánításának jogát.¹³ Ennek ellenére a 11.290/1947. Korm. sz. rendelet a „Sajtótermékek és engedélyezésük ideiglenes rendezéséről” előírta, hogy újságot, könyvet kinyomtatni csak előzetes bemutatás (cenzúra) után, engedéllyel lehet. Nyomdai, kiadási engedélyért csak jogi személy vagy társaság folyamodhatott, és az ennek nevében eljáró felelős személynek Erkölcsei Bizonyítványt kellett csatolnia. Csak egészen kivételes esetben kaphatott lapengedélyt természetes személy. A rendelet végrehajtásáért az oktatási miniszter felelt. Előírták azt is, hogy a miniszternek 24 órán belül meg kell tudnia, hogy az újságokat hány példányban nyomták ki, és hogy

8 *A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának jegyzőkönyve*. 1951. február 24. – március 2. Budapest, 1951. Vö. Fodor Gábor – Szecskő Tamás (szerk.): *Tájékoztatópolitika Magyarországon*. Budapest, Kossuth, 1973. 29.

9 Kenedi Géza (szerk.): *A magyar sajtójog ügy, amint életben van. Az 1914. évi XIV. törvénycikk a vele összefüggő törvényekkel és végrehajtási rendeletekkel*. Budapest, Franklin, 1914.

10 Balogh Sándor – Izsák Lajos: *Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948)*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1977.

11 Balogh István (1894–1976) plébános, államtitkár, a papi „békemozgalom” egyik alapítója. Klettner Csilla: Balogh István páter politikai pályája. In Körmeny Zsuzsanna (szerk.): *Korrajz. XXI. Század Intézet Évkönyve*. Budapest, XXI. Század Intézet, 2004. 96–127.

12 Kállai Gyula (1910–1996) kommunista politikus, országgyűlési képviselő, miniszter, 1965 és 1967 között miniszterelnök. A Kiadói Főigazgatóság vezetője (1954–1955), majd a *Társadalmi Szemle* főszerkesztője (1958–1961).

13 Vida István: Dokumentumok az államforma kérdésének 1946. évi rendezéséhez. *Jogtudományi Közöny*, 1982/12. 971.

mennyi maradt belőlük meg az árusítás után. Ezenfelül a terjesztés helyét is meg kellett határozni. Megszabták továbbá a lapok terjedelmét: a reggeli lapok maximum 30, a vasárnap estiek és a hetilapok 8, a fővároson kívüli hetilapok hetente egyszer és csak 4 oldalon jelenhettek meg. Bármely előírás megszegését a rendelet fogházbüntetéssel fenyegette. 1948-ban annyi változás történt, hogy az engedélyezés jogát a miniszterelnök magához vonta.

A sajtóval kapcsolatos állami adminisztratív ügyek 1948 márciusától a miniszterelnökség sajtóosztályának hatáskörébe kerültek. A sajtó és rádió állami irányítását 1950-től a Révai József vezette Népművelési Minisztérium Tájékoztatási Főosztálya vette át. A pártellenőrzést a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Agitációs és Propaganda Osztálya látta el.

Az 1949. évi XX. tv., a Magyar Népköztársaság Alkotmánya elvileg a „dolgozók érdekeinek megfelelően” az 1972. évi alkotmánymódosítás pedig „a nép érdekeinek megfelelően” biztosította volna a sajtószabadságot. Valójában még a sajtóról szóló 1986. évi II. tv.¹⁴ sem deklarálta a valódi sajtószabadságot, nem fogalmazott meg az állami szervek tájékoztatási kötelezettségéről szóló előírásokat, nem szabályozta a médiának a politikai, társadalmi és kulturális életben betöltendő kiemelkedő szerepét, viszont továbbra is fenntartotta az előzetes engedélyezés rendszerét.¹⁵

A sajtót és a médiát 1956-ig elsősorban nem jogszabályok, hanem közvetlen utasítások alapján irányították. Pl. Rákosi Mátyás minden este megkapta a *Szabad Nép* másnap megjelenésre szánt példányát, hogy személyesen ellenőrizhesse annak tartalmát.¹⁶

Ezt a politikai irányvonalat a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1958. január 21-i, *A sajtó helyzete, feladata* című határozata¹⁷ változtatta meg. Ekkor kezdtek áttérni a differenciáltabb, taktikusabb és burkoltabb befolyásolási módszerekre. Ennek jegyében jelent meg az első sajtóval foglalkozó jogszabály, amelyet eredetileg *Törvényjavaslat a sajtóról* címmel tárgyalt a párt legfelsőbb vezetése.¹⁸ Végül csak a sajtóval kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 26/1959. (V. 1.) Korm. sz. rendeletet tették közzé, amelynek a jogforrási hierarchiában elfoglalt helye és tartalma ellentétes volt az alkotmánnyal.

A rendelet preambuluma hatályon kívül helyezte az 1914. évi XIV. tc.-et, a sajtótörvényt, mivel az „még a felszabadulás előtt keletkezett, és a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok között nem alkalmazható.” Az időszaki lapok engedélyezési rendszerét vezette be, példányszámra, terjedelemre is kiterjedően (4–6. §). Mindenféle önálló szellemi termék sokszorosítását előzetes engedélyhez kötötték (26/1959. (V. 1.) MT sz. rendelet); ám az egyedi kiadványok vonatkozásában semmiféle útmutatást nem adtak arra nézve, hogy milyen esetekben tagadhatja meg az engedélyt az illetékes hatóság (4/1959. [V. 9.] MM és 3/1978. [VII. 7.] KM sz. rendeletek), az időszaki kiadványok vonatkozásában pedig feltételeket szabtak az engedélyhez: „Az időszaki lap megjelenése csak akkor engedélyezhető, ha országos vagy helyi

14 Ádám Antal: Az 1986. évi magyar sajtótörvényről. *Jogtudományi Közöny*, 1987/1. 2.

15 Vö. A Német Szövetségi Köztársaság Alkotmányának 5. cikke: „Mindenkinek joga van arra, hogy véleményét szóban, írásban és képből szabadon kifejezze és terjessze, valamint arra, hogy az általánosan hozzáférhető forrásokból akadálytalanul tájékozódjék. A sajtószabadság és a rádió, valamint a film útján történő hírközlés szabadsága biztosított. Cenzúrának helye nincs.”

16 Varga Zsuzsa: *Voltam, aki voltam*. Székesfehérvár, Vörösmarty, 1988. 158.

17 Vass Henrik – Ságvári Ágnes (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956–1962*. Budapest, Kossuth, 3. kiad., 1979. 195.

18 Révész T. Mihály: Egy törvényjavaslat elő- és utóélete. Adalékok a sajtójogi kodifikáció 1956 utáni históriájához. In: *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Győr, 2013. 419–429.

politikai, gazdasági, illetőleg kulturális szükségletet elégít ki.” Ez a követelmény ellentétes volt a sajtószabadság elvével, hiszen az engedélyező szerv határozhatott arról, hogy mire van és mire nincs szüksége a magyar állampolgároknak, és ezen határozat ellen nem lehetett jogorvoslatért bírósághoz fordulni. Vagyis a sajtóra vonatkozó szabályozás kizárta, hogy előzetes hatósági engedély nélkül bárki önálló szellemi terméket sokszorosítson és terjesszen, miközben az illetékes hatóság önkényére bízta, hogy megadja-e az engedélyt. Újság vagy bármilyen kiadvány engedély nélküli előállításá pedig bűncselekménynek minősült (1961. évi V. tv. 211. §, 1978. évi IV. tv. 213. §).

Nezvál Ferenc¹⁹ igazságügy-miniszter már 1957. június 1-jén bejelentette, hogy készül a sajtótörvény, és ezt az Országgyűlés következő ülészakára beterjesztik.²⁰ Mégis közel harminc évet kellett várni, míg sikerült a Parlamentnek benyújtani a sajtótörvényt (1986. évi II. tv.).²¹

Az 1986. évi sajtótörvény előterjesztésekor Markója Imre igazságügy-miniszter az alábbiakat mondta:

„A mi sajtónk is a társadalmi berendezkedésünknek megfelelő eszméket vall, s ezek gyakorlati érvényesítéséért dolgozik, (...) a mi sajtónknak is politikailag elkötelezettnek kell lennie, és ezt az elkötelezettséget mindenkor vállalni kell. Semmilyen körülmények között nem lehet szószólója a szocializmustól idegen, a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét sértő eszméknek és nézeteknek.”²²

A több évtized alatt kidolgozott jogszabály alig lett több bizonyos politikai deklarációkba csomagolt rövid sajtórendészeti szabályozásnál. Csaknem változatlan formában konvertálta a negyven éve működő tájékoztatáspolitikát. A sajtótörvény célja nem a sajtószabadság alkotmányos alapjogának garantálása, hanem a sajtó és munkatársainak közigazgatási jogállásának szabályozása volt.

Időszaki lapot²³ továbbra is csak állami szervek, gazdálkodó szervezetek, társadalmi szervezetek és egyesületek adhattak ki, magánszemélyek esetében szigorúan tiltották!²⁴ A sajtótörvény fenntartotta a korábbi sajtójogi szabályoknak a hatalmi beavatkozásra módot adó azon rendelkezését, hogy a sajtótermékek előállításához és nyilvános közléséhez, valamint időszaki lap, illetve helyi stúdió alapításához engedélyre van szükség. Az engedélyezési rendszer garanciális szempontból legproblematisabb elemének az a törvényi előírás bizonyult, amely lehetővé tette az engedély megtagadását pusztán azon az alapon, hogy a sajtótermék előállításához, illetve nyilvános közléséhez szükséges „személyi és tárgyi feltételek nincsenek biztosítva”. Ezek közé tartozott, hogy a szükséges hordozóanyag (papír) nem állt rendelkezésre.

19 Nezvál Ferenc (1909–1987) kommunista politikus. Öt élemt végzett, majd cipészinas lett. 1956. december 29-étől 1966. december 7-ig, nyugdíjazásáig, igazságügy-miniszter. Tagja volt az MSZMP Központi Bizottságának is.

20 *Népszabadság*, 1957. július 2.

21 A rendszerváltozás kuriózumai közé tartozik, hogy az 1949. évi XX. törvénnyel együtt, formálisan 2011-ig hatályban maradt. (Állítólag a törvénytervezet eredeti címe a „tájékoztatásról” volt, azonban Kádár János kívánságára megváltoztatták a „sajtóról” címre.)

22 *Magyar Sajtó*, 1986. május 7.

23 Az időszaki lap fogalmát a 34/1975. (XII. 10.) MT sz. rendelet 1. §-a határozta meg. A (3) bekezdés ehhez hozzátette: „Időszaki lap megjelenése csak akkor engedélyezhető, ha országos vagy helyi politikai, gazdasági, illetőleg kulturális szükségletet elégít ki, tartalmában megfelel a Magyar Népköztársaság jogszabályainak, az előállításához szükséges anyagi-, műszaki- és pénzügyi feltételek a népgazdasági terv keretében biztosítva vannak.”

24 Az első magánszemélyek által alapított folyóirat, a *Hitel*, 1988-tól jelenhetett meg.

A 3. § (1) bekezdésének indoklása szerint a sajtóban közölt tájékoztatás nem sértheti a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét, nemzetközi érdekeit, valamint az állampolgárok és a jogi személyek jogait, törvényes érdekeit és a közérkölcset. (Meghatározásuk szerint ez utóbbi a szocialista, humanista értékrendszeren alapszik.)

A sajtóról szóló 1986. évi II. tv. 21. § (3) bekezdése kimondta, hogy a törvény végrehajtásáról a Minisztertanács gondoskodik. A kormány ki is adott egy olyan végrehajtási rendeletet (12/1986. [IV. 22.] MT sz. rendelet), amely hosszabbra sikeredett, mint maga a törvény. A rendelet 4. §-a felsorolta azokat a szervezeteket, amelyek a sajtótermékek előállításához és nyilvános közlésére az engedélyt kiadhatták:

- a) a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala: a belföldi időszakos lapok alapítására, a külföldi lapok belföldön történő nyilvános közlésére, a helyi stúdió alapítására, továbbá a tájékoztatást tartalmazó más technikai eszközre;
- b) a Művelődési Minisztérium: a könyvekre, az oktatási jegyzetekre, a zeneművet, grafikát, rajzot, fotót tartalmazó kiadványokra, a politikai plakátokra és röplapokra, a műsoros film-szalagra, video-kazettára, video-lemezre, hangszalagra, hanglemeze, továbbá bármely más műsört tartalmazó technikai eszközre;
- c) a Magyar Posta: a bélyegkatalógusokra (bélyegárjegyzékekre), bélyegismertetőkre;
- d) a fegyveres erők, fegyveres testületek, rendészeti szervek felett felügyeletet gyakorló minisztérium (országos hatáskörű szerv): a felsorolt szervek által belső használatra kiadott oktatási, kiképzési vagy nevelési célokat szolgáló sajtótermékekre;
- e) az Állami Egyházügyi Hivatal: a hittan- és imakönyvekre, bibliákra, továbbá az egyházak és a felekezetek által kiadott vallásos tárgyú egyéb kiadványokra;
- f) a megyei (fővárosi), illetőleg megyei városi tanács végrehajtó bizottságának művelődési feladatot ellátó szerve: minden egyéb engedélyezés alá eső sajtótermékekre.

2. A többpárti sajtó korszaka (1944–1949)

1945 előtt a hazai napilappiac rendkívül változatos képet mutatott. A két világháború között több száz politikai napi- és hetilapot adtak ki, csak a fővárosban kéttucatnyi napilap jelent meg. A szélsőbaloldal kivételével minden politikai irányzat kiadhatta a maga újságjait; reggeli, déli és esti lapok konkuráltak egymással. A minőségi újságok és a bulvárlapok jól megfértek egymás mellett. Természetesen ilyen sokféle napilap kiadása esetén a példányszámok relatíve alacsonyabbak voltak. Akkoriban egy 100 ezres példányszám kifejezetten magasnak számított. 1930 körül csak a *Friss Újság* és a *Pesti Hírlap* haladta meg ezt, illetve az *Est* című lap tudta megközelíteni.

Magyarország 1944. szeptember 22-től 1945. április 11-ig kettős katonai megszállás alá került. Folyamatos hadszíntér, harcoló hadseregek összeütközéseinek a terepe volt. A Vörös Hadsereg hadműveletei nyomán jórészt szétesett a korábbi államigazgatás. A front mögötti terület újjászervezése, így az Ideiglenes Nemzeti Kormány felállításának is a harcoló csapatok minél tökéletesebb ellátása érdekében történt. A szovjet hadsereg az ország összes erőforrását ennek rendelte alá.²⁵ Már ebben az időszakban is – a szovjet hatóságok engedélyével – megjelenhetett néhány kispéldányszámú helyi lap. Az első ilyen újság a magyar kommunisták által szerkesztett, 1944. október 15-én, Orosházán kiadott *Népakarat* című lap volt. Október 18-án újabb két újság indult, a Kommunisták Magyarországi Pártjának szentesi csoportja adta ki a *Magyar Népakarat* című lapot, illetve a szegedi kommunisták a *Szegedi Népakaratot*. Az eddig ismert negyedik újságnak a hódmezővásárhelyi *Vásárhely Népe* tekinthető.

Az első lapok csak kis példányszámban és rendkívül nehéz körülmények között jelenhettek meg. A Vörös Hadseregtől kellett igényelni papírt, festéket, petróleumot. Közben sokszor nem volt áram, nem működtek a nyomdagépek.²⁶ Nem csoda, hogy a csekély terjedelmű újságok csak néhány számot értek meg: az orosházi *Népakarat*ból mindössze 5, a *Szegedi Népakarat*ból pedig 9 szám jelent meg.²⁷

Egy hónappal később már a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front égisze alatt adta ki Révai József, Erdei Ferenc²⁸ és Balogh István az egykor jobb napokat is látott *Délmagyarország* című lapot.²⁹ A hosszú ideig vezető orgánumnak számító újság népfrontos jellege ellenére a szovjet megszálló hatóságok, illetve a magyarországi kommunisták irányvonalának megfelelően működött. Révai, Erdei és id. Komócsin Mihály³⁰ a Vörös Hadsereg melletti propagandával, a munkára, újjáépítésre való buzdítással foglalkozó cikkeket publikált.³¹

25 Révai Valéria (szerk.): *Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Budapest, Zrínyi, 1991. 12.

26 Kárász József (szerk.): *Az új élet kezdetén. A Vásárhely Népe c. napilap repertórium*. Hódmezővásárhely, Csongrád Megyei Könyvtár, 1969. 3.

27 Szabó Ferenc: A felszabadult Magyarország első kommunista napilapja a *Népakarat*. Orosháza (1944. október 15–20.). *Magyar Könyvszemle*, 1965/1. 43–47. Szabó Ferenc: Az első szabad újságok nyomában. *Tiszatáj*, 1964/10. 12.

28 Erdei Ferenc (1910–1971) szociológus, a népi írók csoportjának a tagja. Titokban belépett a Kommunista Pártba. 1945 után többször miniszter, az ÁVO elődjének számító Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát ő hozta létre. 1956-ban miniszterelnök-helyettes, 1956 után pedig a szövetkezetesítés egyik élharcosa. Jelentős irodalmi munkássága van. 1948-tól az MTA levelező tagja, 1956-tól rendes tagja volt.

29 Lőkös Zoltán – Péter László – Simon István: *A Délmagyarország fél évszázada. 1910–1960. Jubileumi emlékkönyv*. Szeged, 1960.

30 Komócsin Mihály, id. (1895–1978) építőmunkás, szakszervezeti vezető, kommunista politikus. 1912-től a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége (MÉMOSZ) és az MSZDP tagja volt. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben harcolt. Az MKP alapító tagja, az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője volt. Jelentős szerepet töltött be Szeged politikai életében.

31 Márkus László (szerk.): *A magyar sajtó története*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1977. 237.

A fegyverszünet megkötése után (az 1945. évi V. tc.-kel törvénybe is iktatták) a békeszerződés aláírásáig Magyarországon a szovjet hadsereg állományából egy ún. Szövetséges Ellenőrző Bizottságot hoztak létre, amely ellenőrizte a fegyverszüneti feltételek végrehajtását. Ebben a szervezetben az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság képviselői csak megfigyelői státust kaptak. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság K. J. Vorosilov,³² a Vörös Hadsereg marsallja, a Politikai Bizottság tagja, korlátlan hatalmú vezetésével működött. A szovjet megszálló hatóság hatáskörrel rendelkezett a kormány tagjai, illetve a köztársasági elnök kinevezése vonatkozásában, a pártok működésének, újságok kiadásának, a rádióállomások, a posta, a távíró, a távbeszélő működtetésének ellenőrzése, a ki- és beutazások engedélyezése terén. A Szövetséges Ellenőrzési Bizottság szerteágazó feladatait, több százezer megszálló katona közreműködésével, központi, kerületi, megyei, városi és üzemi hálózattal, emellett Vorosilov hatalmas irodájának segítségével tudta ellátni, amely 700–800 fővel működött. Még hírszerző és igazgató apparátussal is rendelkeztek. Különböző osztályokat, szakszervezeteket, intézményeket állítottak fel, amelyek meghatározott gazdasági, politikai területeket ellenőriztek. A hatalmas hadsereg és apparátus költségeinek fedezetét a magyar államnak kellett állnia, amely 1945–1946-ban meghaladta a nemzeti jövedelem 30%-át. Mindemellett a Szövetséges Ellenőrző Bizottság operatív módon is beavatkozott a magyarországi viszonyokba, így a lapok engedélyezése és cenzúrázása is a hatáskörükbe tartozott.³³ Még csak említés szintjén sem írhattak a magyar újságok³⁴ a civil lakosság tömeges elhurcolásáról,³⁵ a szabad rablásról,³⁶ arról, hogy a szovjet katonák brutális módon több százezer nőt – a kislányoktól a 70 évesekig bezárólag és kismamákat sem kímélve – megerőszakoltak.³⁷ A Vörös Hadsereg nyomában a műkincsek elrablásával és a magyar bankok kifosztásával megbízott különleges NKVD/SZMERS alakulatok jöttek az országba.³⁸

32 Kliment Jefremovics Vorosilov (1881–1969): mozdonygyárban lakatos. A cári hatóságok többször is letartóztatták. A bolsevik hatalomátvétel után a CSEKA egyik megszervezője, részt vett a polgárháborúban, majd egyre magasabb beosztásokba került. Hadügyi népbiztos és a Szovjetunió marsallja lett. A II. világháború idején az Állami Honvédelmi Bizottság tagja. 1945 és 1947 között Magyarországon a SZEB vezetője. Sztálin halála után kegyvesztett lett.

33 Földesi Margit: *A szabadság megszállása. A megszállók szabadsága*. Budapest, Kairosz, 2009. Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon, 1945–1947*. Budapest, Ikva, 1994.

34 Buzinkay Géza: *Kis magyar sajtótörténet*. Budapest, Haza és Haladás Alapítvány, 1993. 65.

35 Körülbelül 600 ezer embert, katonákat, civileket, sőt nőket és gyermekeket is elhurcoltak a különböző Szovjetunióbeli lágerbe. Egyharmaduk a GULAG embertelen körülményei között halt meg. L. Tóth István György (szerk.): *Millenniumi magyar történet*. Budapest, Osiris, 2001. 562. Kormos Valéria (szerk.): *A végtelen foglyai: Magyar nők szovjet rabságban, 1945–1947*. Budapest, Kairosz, 2001. Varga Éva Mária (főszerk.): *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941–1953)*. Moszkva–Budapest, ROSSZPEN, MKTTK, 2006.

36 Malinovszkij Budapest bevételéért három nap szabad rablást engedélyezett katonáinak, amit „öntevékenyen” meghosszabbítottak és az egész országra kiterjesztettek. A szovjet katonák ellátásával nem sokat törődtek, viszont megengedték nekik, hogy tízkilós csomagot küldhessenek haza, amivel még ösztönözték is őket a fosztogatásra.

37 A nemi erőszak üzenet a legyőzötteknek: nemcsak a hazátokat, házatokat, de még az asszonyaitokat, leányaitokat sem tudjátok megvédeni. Ezzel válik teljessé az ellenség megálázása. L. Pető Andrea: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös nemi erőszak esetek emlékezete. *Történelmi Szemle*, 1999/1–2. 85–107. Pető Andrea: Budapest ostroma 1944–1945-ben – női szemmel. *Budapesti Negyed*, 2000/3–4. 203. Földesi (2009) i. m. (33. lj.) 140.

38 NKVD = Narodnij Komisszarat Vnutrennyih Gyel (Belügyi Népbizottság). SZMERS = Szmerly Spionam (Halál a kémekre).

Ahogy befejeződtek a harcok a pesti oldalon a fővárosban, már a következő napon Darvas József,³⁹ Kállai Gyula és Zilahy Lajos⁴⁰ szerkesztésében kiadták a *Szabadság* című lapot. Ez a szintén álnépfrontos lap azonban ténylegesen kommunista irányítás alatt állt és Barcs Sándor⁴¹ szerkesztette.⁴²

Az ideiglenes kormány megalakulása, majd berendezkedése megérlelte a politikai és jogi feltételeit annak, hogy a koalícióban részt vevő többi párt is saját lapot indítson. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélyezési gyakorlata szerint magánszemély nem, csak párt, minisztérium, vagy különféle szervezetek kaptak lapalapítási engedélyt és az ahhoz tartozó papírkiutalást. Egy negyedév alatt megalakultak a koalíciós pártok lapjai: *Népszava* (Szociáldemokrata Párt); *Szabad Nép* (Magyar Kommunista Párt), *Szabad Szó* (Nemzeti Parasztpárt); *Kis Újság* (Független Kisgazdapárt); *Világ* (Polgári Demokrata Párt). A *Független Magyarország, A Reggel; Kossuth Népe* címmel a honvédelmi minisztérium félhivatalos lapja; az *Új Szó* a Vörös Hadsereg lapja. Új napilapként megindult a szociáldemokrata *Világosság*, a *Haladás* pedig a Magyar Radikális Párt lapjaként, a Polgári Demokrata Párt hetilapja a *Fáklya* lett (1946–1947). Az ekkor még parasztpárti politikusként szereplő Boldizsár Iván szerkesztésében jelent meg az *Új Magyarország*, amely világpolitikai és a világgazdasági áttekintést adott.

Leginkább az egyházak lapkiadását korlátozták. A katolikus egyház összesen két hetilap (*Új Ember, A Szív*) és egy folyóirat (*Vigília*)⁴³ kiadására kapott engedélyt, holott 1939-ben 55 lapja volt:⁴⁴ korábban az országos terjesztésű lapok mellett a szerzetesrendek és az egyházmegyék, az oktatási és szociális intézmények is kiadtak újságokat, emellett nagyon sok plébánia rendelkezett több-kevesebb rendszerességgel megjelenő lappal, és hasonlóan gazdag volt a református, az evangélikus, valamint a zsidó sajtó is. Az *Új Ember* is csak hosszas előkészületek után, 1945. augusztus 9-én jelenhetett meg, rendkívül nehéz körülmények között, és csak húszezer példányban. A katolikus lapot folyamatos támadások érték, és egyes számaint cenzúrázták, pl. az 1948. június 20-i számot.⁴⁵ A *Szív* című hetilap 1945. május 15-én megjelenhetett. Hamarosan elérte a 200 ezres példányszámot.⁴⁶ 1946-ban alakult meg a *Vigília* munkaközösség Sík Sándor⁴⁷ vezeté-

39 Darvas József (1912–1973) író, publicista, előbb parasztpárti majd kommunista politikus, a népi írók mozgalmanak egyik legjelentősebb tagja volt. 1945–1956 között a Nemzeti Parasztpárt alelnöke, 1947–1956 között több tárca élén állt (1947-től építésügyi, 1950–1951-ben vallás- és közoktatásügyi, 1951–1953-ban közoktatásügyi, 1953–1956-ban népművelési miniszter). 1959-től az újjászervezett Magyar Írószövetség elnöke, 1957–1959 között a Hunnia Filmstúdió igazgatója volt. Ugyanekkor (1957–1959) szerkesztette a *Kortárs* című folyóiratot is. 1960-tól a Hazafias Népfront alelnöke, 1971-től az Elnöki Tanács tagja volt.

40 Zilahy Lajos (1891–1974) író, publicista, az MTA tagja. 1945-től Magyar–Szovjet Művelődési Társaság első elnöke, illetve az *Irodalom Tudomány* című folyóirat főszerkesztője lett. 1947-ben elhagyta az országot.

41 Barcs Sándor (1912–2010) sporttisztviselő, újságíró, kezdetben kisgazdapárti, majd kommunista politikus. A FKgP (1948–1949) alelnöke, 1947–1990 között országgyűlési képviselő, 1953–1975 között, valamint 1980–1989 között az Elnöki Tanács tagja volt. Népbíró a Rajk László és társai elleni koncepciós perben. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) elnöke, 1948–1950 között a Magyar Rádió elnöke, 1950–1980 között a Magyar Távíratok Iroda vezérigazgatója volt.

42 Bényei Miklós: A felszabadult Debrecen sajtója. 1944. október – 1945. április 2. In: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XI*. Debrecen, Hajdú-Bihar M. Lvt., 1984. 109.

43 Stauder Mária (összeáll.): *Vigília: repertórium: 1935-1984*. Budapest, Vigília, 1987. 384.

44 Dezsényi Béla: *A magyar katolikus sajtó. Fejlődéstörténeti vázlat*. Regnum Évkönyv, 1942/1943. 200–228.

45 Elmer István: *A történelem orgonáján Isten játszik. 50 éves az Új Ember*. Budapest, Új Ember, 1995. 50.

46 Szabó Ferenc SJ: *A százéves magyar jezsuita rendtartomány folyóiratairól* <<http://asziv.hu/tortenet/szaboferenc-sj-szazeves-magyar-jezsuita-rendtartomany-folyoiratairrol>>.

47 Sík Sándor (1889–1963) piarista tanár, tartományfőnök, költő, műfordító, irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, Kossuth-díjas egyházi író. L. Takó Edit: *Sík Sándor munkássága*. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1995. Rónay László: *Sík Sándor*. Budapest, Balassi, 2000.

sével, és indította újra az igényes folyóiratot, amely kezdetben leginkább irodalmi jellegű írásokat közölt a teológiai, filozófiai, néprajzi, zenetörténeti, egyházművészeti stb. témák mellett.⁴⁸

A napilapok tehát elsősorban a koalíciós pártok újságjaiként működtek, de a pártok tagszáma és a lapok példányszáma jelentősen eltért egymástól. A közvélemény formálásának legfontosabb eszközeként a sajtópropagandának nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, mint a még jó ideig nem jelentős rádiós műsoroknak – a pártok közötti küzdelem így részben a sajtón keresztül zajlott. A különböző cikkekben, tudósításokban üzentek egymásnak, vitatkoztak, kritizáltak. Működtették a pártpropagandát és mozgósították a már meglévő szimpatizánsokat. A pártok leg többje a lapjaik fejlődésén feltüntette hovatartozását. A Magyar Kommunista Párt ezzel szemben lapjainak egy jelentős részét „koalíciós” lapként igyekezett szerepeltetni, vagy a „demokratikus” jelzőt írta a fejlécre.

A Révai József által katonás rendben irányított kommunista sajtó kivételével a többi pártlap nagyfokú önállóságot vívott ki magának, sok esetben önálló programmal és stílussal. A szerkesztők és az újságírók olyan mértékben kötődtek saját lapjukhoz, hogy még a párton belüli orgánumokkal is rivalizáltak. A kisgazdáknál: *Kis Újság* kontra *Hírlap*, a szociáldemokratáknál: *Népszava* kontra *Világosság* stb.⁴⁹ Olyan is előfordult, hogy pl. a Kisgazdapárt hivatalos lapja, a *Kis Újság* védelmébe vette a hivatalából távozó pénzügyminisztert.⁵⁰

Négy párt vidéki lapjai (1947 tavasz)⁵¹

Párt	Választási eredmény	Napilap	Hetilap	Össz példányszám havonta
FKGP	57%	14	25	1 200 000
MKP	16,9%	15	40	1 000 000
SZDP	17,1%	12	26	650 000
NPP	6,6%	0	12	1 000 000

Elsőként a legrégebbi napilap, az 1877-ben alapított *Népszava*⁵² indult újra a Szociáldemokrata Párt központi lapjaként 1945. február 18-án. A főszerkesztői posztra Szakasits Árpád⁵³ került vissza, akit Horváth Zoltán⁵⁴ követett. A szociáldemokraták lapját való-

48 Szabó János (vál., s.a.r. és a jegyzeteket írta): *A százgyökerű szív: levelek, naplók, visszaemlékezések Sik Sándor hagyatékából*. Budapest, Magvető Kiadó, 1993.

49 Zalai K. László: Volt egyszer egy médiaháború. Sajtó és politika (1944–1948). *Társadalmi Szemle*, 1993/3. 67.

50 *Kis Újság*, 1945. július 22.

51 Zalai i. m. (49. lj.) 67.

52 Révész Mihály: *A Népszava története*. Budapest, Népszava, [1945]. Tiborc Zsigmond: Adalékok a *Népszava* napilap megindulásához. *Magyar Könyvszemle*, 1964/1. 71–72. Varsányi Erika: Hírlap vagy pártlap? Viták a *Népszava* jellegéről (1908–1933) *Múltunk*, 1999/3. 182.

53 Szakasits Árpád (1888–1965) kezdetben szociáldemokrata, majd kommunista újságíró, politikus. Az 1946. február 1-jén kikiáltott Magyar Köztársaság Tildy Zoltán utáni köztársasági elnöke, majd a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának első elnöke. 1950-ben hivatalban lévő elnökként koholt vádakkal letartóztatták, s háborús bűntett, kémkedés, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének vádjával életfogytiglani börtönre ítélték. 1956-ban szabadult. 1958-tól a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöke volt.

54 Horváth Zoltán (1900–1967) újságíró, műfordító, történész. 1945-től a *Népszava* külpolitikai rovatának vezetője, 1947-től a *Világosság* főszerkesztője volt. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták és bebörtönözték. 1956 nyarán rehabilitálták és ismét kinevezték a *Népszava* főszerkesztőjévé. 1956. november 1-jén nyugdíjba vonult. L. Erényi Tibor: Horváth Zoltán. *Századok*, 1969/1. 240–241.

jában régóta a szakmában dolgozó Száva István⁵⁵ felelős szerkesztő (és mellette Erdődy János⁵⁶ mint helyettese) irányította, noha Szakasits neve megmaradt a lapon. A *Népszava* munkatársi gárdája erősen megfogyatkozott. Sokan a háború áldozatai lettek, vagy éppen náci koncentrációs táborokban pusztultak el, mások állami feladatokat vállaltak. Ezek a gondok azonban eltörpültek a szociáldemokrácia legnagyobb dilemmája felett: milyen legyen az együttműködésük a kommunistákkal, illetve milyen legyen a viszony a *Népszava* és a *Szabad Nép* között. A közvetlen veszélyt azonban a *Népszavára* az jelentette, hogy a *Szabad Nép* – Révai József vezetése alatt és az ő terveinek megfelelően – egyértelműen kisajátította a baloldali sajtó irányítójának szerepét, a munkásosztály egyetlen hiteles szószólójaként a *Népszavát* igyekezett háttérbe szorítani.

Az általában 6–8 oldalas napilap az első oldalon leginkább a Szociáldemokrata Párt vezetői közül a Kommunista Párthoz közel álló vagy velük lepaktáló politikusok beszédeit, írásait közölte le. A középső oldalakon rövidebb hírek, tudósítások, kisebb kommentárok sorakoztak. Az utolsó oldalon pedig a pártéletről kapcsolatos híreket tették közzé.

A *Népszava* szerkesztőségének munkáját nagymértékben akadályozta a Szociáldemokrata Párton belüli konfliktus is. Míg a Kommunista Párt befolyása alá vont politikusok és újságírók Rákosi Mátyás utasításainak megfelelően jártak el, addig a később „jobboldali” szociáldemokratáknak bélyegzettek kitarítottak a demokrácia eszmerendszere mellett. Pl. az SZDP feladatairól írva Justus Pál⁵⁷ *Szocialisták vagyunk* címmel a lap 1946. január 1-jei számában Kunfi Zsigmondot idézte: „Nekünk a politikai demokrácia eszköz arra, hogy annak minden szabadságát kihasználva, a nagy tömegek gazdasági jólétüket megalapozhassák.” Majd hozzátette: „nincs szocializmus demokrácia nélkül, de nincs demokrácia sem szocializmus nélkül.” 1947 nyarától a pártvezetés két befolyásos tagja, az egyesülést ellenző Szélig Imre,⁵⁸

55 Száva István (1907–1970) író, publicista, tanár. 1933-tól a *Népszava* állandó munkatársa. 1935-ben osztályellenes izgatás vádjával bebörtönözték. 1945-től a *Népszava* felelős szerkesztője, az SZDP országos vezetőségének és a politikai bizottságának tagja volt. 1947–48-ban a *Kossuth Népe* főszerkesztője, 1948–50-ben a MŰOSZ ügyvezető elnöke. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1955-ben szabadult. 1956-ban rehabilitálták, és a *Hétfői Hírek* felelős szerkesztője lett. L. Erdődy János: Száva István teljesítette kötelességét. Élet és Irodalom, 1970. június 13.

56 Erdődy János (1909–1996) a harmincas évek végétől kezdve írt a *Népszavába*, amelynek egészen 1948-ig kulturális rovatvezetője is volt. A szociáldemokrata párthoz erősen kötődő újságírót és irodalmárt az 1948-as politikai fordulat jó néhány évre hallgatásra kényszerítette. 1957-ben kapcsolódhatott be újra az irodalmi életbe.

57 Justus Bernát Pál (1905–1965) magyar költő, műfordító, társadalomtudományi író, szociáldemokrata ideológus. 1945-ben az SZDP központi vezetőségének tagja, Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, a *Szocializmus* című lap szerkesztője lett. 1945 áprilisában beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták és a Rajk-per nyolcad rendű vádlottjaként életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. L. Jemnitz János – Székely Gábor (szerk.): *Justus Pál*. Budapest, Magyar Lajos Alapítvány, 2008.

58 Szélig Imre (1903–1968) 1923-ban lépett be az MSZDP-be, 1944-ben a Gestapo fogságába került. 1945. november 4-től nemzetgyűlési, 1947. augusztus 31-től országgyűlési képviselő. 1945. augusztus 20-tól az SZDP pártvezetőségének és politikai bizottságának tagja, majd a szervezési osztály vezetője. Ragaszkodva a szociáldemokrácia önállóságához, függetlenségéhez, ellenezte a két munkáspárt egyesülését, ezért 1948. február 18-án le kellett mondania tisztségéről, majd kizárták az SZDP-ből. Még ebben az évben elhagyta Magyarországot. Közel húsz éven keresztül a BBC munkatársa, a *Munkásrovat* vezetője volt. 1957 és 1963 között rendszeresen írt a nyugaton megjelenő *Népszavába*. L. *Szélig Imre emlékezetére*. Stockholm, Magyarországi Szociáldemokrata Párt Emigrációban, 1968.

illetve az egyesülést gyakorlatilag végrehajtó Marosán György⁵⁹ próbálta a saját irányvonalt érvényesíteni az újságnál.

A konfliktusok kihatottak a lap színvonalára, emiatt a példányszám is fokozatosan csökkent. Az olvasók elsősorban azért távolodtak el a *Népszavától*, mert autentikus szociáldemokrata állásfoglalások helyett felemás tévovázást tapasztaltak. A szerkesztők egyre inkább a kommunista párt politikájának rendelték alá a belpolitikai tudósításokat. Az is a *Népszava* autoritásának csökkenéséhez vezetett, hogy elveszítette korábbi rendkívül erős szakszervezeti támogatottságát. A *Népszava* nemcsak pártlap volt, hanem érdekvédelmi, a munkásság szociális követeléseinek teret nyitó orgánus is. Ellenzéki hangvétele eltűnt, a háború utáni nyomasztó életminőséget, a nyomort, a Kommunista Párt törvénytelenégeit nem tehetette szóvá.⁶⁰ 1948 tavaszától már szinte teljesen háttérbe szorították a *Népszavánál* az SZDP önállóságát támogató megnyilvánulásokat. Ekkor már a lap a két párt egyesülésének, valójában az SZDP-nek a Kommunista Pártba való beolvadásának fóruma lett.

A Szociáldemokrata Párt a *Népszava* mellett számos egyéb országos és vidéki lapot is kiadott. Az országos terjesztésű lapokat a pártvezetés, a vidéki lapokat pedig a Szociáldemokrata Párt sajtóosztálya irányította. Kiemelkedett ezek közül az 1945. július 2-tól kezdve megjelenő, országos terjesztésű délutáni újság, a *Világosság*, amelynek népszerűsége és példányszáma hamarosan meghaladta a *Népszaváét*. Ugyanakkor munkatársakat is elcsábított a főlaptól. A főszerkesztő Révész Mihály,⁶¹ majd Kéthly Anna⁶² volt. Felelős szerkesztőként Gergely István⁶³ irányította a színes, jól szerkesztett újságot, amely a hírek, a szenzációk mellett a politikai élet legfrissebb eseményeiről tudósított.⁶⁴ A pártvezetés részéről sok kritika érte a lapot: „gyakran adnak helyet idegen pártbeli miniszterek nyilatkozatainak.” Azt is kifogásolták, hogy „még nem sikerült kialakítani a szocialista bulvárlap stílusát, erősebb politikai irányításra van szükség.”⁶⁵

Kora délutánra időzítették a Száva István szerkesztette *Kossuth Népe* megjelenését. A Szociáldemokrata Párt könnyed szórakoztatást ígérő lapokkal is próbálkozott. Ilyen volt a *Tolnai Világlap* örökösének szánt képes hetilap, a *Dolgozók Világlapja* és a *Szivárvány*.

59 Marosán György (1908–1992) péksegéd, előbb szociáldemokrata, majd kommunista politikus, 1945 augusztusáig országos titkár, majd 1947-ig vezető titkár volt az MSZDP-ben. Támogatta a párt egyesülését a Magyar Kommunista Párttal. 1948. augusztus 18-tól 1949. július 1-ig az MDP Budapesti Pártbizottságának első titkára volt, ezt követően 1950. augusztus 4-ig könnyűipari miniszter. 1950-ben halálra ítélték. 1956-ban szabadult és a Kádár-kormány mellé állt. 1957 februárjában gyakorlatilag Kádár János, az állampárt első emberének helyettese lett. Mivel kritizálta Kádár János politikáját, minden tisztségéből leváltották. L. Nyers Rezső: Ki is volt Marosán György valójában? *Múltunk*, 1994/3. 176–180. Jemnitz János: Kiegészítések Marosán György arcképehez. *Múltunk*, 1994/4. 161–170.

60 Németh Péter (főszerk.): *A 130 éves Népszava*. Töredékek a 130 éves Népszava *historiájából*. Budapest, Népszava, 2003.

61 Révész Mihály (1884–1977) jogász, szociáldemokrata politikus, író, történész.

62 Kéthly Anna (1889–1976) szociáldemokrata politikus. 1945-től 1948-ig a Nemzetgyűlés, majd az Országgyűlés alelnöke. Az SZDP-hez közel álló orgánusok felelős szerkesztője (*Világosság*), valamint szerkesztőbizottsági tagja (*Szocializmus*). *Négy* évet töltött börtönben, ítélet nélkül, végül életfogytiglanra és teljes vagyonekbezársra ítélték. 1957-től a Londonban megjelenő (emigráns) *Népszava* főszerkesztője lett. 1970-ben megalapította és három éven keresztül szerkesztette a *Szociáldemokrata Szemlét*.

63 Gergely István (1906–1977) újságíró. 1945 után a *Népszava* és a *Világosság* felelős szerkesztője.

64 Márkus i. m. (31. lj.) 260.

65 Idézi Loppert Csaba: „Pártszakadás is, pártkasszád is.” Pillanatképek a „jobboldali” szociáldemokrata sajtó felszámolásáról. (1945–1948). *Valóság*, 1998/5. 84.

Mindkét hetilap rohamosan veszítette el olvasóit. Az előbbi 350 ezerről 50–80 ezerre esett vissza, az utóbbi 235 ezerről 15–20 ezerre. A példányszám visszaesésének legfőbb oka az lehetett, hogy egyre inkább direkt politikai propagandával kezdtek foglalkozni, hiába figyelmeztetette a szerkesztőket a párt sajtóosztálya, hogy úgy kell írni a lapot, hogy „az olvasó ne vegye észre: pártlapot olvas.”⁶⁶

A legtekintélyesebb kiadványok közé tartozott a párt elméleti folyóirata, a Kéthly Anna szerkesztette *Szocializmus*. Ezt 1945-től 1948-ig – a korábbi gyakorlattól eltérően – szerkesztőbizottság szerkesztette. Tagjai dr. Faragó László, Fejtő Ferenc (1947 októberétől), Justus Pál, Kéthly Anna, Mónus Illésné, dr. Ries István és Szakasits Árpád voltak. (Az 1948-ban megjelent egyetlen szám fejlécén már csak Szakasits Árpád neve szerepelt, a szerkesztőbizottság elnökeként.)

A *Szocializmus* ritkán közölt kritikát kommunista szerző tollából származó irodalomtörténeti munkákról. Ezek közé tartozott Hernádi György írása Lukács György *Goethe és kora* című tanulmánykötetéről. A cikkíró kérdéseiben érződött a félelem, hogy a lukácsi realizmus-felfogás a művészi szabadság korlátozásának lehetőségét is tartalmazza. Hernádi megfogalmazásában: „Ha elfogadjuk a lukácsi értelemben vett realizmust esztétikai értékmérőnek, nem raktuk-e le ezzel egy normatív esztétika alapját, és nem esünk-e egy olyan dogmatizmusba, amely a jövő művészetének megítélésében már eleve bizonyos merevségre és sematizálásra kárhozzat bennünket?”⁶⁷ A Szociáldemokrata Párt beolvasztása után ez a lap is megszűnt.⁶⁸

A később irodalmi-kulturális életünk jeles folyóiratává váló *Kortársat* Kassák Lajos⁶⁹ szerkesztette, amíg be nem tiltották.⁷⁰ Kiadták még a *Nőmunkást*, a vidéki lakosság ügyeivel foglalkozó *Községet* és a *Föld és Szabadságot*. A Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom lapjaként jelent meg az *Ifjúság*. Emellett a párt közel negyven vidéki lapot is kiadott, amelyeket a helyi pártszervezetek irányítottak. Ezek közül 10–12 volt napilap.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülése előtt a szociáldemokrata lapokat megszüntették, és a politikailag megbízhatatlannak talált újságírókat „a sajtóvonalról eltávolítandónak ítélték”.⁷¹

1945. március 25-én jelent meg a Magyar Kommunista Párt központi lapja, a *Szabad Nép* III. évfolyama, de az első legális száma.⁷² Ezt a lapot közvetlenül a legszűkebb vezetés irányította és ellenőrizte. Révai József szerkesztette, és rendszeresen írt bele vezércikket. A Magyar Kommunista Párt irányelvei értelmében ő határozta meg a lap politikai hangvételét.

66 Uo.

67 Hernádi György: Lukács György: Goethe és kora. *Szocializmus*, 1946/7–9.

68 Erényi Tibor – Szabó Ágnes – Pintér István – Standeisky Éva: A kultúra kérdései a *Szocializmus* folyóiratban (1906–1948). In: Vass Henrik – Sipos Levente (szerk.): *Műveltség–művészet–munkásmozgalom. Tanulmányok a magyar munkásmozgalom kulturális törekvéseiről*. Budapest, Népszava, 1982.

69 Kassák Lajos (1887–1967) író, költő, műfordító, képzőművész.

70 Standeisky Éva: Kassák Lajos belső száműzetése (1948–1956). *Mozgó Világ*, 1988/12. 60–71.

71 Loppert i. m. (65. lj.) 89.

72 Első, még illegális száma 1942. február 1-jén jelent meg – egy kecskeólba rejtett nyomdagéppel nyomták. A kommunisták büszkén tekintettek vissza a lap illegális korszakára, és megjelenésének 10. évfordulóján február elsejét a Magyar Sajtó Napjává nyilvánították. L. *Szabad Nép*, 1952. február 1., 4. Pintér István: Az illegális *Szabad Nép* 20. évfordulójára. *Párttörténeti Közlemények*, 1962/1. 1–13.

Révai József mellett a felelős szerkesztő, Horváth Márton,⁷³ és a lap főmunkatársa, Losonczy Géza⁷⁴ is tagjai voltak a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottságának, így írásaiknak külön politikai súlya volt. Rákosi Mátyás előírta, hogy a pártlap első, este nyomott példányait ő és titkársága kapja meg. Ha valamelyik cikkel nem voltak megelégedve, leállították a nyomtatást és kicseréltették az írást, majd eljárást indítottak a szerző, esetleg a szerkesztő ellen is. A későbbi állampárt legnagyobb példányszámú napilapja megkülönböztetett fontosságú volt. Ilyen volt a Szovjetunióban a *Pravda*,⁷⁵ vagy a Harmadik Birodalomban a *Völkischer Beobachter*,⁷⁶ amely egyszerre volt az állampárt vezetésének szócsöve, politikai irányt mutató lapja és agitátora. Egyben tananyag és tanítási vezérfonala.⁷⁷

Az 1945-ös nemzeti választásokon a csak 16,9%-ot elért Kommunista Párt az összes párt közül messze a legjobb anyagi lehetőségekkel rendelkezett, és maga mögött tudhatta a megszálló szovjet csapatok támogatását is. 1947-ig a SZEK segítségével, ezután már a saját hatalmi pozíciója révén, korlátozta az ellenzéki napilapok papírellátását.⁷⁸ Rákosi 1945. májusában kijelentette: „Meg kell szerezni a sajtó irányítását. A harc most a sajtó területére tevődik át. Jó feyver van a kezünkben: a papírkiutalás. A reakciós lapokat ki kell éhezteni.”⁷⁹

A Kommunista Párt tanult és gyakorlott újságírók terén nagyon rosszul állt. Éppen ezért a *Szabad Nép* szerkesztőségében is eleinte az emigrációból visszatért, de az itthoni viszonyokat kevésbé ismerő publicistákra, volt polgári újságírókra és a pártba ekkor belépett „ifjúkommunistákra” támaszkodhattak. A legtöbben nem is bizonyultak jó újságírónak. Még Révai József is csak lassan írta meg hírhedt vezércikkeit, pedig egy tucat munkatárs dolgozott a keze alá. Könyvtárakban búvárodkodtak, gyűjtötték az adatokat, kidolgozták a publicisztikák téziseit stb.⁸⁰ Horváth Márton pedig kifejezetten nehezen fogalmazott. A nem különösen jó

73 Horváth Márton (1906–1987) kommunista politikus, szerkesztő. 1945 januárjában és februárjában az MKP Központi Vezetősége Propaganda Osztályának vezetője lett. 1945 márciusától 1950-ig a *Szabad Nép* felelős szerkesztője, 1945–1956 között az MKP, majd a MDP Központi Vezetőségének, 1945–46-ban az MKP Politikai Bizottságának tagja, 1946–48-ban az MKP, 1948–49-ben az MDP Politikai Bizottságának póttagja, 1949–53-ban tagja, 1950–53-ban az MDP Központi Vezetősége Szervező Bizottságának tagja, 1950–54-ben a *Szabad Nép* szerkesztő bizottsági tagja és az MDP Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, 1954-től 1956. októberéig ismét a *Szabad Nép* felelős szerkesztője. A magyar sztálinizmus művelődéspolitikájának egyik kidolgozója és végrehajtója volt.

74 Losonczy Géza (1917–1957) kommunista politikus, újságíró 1945-ben előbb a *Szabad Nép* belpolitikai rovatát vezette, majd 1949-ben Révai József népművelési miniszter államtitkára lett. 1951-ben koncepció perben elítélték, 1954-ben szabadult, később a *Magyar Nemzet* munkatársa lett. Az 1956-os forradalom idején államminiszter, majd a Nagy Imre-per harmadrendű vádlottja lett volna, de a börtönben, miután éhségsztrájkba kezdett, tisztázatlan körülmények között meghalt. L. Kóvér György: *Losonczy Géza, 1917–1957*. Budapest, 1956-os Intézet, 1998.

75 A *Pravda* (oroszul *Правда*: „Igazság”) a Szovjetunió vezető napilapja, egyben a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának hivatalos lapja volt 1912 és 1991 között. Alapítója és 1912–14 között szerkesztője Vlagyimir Iljics Lenin volt.

76 A *Völkischer Beobachter* (magyarul: *Népi Figyelő*) a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt hivatalos lapja volt 1920 és 1945 között. A lap olvasottsága a náci párt előretörésével együtt nőtt folyamatosan. 1931-ben 120 ezer, 1934-ben 336 500, 1944-ben 1,7 millió példányszámban jelent meg.

77 Gyarmati György: *A Rákosi-korszak: rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, ÁBTL, Rubicon, 2011. 468.

78 Kalmár Melinda: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Budapest, Magvető, 1998. 50.

79 Idézik Vass Henrik – Zalai K. György: *A tájékoztatás intézményrendszere és a munkásmozgalom elitje 1944–1948*. Budapest, Triffer, 1991. 33.

80 Czizgány Lóránt: *Nézz vissza haraggal! Államosított irodalom Magyarországon, 1946–1988*. Budapest, Gondolat, 1990. 60.

írás készséggel rendelkező új káderek pedig vért izzadtak, amíg megszülettek egy-egy cikket. A kézirat elfogadásáig még további megpróbáltatásokon kellett átesniük. Horváth Márton és Révai József rendszeresen kioktatta őket, újra és újra átíratta velük készülő cikkeiket.⁸¹ Végül is leginkább a Horváth Márton által a laphoz hívott fiatalok váltak a *Szabad Nép* meghatározó tényezőjévé: Vásárhelyi Miklós,⁸² Gimes Miklós,⁸³ Méray Tibor,⁸⁴ Kende Péter,⁸⁵ Patkó Imre,⁸⁶ Lőcsei Pál,⁸⁷ Kornai János,⁸⁸ Molnár Miklós.⁸⁹ Később ők voltak azok, akik Nagy Imrét támogatják a Rákosi ellen folytatott hatalmi harcában.⁹⁰

81 Kövér i. m. (74. lj.) 135.

82 Vásárhelyi Miklós (1917–2001) kommunista újságíró. A háború után a *Szabadság*, majd a *Szabad Nép* munkatársa lett. 1950-ben rövid ideig a Rádió elnöke is volt, 1952–1954 között pedig a *Hungary–Vengrija* című lap főszerkesztője lett. 1954 májusában a Minisztertanács Tájékoztatói Hivatalának lett az elnökhelyettese. Nagy Imre és reformtörekvéseinek támogatója volt, ezért 1955 áprilisában leváltották, majd kizárták a pártból. 1956-ban a második Nagy Imre-kormány sajtófőnöke lett, ennek következtében 5 év börtönre ítélték. 1960-ban amnesztiával szabadult. 1965-től az *Élet és Tudomány* című folyóirat munkatársa is lett, majd 1972-től az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársaként sajtótörténeti kutatásokat végzett. L. Tóbiás Áron (szerk.): *Ellenzékben. Vásárhelyi Miklós*. Budapest, Szabad Tér, 1989.

83 Gimes Miklós (1917–1958) újságíró, kommunista politikus, 1945-ben előbb egy ifjúsági lapnál dolgozott, aztán a kommunista párt napilapja, a *Szabad Nép* újságírója lett. 1954-ben Zürichben, Bécsben és Párizsban volt tudósító majd a *Magyar Nemzethez* helyezték át. Az 1956-os forradalom napjaiban az általa alapított *Magyar Szabadság* című lap szerkesztője, a forradalom után Nagy Imrével és Maléter Pállal együtt végeztek ki 1958. június 16-án. L. Révész Sándor: *Egyetlen élet. Gimes Miklós története*. Budapest, 1956-os Intézet, Sík, 1999.

84 Méray Tibor (1924–) Kossuth-díjas író, újságíró, 1945-től pártmunkás. 1946-ban a *Szabad Nép* újságírója, a *Csillag* című irodalmi folyóirat felelős szerkesztője 1947–1949-ben. A Magyar Írók Szövetségében volt párttitkár 1953–1954-ben, 1954–1955-ben újra a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságában dolgozott. 1955-ben Nagy Imre politikájának támogatása miatt eltávolították. 1956-ban a *Béke és Szabadság* munkatársa lett. Az emigrációban kezdetben a brüsszeli *Szemle* újságírója. 1962-től egyik szerkesztője, majd 1971–1989-ben főszerkesztője lett a párizsi *Irodalmi Újságnak* és a hozzá tartozó *Irodalmi Újság* könyvsorozatoknak. L. Aczél – Méray i. m. (7. lj.).

85 Kende Péter (1927–) kommunista újságíró, majd szociológus és politikai esszéista. 1946–1948 között, majd 1949–1954 között a *Szabad Nép* külpolitikai szerkesztőjeként dolgozott. Elbocsátása után 1955-ben a *Délmagyarország* közölte írásait. 1956-ban újságíróként részt vett a forradalomban, majd elhagyta Magyarországot és Franciaországban telepedett le, ahol közel 40 évig dolgozott társadalomtudósként, elsősorban a szovjet blokk kutatójaként. 1962–1988 között a párizsi *Irodalmi Újság* cikkírója volt.

86 Patkó Imre (1922–1983) kommunista újságíró, műgyűjtő. Az 1940-es évek végétől újságíró-gyakornok, 1950-től a *Szabad Nép* munkatársa, 1952-től a Magyar Rádiónál, 1956 után a Ganz gyári üzemi lapnál volt szerkesztő. Dolgozott az MTI-nél is, 1964-től Pekingben, majd Londonban volt tudósító. 1967-től a *Népszavánál* töltött be különböző posztokat, 1970–74-ben, majd 1979-től a *Nemzetközi Szemle* főszerkesztője volt.

87 Lőcsei Pál (1922–2007) kommunista újságíró, szociológus. A második világháború után a békéscsabai *Alföldi Népiújság*, majd a *Viharsarok* munkatársa (1945–1946), illetve az MKP Csongrád megyei napilapja, a *Magyar Alföld* felelős szerkesztője (1946–1947), ezután a *Szabad Nép* fővárosi kiadásának szerkesztője (1947–1948), az agrár-, a külpolitikai, illetve az elméleti rovat vezetője volt (1948–1954). A *Szabad Nép* ún. újságíró-lázadásának egyik kezdeményezőjeként határozottan kiállt Nagy Imre reformprogramja mellett, és élesen elítélte a törvénytéréseket (1954. október 22–25.). Az 1956-os forradalom idején a *Magyar Szabadság* című független napilap egyik alapító szerkesztője. Titkos perben 8 évi börtönre ítélték.

88 Kornai János (1928–) kommunista újságíró, majd közgazdász, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. 1947-ben került a *Szabad Nép*hez, amelynek később gazdasági szerkesztőjeként dolgozott. 1954-ben részese volt a Nagy Imre-párti *Szabad Nép*-lázadásnak, ami miatt 1955-ben több munkatársával együtt eltávolították a laptól. Ez után vált főhivatásává a tudományos kutatás. Az 1956-os forradalom ideje alatt rövid ideig a *Magyar Szabadság* munkatársa volt.

89 Molnár Miklós (1918–2003) kommunista újságíró, majd történész, politológus, az MTA tagja.

90 Révész Sándor: *Aczél és koruk*. Budapest, Sík, 1997. 81.

A *Szabad Nép* a nagy papírhiány közepette is hétköznaponként 137 ezer, vasárnap pedig 150 ezer példányban jelent meg. A Kommunista Pártot kevésbé érintette a papírhiány. Sőt a minél nagyobb példányszám kiadására törekedtek. Később a lapkínálat bővülése és az infláció elszabadulása miatt az eladott példányok száma csökkent. Ekkor indították meg az első nagyszabású, a hatóságok által is támogatott kampányt (ezidőtájt elvileg a Magyar Kommunista Párt még csak a koalíciós pártok egyike), amely a lap példányszámát 1948 végére 350 ezerre emelte. Ennek során szervezték meg a „Szabad Nép Baráti Köröket.”⁹¹

A lap szerkezete lényegében az első számokban kialakult, és a későbbiekben sem változott jelentős mértékben. A hétköznapi – hétfő kivételével – hat, vasárnap nyolc oldalon megjelenő lap első oldalán a rövid vezércikk mellett főbb nemzetközi és belpolitikai hírek szerepeltek. A belső oldalakon közölték a gazdasági újjáépítésről és a „reakció” elleni harcról szóló híreket.

Révai József – akit a „reakció elleni publicisztikai harca” miatt a 1949. március 15-én a Kossuth-díj arany fokozatával tüntették ki – határozta meg a lap hangnemt, amely a legszélsőségesebb uszítástól sem riadt vissza. Ennek ellenére Révai a kommunista újságírók előtti példaként szerepelt még az ún. Kádár-korszak idején is: „Metszően éles hangja úgy vált ki, mint akkor talán senkié (...) Lenyűgöző hévvel tudja szétszabdalni az ellenfél érveit, villámgyors csapásaival széthasítani a hazugság és demagógia lepleit!” – írta a *Népszabadság* főszerkesztő-helyettese 1973-ban.⁹²

Marx a politikai közéletben elsőként vezette be a gyűlöletnek azt a szélsőséges formáját, amely a tudományos vitákban korábban ismeretlen volt. Ebben a francia forradalom jakobinusainak hagyományait folytatta. A *sans-culotte*-ok az addigi „nemes stílussal” szemben keresetlen szavakkal ostromozták az „ellenforradalmat”. Ekkor alakultak ki közhelyszerű megbélyegzőként az „izmusok” és az „ellen” kifejezések. Marx a tudományosnak mondott vitákban nevezte először az ellenfelét „csöcselékné, emberi trágyának, szemétné, szárnalmas söpredékné”, a legjelentősebb német munkásvezetőt, Lasalle-t⁹³ pedig „félkretén zsidó niggernek”.⁹⁴ Egész népeket (például lengyeleket, oroszokat, zsidókat) sértett meg és gyalázott a legalávalóbb módon.⁹⁵ Egyes mondatai később Lenin, Sztálin írásaiban köszöntek vissza.⁹⁶ Lenin és az őt követő szovjet újságírás is a felsőbbrendűség, az egyedüli igazság birtokában levők öntudatával oktatták ki a más véleményen levőket. Eközben a legalpárabb, szinte csak a rossz hírű kocsmaiban használt jelzőket és nyelvezetet használták. A Moszkvából érkezett kommunista vezetők ezt a stílust honosították meg 1945 és 1949 között a politikai ellenfelekkel folytatott vitákban. Különösen akkor reagáltak agresszív módon, amikor a konkurens lapok a Kommunista Pártban feltűnt nyilasok múltját firtatták.

91 MOL, 276. fond 89. cs. 194. ö. e.

92 Rényi Péter: Jegyzetek Révai József publicisztikájáról. *Magyar Sajtó*, 1973/11. 329–332. Vö. Kálmán Endre: Révai József az újságíró. *Magyar Sajtó*, 1969/8. Urbán Károly: Révai József. *Társadalmi Szemle*, 1983/6. 79–89.

93 Ferdinand Lasalle (1825–1864) német politikus, gondolkodó.

94 L. például *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. Budapest, Kossuth, 1973. 30. k. 259.

95 L. Konrad Löw: *A kommunista ideológia vörös könyve: Marx és Engels – a terror atyjai*. Budapest, Kairosz, 1999.

96 Marx a zsidókról: „A polgári társadalom saját beleiből alkotja folytonosan a zsidót”. L. Karl Marx: *A zsidókérdésről*. In: *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. Budapest, Kossuth, 1957. 1. k. (1839–1844) 373.

Révai József először is az ún. reakciós fogalmát határozta meg: Elsősorban

„reakciós az, aki antikommunista, aki az ország háborús vereségénél sokkal nagyobb szerencsétlenségnek tartja azt, hogy a Kommunista Párt a magyar dolgozó nép hatalmas pártjává, a nemzeti és állami élet fennálló tényezőjévé lett. (...) Aki a Kommunista Párt politikai elszigetelésén dolgozik: az reakciós, népellenes, mert a Kommunista Párt a magyar munkásság, a magyar dolgozók nagy pártja, amely a nép milliós tömegeit képviseli.”⁹⁷

A magyarországi németek kollektív bűnösségének és deportálásának elhatározásakor jelent meg a *Szabad Nép*-ben: a „svábság mindig is a szabadság örök ellensége” volt, janicsárként „konok gyűlölettel” állt szemben a magyar demokráciával. (Legtöbbször a Magyar Kommunista Párt nevezte szitokszóként sváboknak⁹⁸ a magyarországi német nemzetiségű lakosokat).⁹⁹ Éppen ezért a „háborús bűnösök listáján őket illeti az első hely”. A *Szabad Nép* a németeket fasisztáknak, hitleristáknak, SS-szelleműeknek nevezte. Mindebből következett, hogy „nincs és nem lehet helyük a sváb hazaárulóknak ebben az országban.” Addig nem nyugszunk, míg „a német barbárság e telepes zsoldosaitól meg nem szabadulunk”.¹⁰⁰ Gimes Miklós üdvözölte az ún. feketézők elleni kommunista kampányt, amely végül is antiszemita megmozdulásokhoz vezetett,¹⁰¹ mondván, hogy a „vidéki népitételek megnövelik a demokratikus erők befolyását az államapparátusra.”¹⁰²

Az Államvédelmi Osztállyal feltűnően jó kapcsolatokkal rendelkező újság még nyomozati szakaszban lévő ügyekben is már halált kért a gyanúsítottakra. Az ún. köztársaság-ellenes összeesküvés per kampányát Révai József kezdte 1947. január 5-én.¹⁰³ A *Szabad Nép* hangereje és durvasága mindenén túlment. Egymás után jelentek meg a halálos ítéleteket követelő cikkek: „Halál az összeesküvőkre!” „Halál reájuk!” „Halál a nép ellenségeire!”¹⁰⁴ „Minden becsületes embernek egynek kell lennie abban, hogy a hazaárulóknak bűnhődniük kell, s hogy a hazaárulók büntetése a halál.”¹⁰⁵ Kende Péter visszaemlékezése szerint, aki végigülte a köztársaság elleni összeesküvés bírósági tárgyalását, visszaemlékezésében leírta, hogy a halál „árfolyama meglehetősen alacsony volt” akkoriban – miközben az újságírók láthatták, hogy teljesen ártatlan embereket ítélnék el.¹⁰⁶

97 Révai József: *Élni tudunk a szabadsággal*. Budapest, Szikra, 1949. 12. Először megjelent: *Szabad Nép*, 1945. június 22.

98 L. Zolnai Béla: A nyelvalkotás eszközei. Értékelő szavak. *Nyelvtudományi Értekezések*, 1963. 200–213. Manherz Károly (szerk.): *A magyarországi németek*. Budapest, Útmutató, 1999. 7.

99 Háhn Judit: Nyelvpolitika a politikai sajtó nyelvhasználatának tükrében 1945-ben. *Korunk*, 2009/7. 86.

100 *Szabad Nép*, 1945. április 18. Vö. Föglein Gizella: A magyarországi németek kitelepítése a sajtó tükrében. Gondolatok egy könyv kapcsán. In: *A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. Tudományos tanácskozás az elűzés 50. évfordulóján*. Budapest, Országos Német Önkormányzat, 1996. 155.

101 Varga János: A miskolci népitélet. *Medvetánc*, 1986/2–3. 293. Győri Szabó Róbert: Zsidóság és kommunizmus a Kádár korszakban. I–III. *Valóság*, 2008/3–5. 58. Standeisky Éva: A miskolci pogrom, ahogy Rákosiék látták. *Társadalmi Szemle*, 1990/11. 78. Standeisky Éva: Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban. *Századok*, 1992/2. 284. Kende Tamás: Lincselés előtt és után. Antiszemitizmus és közvélemény Miskolcon 1946-ban. *Dimenziók*, 1993/1–2. 75. Vörös Éva: Kunmadaras – Újabb adalékok a pogrom történetéhez. *Múlt és Jövő*, 1994/4. 69.

102 Gimes Miklós: Népitételek. *Szabad Nép*, 1946. november 20.

103 Révai József: Összeesküvők és cinkosok. *Szabad Nép*, január 5.

104 *Szabad Nép*, 1947. január 12., 14., 16.

105 L. Révész i. m. (83. lj.) 86–87.

106 Kende Péter: *Az én Magyarországom*. Budapest, Osiris, 1997. 154–155.

A kommunista újságírók a verbális agresszió minden eszközét bevethették az egyházi személyek elleni perekben is. A gyónási titok mártírjáról, Páter Kis Szalézzól így írt az *Új Szó*: „Assiszi Szent Ferenc megcsúfolt reverendájában a jólápoltt, kövérkés, feminin, beteges hajlamú páter.”¹⁰⁷ A Pócspetri-per¹⁰⁸ kapcsán Faludy György egy interjúbán elmondta, hogy Déry Tibor,¹⁰⁹ aki mint a kommunista *Csillag* szerkesztője szintén tudósítóként volt jelen, azt mondta: „nyilvánvaló, hogy a pap ártatlan, de azért rúgunk rajta egyet.”¹¹⁰ A *Szabad Nép* tudósításának címe: „Vér tapad a fekete reakció kezéhez”. Majd Vásárhelyi Miklós, aki az ÁVO-sokkal együtt utazott le Pócspetribe, az egyébként teljesen ártatlan plébános erkölcstelen magánéletéről, több havi fizetést kitevő ital- és édességszámlájáról írt hazug rágalmat.¹¹¹

A Mindszenty József prímás érsek elleni perben már olajozottan működött a propaganda gépezet. A nyilasok által börtönbe zárt főpapot fasisztának, fehéreneműtolvajnak titulálták. Vásárhelyi Miklós pedig így tudósított a perről: „Egy szálnalmas féreg, riadt gonosztevő, egy leleplezett Tartuffe áll a bíróság előtt, aki sutba dobva elveit és céljait, csak eggyel törődik, hogy menthetné meg nyomorult életét (...) Mindszenty nem adhatott többet annál, mint egy rothadt, züllött, történelmileg túlhaladott osztály képviselője adhat.”¹¹²

Néhány hónappal később már saját elvtársaik halálos ítéletét követelték a *Szabad Nép* szalagcímei: „Nincs irgalom az árulóknak...”, „Pusztuljanak az árulók!”, „Izzó gyűlölettel fordulunk szembe dicső pártunk árulóival.” „Az áruló Rajkkal és bandájával szemben nincs helye az irgalomnak.” „Könyörtelen büntetést Rajknak és aljas bandájának!” „Dolgozó parasztságunk ádáz gyűlölettel fordul a Trockista hazaárulás ellen.”¹¹³ Magáról a perről pedig ilyen stílusban tudósítottak: „Az emelygésnek az elején vagyunk. Eddig csak azt láttuk, hogy egy ember mélyebbre süllyedhet, mint a dantei fantázia. A középkor bűnösei iskolába járhatnának ezekhez az árulókhöz.” Majd a *Szabad Nép* kurzívval szedett címlapján 350 ezer példányban olvashatták az alábbiakat: „Elvetemültség szempontjából nincs mit választani a Rajk-banda tagjai között: mindig az a legromlottabb, leggonoszabb, aki éppen beszél, aki éppen tanúságot tesz arról, hogy milyen vámpírok tenyésznek az imperializmus bűzlő mocsarában. TITÓ IS ILYEN VÁMPÍR.”¹¹⁴ A jugoszlávok pedig mint „Tito és a belgrádi csatorna egyéb szemetei” szerepeltek.¹¹⁵

A Kommunista Párt vezetése több-kevesebb sikerrel megpróbálta a többi lapot is hasonló hangnemre hangolni. Akik nem voltak hajlandók együttműködni, azok nem sokáig marad-

107 *Új Szó*, 1946. május 5. A cikk írója Lévai Béla (1914–) kommunista újságíró 1944 és 1947 között a Vörös Hadsereg magyar nyelvű lapjának, az *Új Szónak* a munkatársa. Ezután harminc évig szerkesztette a *Rádió újságot*, illetve a *Rádió- és Televízió Újságot*. Egyúttal az Állami Rádió és Televízió Bizottság főtítkári tisztségét is betöltötte.

108 Ember Judit: *Pócspetri*. Budapest, Amicus, 1989. Marik Sándor: *Elégtétel Pócspetrinek*. Nyíregyháza, Informa, 1994.

109 Déry Tibor (1894–1977) Kossuth- és Baumgarten-díjas kommunista író. 1945-ben belépett a Kommunista Pártba, és beválasztották a Magyar Írószövetség vezetőségébe. 1956 júniusában a Petőfi Kör sajtóvitájában a pártvezetést bíráló felszólalása után kizárták a pártból. 1957-ben kilencévi börtönbüntetésre ítélték. 1961-ben egyéni amnesztiával szabadult.

110 Ludwig Emil: Az alma fája és termése. *Magyar Nemzet*, 2013. február 6. 7.

111 *Szabad Nép*, 1948. június 6., 9–12.

112 Fejérdy András: A magyar sajtó Mindszenty-képe (1948–1989). *Vasi Szemle*, 2005/4. 491–498.

113 *Szabad Nép*, 1949. június 21–24., 26. és 28. szám.

114 *Szabad Nép*, 1949. szeptember 21.

115 *Szabad Nép*, 1949. október 2.

tak szerkesztők, újságírók. Rákosi Mátyás pl. telefonon utasította Antalfy Györgyöt,¹¹⁶ a kisgazdapárti *Kis Újság* felelős szerkesztőjét, hogy lapjában írjon a „Rajk-banda” büntetőperéről. Antalfy erre nem volt hajlandó, ezért két nap múlva leváltották.¹¹⁷

Bibó István joggal vetette fel, hogy a demokratikus kormányzás elvei nem egyeztethetők össze a magyar sajtó korabeli hangnemével:

„Felelős, igazságkereső sajtó és demokrácia egymásnak kölcsönös feltételei, és sajtónk mai erkölcsé és időnkénti hangbeli elvadásával mellett demokráciára való nevelődésről nem lehet szó! A hangsúly nem azon van, hogy sajtónk tónusa tompább, unalmasabb és elkentebb legyen: maradhat kemény, de ha a koalíciót s demokráciát fenn akarjuk tartani, akkor a jelenleginél sokkalta több tárgyi jóhiszeműséget kell felmutatni. Lehetetlen dolog, hogy sajtónk újból felvegye az átlátszó mellébeszélésnek, üres tájékoztatásnak, sanda rágalmazásnak és hazug közhangulat kialakításnak azt a stílusát, mely az összeomlás előtti évek sajtóját oly undorítóvá tette. Lehetetlen dolog, hogy a sajtóban éles vádak jelenjenek meg keresztül-kasul anélkül, hogy az olvasó végül is valamely fél beismeréséből vagy a két vitázó fél egyöntetű megállapodásából megtudná, mi a végleges igazság.”¹¹⁸

Révai József az 1848-as forradalom és szabadságharc százéves évfordulójára készülő kommunista propagandistákat így készítette fel az ünnep kisajátítására:

1. Meg kell mondani, hogy miért jó – és csak az jó –, amit a Kommunista Párt akar.
2. A '48-ban rejlő szakrális lehetőségeket az új politikai berendezésekhez és képviselőihez kell társítani.
3. Egyértelműsíteni, hogy az aktuális ellenségek örök ellenségek.
4. Jelezni kell, hogy az igaz álláspont ellenfelei a pokolba jutnak.
5. 1848 és 1948 közötti párhuzamok.
6. Mindezt közérthetően, beláthatóan, egyszerűen.¹¹⁹

A *Szabad Nép* a Magyar Kommunista Párt reggeli lapjaként jelent meg, déli kiadásban Haraszti Sándor¹²⁰ szerkesztésében a *Szabadság* című lapot adták ki.¹²¹ 1947-ben két további ri-

116 Antalfy Gyula (1912–1997) újságíró, művelődéstörténeti író. 1945–1946-ban a Magyar Nemzeti Front napilapja, a *Szabadság* alapítója és szerkesztőbizottsági tagja volt. 1946–1949-ben a *Kis Újság* felelős szerkesztője, 1955–1958-ban a *Képes Magyarország* munkatársa, majd 1958–1975 között a *Magyar Nemzet* olvasószerkesztője volt.

117 Martin József (szerk.): *Magyar Nemzet 50 éves jubileumi emlékkönyv, 1988*. Budapest, Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1989. 223.

118 Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In: Vida István (szerk.): *Bibó István. Válogatott tanulmányok II., 1945–1949*. Budapest, Magvető, 1986. 68–69.

119 Révai József: *48 útján*. Budapest, Szikra, 1948. Szendrő Ferenc (szerk.): *1848–1948: száz év a szabadságért*. Budapest, Dolgozók Kultúrszövetkezete, 1948. Horváth Márton: *Lobogónk Petőfi: irodalmi cikkek és tanulmányok*. Budapest, Szikra, 1950.

120 Haraszti Sándor (1897–1982) újságíró, kommunista politikus 1945 és 1948 között a *Szabadság* című napilap szerkesztője, ezután az MDP KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője volt. 1950-ben letartóztatták és koholt vádak alapján halálra ítélték, ezt utóbb életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. 1954-ben rehabilitálták, ezután a *Béke és Szabadság*, majd 1956. október 31-étől az új pártlap, a *Népszabadság* főszerkesztője lett. 1958. augusztus 19-én hatévi börtönrre ítélték. Az 1981-ben alapított *Beszélő* egyik szerkesztője volt.

121 Hajduska István: *Tollforgató forgószélben*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1988. 12–52.

portlapot indítottak: a *Magyar Napot* és a háború előtt is megjelent *Friss Újságot* (1947–1951). Előbbi a Kommunista Párt révén kiváló technikai lehetőségekhez jutott. A kor viszonyaihoz képest jó minőségű fényképeket, képeket, karikatúrákat tudott közölni, ezzel lekörözött minden versenytársat. Az ország legismertebb íróit kérte fel, hogy készítsenek riportokat. Bűnügyi és törvényszéki rovata sok olvasót szerzett a lapnak. 1949 szeptemberében Rákosiéktól szigorú megrovást kapott, mert képes riportot készített a paksi csőszkunyhóról, ahol állítólag Rajk László és Aleksandar-Leka Ranković (1909–1983) jugoszláv belügyminiszter találkoztak.¹²²

A *Friss Újság* a „kisemberek” mindennapos gondjait járta körül. Levelező rovatába sokan írtak és tettek fel kérdéseket az éppen aktuális problémákról. Folytatásos kalandregénye révén is igyekeztek még népszerűbbé tenni a lapot.¹²³

A Kommunista Párt a parasztságnak szánta a *Szabad Föld* című hetilapot, amely 1945. augusztus 29-én indult Kállai Gyula és Gyenes Antal¹²⁴ szerkesztésében. A Kommunista Párt vidéki lapokkal is rendelkezett: a szegedi *Délmagyarországgal*, a miskolci *Északmagyarországgal*, a pécsi *Új Dunántúllal*, a debreceni *Néplappal*, a békési *Viharsarokkal* stb., amelyek a területi, majd megyei bizottságok munkáját segítették.

A Magyar Kommunista Párt egy hetilappal is próbálkozott, amely *Tovább* címmel jelent meg. Példának a francia *Action* című színes politikai, társadalmi és kulturális lapot tekintették. A lapon ugyan nem tüntették fel, hogy a Kommunista Párt lapja, de Losonczy Géza előterjesztéséből is egyértelműen kirajzolódott létrehozásának valódi célja:

„elsősorban az értelmiség, a kispolgárság és a munkásság felé (*sic!*) szólvá, az lenne a feladata, hogy megkönnyítse pártunk politikájának behatolását azokba a rétegekbe, ahol még munkánk elején vagyunk, és megvilágítsa, elmélyítse azokban a rétegekben, amelyekhez már eljutottunk.”¹²⁵

A hetilap nem váltotta be a kommunista pártvezetés elvárásait, ezért Révai József kiadta az utasítást: „Ne tovább!”

A Független Kisgazdapárt még a II. világháború előtt megszerezte a *Friss Újság* egykori versenytársát, a *Kis Újságot*. Főszerkesztője Dessewffy Gyula¹²⁶ lett, aki 1945 márciusától 1946. március 12-ig a párt sajtófőnökeként is tevékenykedett.

A koalíciós korszak sajtóssága, hogy az 57%-os többséget szerzett párt a csak 16,9%-ot elérő Kommunista Párttal szemben kénytelen volt ellenzéki stílusban publikálni. Különösen a politikai rendőrség törvénytelen eljárását kritizálta. Dessewffy Gyula, aki 51%-ban a lap tulajdonosa is volt, 1946-ban Antalffy Gyulának adta át a szerkesztőség vezetését.

122 Kövér i. m. (74. lj.) 177. Hajduska i. m. (121. lj.) 63–69.

123 Máté György: *A magyar sajtó a felszabadulás után*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1977. 14.

124 Gyenes Antal (1920–) kommunista politikus. 1945-ben nemzetgyűlési képviselővé választották. Megalapította és szerkesztette a *Szabad Föld* című hetilapot. 1954-től a *Társadalmi Szemle* rovatvezetője, 1956 októberében az első Nagy Imre-kormány begyűjtési minisztere, 1956. november 10-től 1957. június 22-ig az MSZMP IKB tagja volt.

125 Idézi Kövér i. m. (74. lj.) 162.

126 Dessewffy Gyula (1909–2000) politikus, újságíró. 1939-ben Teleki Pál miniszterelnök lehetővé tette számára a *Kis Újság* megvételét – fő-, illetve felelős szerkesztőként jegyezte az újságot. 1944. október 15. után részt vett a katonai ellenállás megszervezésében. Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatása és a Kisgazdapárt felső vezetésében bekövetkezett baloldali fordulat után – 1947. június közepén – elhagyta az országot. 1951 augusztusában a magyar osztály vezetőjeként a müncheni Szabad Európa Rádióhoz került.

Hivatalosan a lap főszerkesztője Kovács Béla,¹²⁷ a Kisgazdapárt főtítkára lett. Miután Kovács Bélát a Szovjetunióba hurcolták, a Kommunista Párt befolyása alá került Dobi István¹²⁸ lett a főszerkesztő. A lap vezetésében bekövetkező változások nagymértékben érintették a *Kis Újság* politikai irányvonalát.

A *Magyar Nemzet* című napilapot a német megszállást követően tiltották be, amikor a Gestapo 1944. március 22-én feldúlta az újság szerkesztőségét. Csak 1945. május 1-jétől tudott újraindulni, új lapszámozással, mintha új lap lenne, Petőfi Sándor *Nemzeti dalának* 1848. március 15-i kiadásának betűtípusával, a régi szerkesztők vezetésével. Folytatta hagyományait, de új célkitűzései is voltak. Továbbra is „jó, széles körű és lehetőleg tárgyilagos hírszolgálatra” törekedett. Amint korábban is, az értelmiség lapjává kívánt válni, ezért az ehhez szükséges szakmai színvonalat és igényes stílust továbbra is meg akarta őrizni és ennek megfelelően tartózkodott mindenféle uszítástól.¹²⁹ A jól szerkesztett lap a gazdag politikai anyag mellett igényes irodalmi rovattal, színházi kritikákkal szolgált ki olvasóközönségét.¹³⁰ A *Magyar Nemzet* színvonalának visszaesése akkor kezdődött, amikor Balogh István új pártja, a Független Magyar Demokrata Párt lapja lett, de egyre bántóbban írásokkal.

1946 szeptemberében indult a Kisgazdapárt délutáni lapja, a *Hírlap*. A lap szerkesztőbizottságának elnöke Nagy Ferenc¹³¹ miniszterelnök lett. 1947. május 31-jén, miközben Nagy Ferenc Svájcban szabadságát töltötte, a Magyar Kommunista Párt politikai nyomásgyakorlása révén, Dinnyés Lajos lett a miniszterelnök. Nagy Ferenc csak ez után mondott le miniszterelnöki pozíciójáról június 1-jén – a magyar kormányfő ugyanis túsul ejtett fiáért cserébe írta meg a dokumentumot egy gépkocsi sárhányóján.

A Nemzeti Parasztpárt a *Szabad Szót* tette meg központi lapjává. Ez a nagy hagyományokkal rendelkező lap 1899-ben indult.¹³² Először a szentesi földművesek, majd 1939-től a népi írók fóruma lett.¹³³ A szerkesztőbizottság munkájában Darvas József, Erdei Ferenc, Illyés Gyula,¹³⁴ Kovács Imre¹³⁵ és Veres Péter¹³⁶ vettek részt. Szerkesztője Boldizsár Iván volt.¹³⁷

127 Kovács Béla (1908–1959) kisgazdapárti politikus, a Tildy Zoltán- és Nagy Ferenc-kormány, majd Nagy Imre második és harmadik kormányának földművelésügyi minisztere. 1945. augusztus 20-tól az FKGP főtítkárává választották. 1947. február 25-én letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták.

128 Dobi István (1898–1968) előbb kisgazda, majd kommunista politikus, országgyűlési képviselő, miniszter, miniszterelnök, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnöke, az MSZMP KB tagja volt.

129 Martin i. m. (117. lj.) 273. Buzinkay Géza – Kókay György: *A magyar sajtó története I., A kezdetektől a fordulat évéig*. Budapest, Ráció, 2005. 220.

130 Márkus i. m. (31. lj.) 263.

131 Nagy Ferenc (1903–1979) országgyűlési képviselő, miniszterelnök, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt elnöke.

132 *A Szabad Szó 40 évének története dióhéjban. Szabad Szó*. 1938. január. 2.

133 Varga Rózsa: A népi írók *Szabad Szó* című lapjának történetéből. *Irodalomtörténeti közlemények*, 1962/4. 439–453.

134 Illyés Gyula (1902–1983) háromszoros Kossuth-díjas magyar költő, író, drámaíró, műfordító, lapszerkesztő, az MTA levelező tagja. 1946-tól 1949-ig a *Válasz* című folyóirat szerkesztője volt.

135 Kovács Imre (1913–1980) a népi mozgalom kiemelkedő alakja, népi író, parasztpárti politikus.

136 Veres Péter (1897–1970) író, politikus, 1947–1948 között honvédelmi miniszter.

137 Boldizsár Iván (1912–1988) kommunista újságíró. A háború végén a *Szabad Szót* (1945–1946) és az *Új Magyarországot* (1945–1948) szerkesztette. 1947-től külügyi államtitkárként tevékenykedett. A *Magyar Nemzetet* (1951–1955), a *New Hungarian Quarterlyt* (1960-tól) és a *Színház* (1968-tól) című lapokat szerkesztette, de szerkesztette közben a *Béke és Szabadságot* és a *Hétfői Hírlapot* is. Üzemi lapokba is írt cikkeket, pl. a *Kossuth Nyomda Üzemi Híradójába*.

A *Szabad Szó*ban leginkább a parasztpárt baloldala publikálhatott.

A Nemzeti Parasztpárt hetilapjai a budapesti *Paraszt Újság* (1945–47), a *Debreceni Szabad Szó* (1945–46), a *Szabad Esztergom* (1945–49), a *Győri Szabad Szó* (1945), a miskolci *Északi Szabad Szó* (1946), a *Pécsi Szabad Szó* (1945–46), a soproni *Nyugati Szabad Szó* (1945) és a *Szegedi Szabad Szó* (1945) volt.

A Polgári Demokrata Párt *Világ* című lapjának népszerűsége – színvonalas szerkesztése révén – jóval meghaladta pártja támogatottságát. A „Pici De Pártnak” becézett politikai formáció 1945-ben csak 10 ezer szavazatot kapott, de a *Világ* ennek ellenére 80 ezer példányban jelent meg. A *Világ* oszlopos tagjaként Supka Géza¹³⁸ tevékenykedett, aki civilben régész volt, később visszavonult az újságírástól és még az ’56-os forradalom és szabadságharc előtt elhunyt.

A Magyar Radikális Párt a XX. század eleje polgári radikálisainak szellemi hagyatékát követte. Még a Polgári Demokrata Pártnál is kisebb támogatottsággal rendelkezett. A párt – amint szó volt róla – az 1945-ös választások idején indította el a *Haladás* című újságot. A választások után a pártonkívüli Zsolt Béla¹³⁹ vette át a lapot azzal a feltétellel, hogy továbbra is követi a Magyar Radikális Párt irányvonalát.¹⁴⁰

Részben a Kommunista Párt ún. szalámi-taktikájának hatására több politikai irányzat is kivált az addig gyűjtőpártként működő Független Kisgazdapártból. Ezek közül az 1947-es választásokon a legjobb eredményt a Demokrata Néppárt érte el. A Kommunista Párt irányítása alatt álló hatóságok igyekeztek a sajtó, pénz és kiépített szervezet nélküli párt lapjának megjelenését is részben nyílt elzárkózással, részben halogató taktikát alkalmazva, akadályozni, emiatt a *Hazánk* a választások előtt csak egyszer, 1945. október 18-án jelenhetett meg. Bár a lap kiadását 1946. január 16-án engedélyezték, „papírhány” miatt a következő számot csak 1947. augusztus 3-án, nem sokkal a választások előtt tudták kiadni. A lap hetente jelent meg, felelős szerkesztője a párt főtitkára, Barankovics István lett.¹⁴¹ A választásokon a párt a legerősebb ellenzéki erőként jutott a parlamentbe, hivatalosan a szavazatok 16,64%-ával. A választási csalások ellenére körülbelül ugyanannyi szavazatot kapott, mint a Kommunista Párt 1945-ben, mégsem engedélyezték, hogy a *Hazánk* nagyobb példányszámban és terjedelemben jelenjen meg.¹⁴²

1946. március 12-én a Kommunista Párt követelésére Sulyok Dezsőt¹⁴³ 19 társával együtt kizárták a Független Kisgazdapártból, ezzel a párt végleges szétverése is kezdetét vette. Ezután alakult meg a Magyar Szabadság Párt (működését azonban csak 1946 júniusában engedélyezték), amelynek elnökévé Sulyok Dezsőt választották, aki ezzel egy időben elindította a *Holnap* című pártlapot, amelynek főszerkesztője is lett. A lap végül is 1947. március 15-én

138 Supka Géza (1883–1956) régész, művészettörténész, író, újságíró, az MTA levelező tagja volt. 1949-ben az irodalmi életből is visszavonult.

139 Zsolt Béla (1895–1949) a *Nyugat* második nemzedékéhez sorolt író, polgári radikális (szocialista) újságíró, politikus. Vö. Borbándi Gyula: *Szellem és erkölcs – Emlékezés a negyven évvel ezelőtt elhunyt Csécsy Imrére. Magyar Szemle*, 2001/3–4. 145–157.

140 Varannai Aurél: *Toll és bilincs. Egy liberális újságíró élete*. Budapest, Gondolat, 1989. 320.

141 Barankovics István (1906–1974) hírlapíró, a Demokrata Néppárt elnöke 1945-től annak 1949. évi önfelozlatásáig. *Az Ország Útja*, a *Kis Újság*, a *Magyar Nemzet* és a *Hazánk* szerkesztője volt.

142 Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál (szerk.): *Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon, 1944–1949*. Budapest, Barankovics Alapítvány, 1996.

143 Sulyok Dezső (1897–1965) magyar politikus, országgyűlési képviselő, Pápa város polgármestere volt. L. Szerencsés Károly: *A nemzeti demokráciáért. Sulyok Dezső (1897–1965)*. Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2009.

jelenhetett meg először 40 ezer példányban. A példányszám folyamatosan emelkedett, a tízedik szám 66 ezer példányban jelent meg, de elfogyott volna jóval több is, hiszen a megjelenés napján eladott használt példányokat este már az eredeti ár öt-hatszorosan adták el. (Ugyanakkor 1947. áprilisában a *Szabad Nép* 90 ezer, a *Népszava* 80 ezer, a *Kis Újság* 130 ezer, a *Szabadság* 35 ezer, a *Ludas Matyi* 150 ezer, a *Szabad Föld* 60 ezer példányszámban jelent meg.)

A lap bátor ellenzéki hangnemével és a törvénytelenések leleplezésével teljesen új stílust hozott abban a zárt hírvilágban, ahol csak a koalíciós álláspont érvényesülhetett, ahol még az „ellenzéki” lapok (*Világ*, *Haladás*) is nagyon ügyeltek arra, nehogy magukra haragítsák a hatalom birtokosait.¹⁴⁴

A II. világháború miatt számos folyóirat megszűnt, így pl. a *Nyugat*,¹⁴⁵ illetve a jogutódjának tekintett *Magyar Csillag*, a *Magyar Szemle* és a *Budapesti Szemle* is. A háború utáni újjáépítés lázában viszont egymás után jelentek meg új irodalmi, társadalomtudományi folyóiratok. 1945-ben indult a *Valóság*, amelyet Márkus István¹⁴⁶ és Szabó Zoltán¹⁴⁷ jegyzett mint fő-, ill. felelős szerkesztő. Kezdetben a *Valóság* „Az új értelmiség folyóirataként” jelent meg. A folyóirat végleges arculatát 1946–47-re nyerte el, amikor a Népi Kollégiumok Országos Szövetségének lapja lett, és elsősorban a húsz év körüli paraszti származású fiatalok publikálhattak benne, de egy cikket még Károlyi Mihály is közölt a lapban. Több pályakezdő történész és irodalomtörténész is itt jelentethette meg első tanulmányait.¹⁴⁸ Ezután viszont egyre inkább a kommunistákhoz közel álló szerzők határozták meg a folyóirat arculatát. Bibó István és más parasztpárti politikusok háttérbe szorultak. A népi kollégiumok elleni támadás első áldozataként, 1947 nyarán ez a periodika is váratlanul megszűnt.¹⁴⁹

1946. szeptemberétől jelent meg a marxista világnézetet hirdető *Fórum* című havi folyóirat. A Lukács György¹⁵⁰ szellemi fórumaként működő havi periodika belső címlapján magát mint „irodalmi, társadalomtudományi és kritikai” lap mutatta be. Kezdetben még visszafogottabb hangvételű cikkekkel igyekeztek a Kommunista Párt politikáját elméleti síkon alátámasztani, később már meghatározóvá váltak a kinyilatkoztató hangvételű, az igazságot egyedül birtokló stílusú cikkek. A korabeli magyar szellemi élet több kiemelkedő magyar filozófusát (például Hamvas Béla, Kerényi Károly, Prohászka Lajos), valamint költőjét (például Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, illetve az Újhold című folyóirat körül tömörült nemzedéket) támadták, illetve törekedtek a közéletből való kiszorításukra. Amikor Lukács György is kegyvesztett lett, a lap minden kommentár nélkül megszűnt.¹⁵¹

144 Uo. 211–219.

145 A *Nyugat* újraindításának tervéről l. Ottlik Géza: A másik Magyarország. *Kortárs*, 1981/6. 835–843.

146 Márkus István (1920–1997) magyar szociográfus, kritikus, szerkesztő. 1945-től a *Szabad Szó* és a *Valóság* szerkesztője volt. 1951–52-ben bebörtönözték. Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt 1957–1961 közt ismét börtönbe került, eredetileg 10 év szabadságvesztésre ítélték. A továbbiakban főleg ifjúsági írói és szociográfiai munkásságot fejtett ki.

147 Szabó Zoltán (1912–1984) Baumgarten-díjas magyar író, falukutató, publicista, lap- és könyvszerkesztő, a szociográfiai irodalom klasszikusa. 1945-ben a Magyar Írók Szövetsége főtítkárává választották. 1947-ig a *Valóság* című folyóirat szerkesztőbizottsági elnöke volt, emellett szerkesztette a *Képes Világot*. 1951 és 1974 között a Szabad Európa Rádió angliai szerkesztőségének vezérpublicistája, éveken át vezette a BBC magyar adását.

148 Vida Sándor (összeáll.): *Valóság 1945–1948. Repertórium*. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1974.

149 Németh G. Béla: *Hét folyóirat 1945–1950*. Debrecen, Csokonai, 2000. 68.

150 Lukács György (1885–1971) marxista filozófus, illetve kommunista politikus.

151 Németh i. m. (149. lj.) 68., 73–74., 83. és Czigány i. m. (80. lj.) 36–38.

A Kommunisták Pártja havonta megjelenő elméleti folyóirata, a *Társadalmi Szemle* 1946-ban indult. Szervező gárdája: Révai József, Gerő Ernő,¹⁵² Lukács György stb. voltak. Kezdetben a szovjet tanok átvételét és a párt szervezésének fő elveit elemezte. E folyóirat keretei között zajlott le a legfontosabb vita a „szocialista realizmus” jelentéséről. A *Társadalmi Szemle* főbb elveit aztán a *Szabad Nép* próbálta szélesebb körben népszerűsíteni. A „fordulat évétől” kezdve egyre inkább kioktató, mindent jobban tudó szerepet töltött be.

1945 áprilisában még Debrecenben alapították meg a *Magyarok* című folyóiratot, amely hamarosan Budapestre költözött. Alapítóként kezdetben a debreceni Ady Társaságot jelölték meg, majd 1946 októberétől a Budapest Székesfővárosi Irodalmi Intézetet. A beköszöntő programcikket a szerkesztő, Juhász Géza¹⁵³ írta. A lap címválasztását azzal indokolta, hogy a korábbi korszak lapjainak egyikét sem akarták átvenni, mert egyik korábbi irányvonalat sem érezték a magukénak. Ady szellemiségét követve, minden „igaz magyar író” írásait leközölték. Kezdetben még kritika alá merték vonni Révai József marxista Ady-értelmezését, Lukács György elmékedését az alap és felépítmény szerepéről az irodalomban stb.¹⁵⁴

A korszak egyik legmarkánsabb arculatú havi lapja, a *Válasz*, 1946 októberében indult újra, hogy folytassa a háború miatt megszakadt periodikák sorozatát.¹⁵⁵ Illyés Gyula szerkesztésében nem zárt munkatársi gárdával dolgoztak, az egyetemes magyar irodalomból válogattak, a költői rovatban Jékely Zoltán, Sinka István, Szabó Lőrinc, Vas István, Weöres Sándor versei szerepeltek. A prózai rovatban Kodolányi János, Németh László, Szabó Pál, Veres Péter írásait jelentették meg. A folyóirat fő ideológusa Bibó István¹⁵⁶ lett, aki harmadik utas koncepcióját¹⁵⁷ (pl. a *Válasz* 1947. januári számában) szegezte szembe a marxista ideológiával. Ennek azért is volt jelentősége, mert a lap több mint felét társadalom-elméleti jellegű, szociografikus-szociológikus és közművelődés tárgyú, közvetlenül vagy közvetve politikai célzatú írások töltötték ki, amelyek nagy hatást gyakoroltak a kortárs értelmiségre. A kiadó hivatalát Sárközi Márta,¹⁵⁸ a náci által meggyilkolt Sárközi György özvegye, Molnár Ferenc lánya irányította, és teremtette elő a folyóirat anyagi fedezetét. A „fordulat éve” után azonban a szponzorok és a támogatók, valamint az előfizetők lemorzsolódtak, ezért a lap csődbe ment és 1949-ben megszűnt.¹⁵⁹

Radnóti Miklós tisztelői, a nagy költő halála után két évvel, 1946-ban adták ki a kisalakú, negyedéves folyóiratot, az *Újholdat*. Lengyel Balázs¹⁶⁰ szerkesztésében a fiatal nemzedék fóru-

152 Gerő Ernő (1898–1980) kommunista politikus, miniszter, a szovjet politikai rendőrség tisztje, 1956-ban rövid ideig az állampárt első titkára.

153 Juhász Géza (1894–1968) költő, irodalomtörténész, egyetemi tanár. L. Juhász Izabella (vál., s.a.r., életrajzzal, bibliográfiával ellátta): *Juhász Géza emlékkönyv*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1975.

154 Czibor János: Egy nemzedék berendezkedése (A *Magyarok* tizenötödik számáról). *Valóság*, 1946/október. 31–39. Németh i. m. (149. lj.) 11–19. Kéry László: Szerkesztő koromban. *Kortárs*, 1966/8. 1290–1296.

155 A *Válasz* szépirodalmi és társadalompolitikai folyóirat volt 1934. május – 1938. június között elsősorban a népi írók és a szociográfiai irodalom fórumaként szerepelt.

156 Bibó István (1911–1979) jogtudós, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, politikai fogoly 1957–1963 között. 1956-ban a harmadik Nagy Imre-kormány államminisztere, politikai gondolkodó.

157 Török Bálint: Harmadik utas elképzelések. *Magyar Szemle*, 2009/11–12. 93–105.

158 Sárközi Márta, született Molnár Márta (1907–1966) szerkesztő, ifjúsági író, műfordító.

159 Széchenyi Ágnes: *Lélegzetvétele*. *Válasz* 1946–1949. Budapest, Argumentum, 2009. 7. Németh i. m. (149. lj.) 33. Kérdések a *Válasz* körül. Széchenyi Ágnes beszélgetése Márkus Istvánnal. *Kortárs*, 1986/8. 106–125. Czigány i. m. (80. lj.) 40. Murányi Gábor: *A múlt szövedéke. Históriai a megbicsaklott 20. századból*. Budapest, Noran, 2004. 246. Monostori Imre: Egyoldalú válasz (Széchenyi Ágnes *Válasz*-könyvéről). *Hítel*, 1998/5. 102–111.

160 Lengyel Balázs (1918–2007) Széchenyi-díjas műkritikus, író.

mává akart válni. A háború utáni időszak legeredetibb műhelyét a Kommunista Párt kezdet-től fogva ellenséges érülettel figyelte. Ki merték adni ugyanis, amikor már mindennaposak voltak a letartóztatások, internálások, pl. Major Ottó merész bírálatát a marxizmusról, aki többek között ilyeneket írt: „a hagyománnyal, haladással való egyidejű szembenállás paradoxonja nem a mi paradoxonunk, hanem a marxista esztétikáé.”¹⁶¹ Nem véletlen, hogy 1948 májusa után megszűnt az *Újhold*.¹⁶²

A *Huszedik Század* politikatudományi, művelődési és irodalmi folyóirat volt, amelyet a Társadalomtudományi Társaság 1901-től kezdve indított Budapesten. 1919-ben betiltották, a Társaságot feloszlatták, a szerkesztőség emigrációba vonult. Nyolc évvel később a megmaradt progresszív írók *Századunk* címmel újraindították. Ezt miniszteri rendelettel 1939. szeptember 26-án tiltották be. 1942–1943 között New Yorkban jelent meg *Magyar Fórum* címen, de 1943-ben ez is megszűnt, majd 1947-ben Csécsy Imre¹⁶³ szerkesztésében Jászi Oszkár,¹⁶⁴ Vámbéry Rusztem,¹⁶⁵ Károlyi Mihály és mások írásaival indult újra. Célja a társadalmi kérdésekre vonatkozó tudományos igényű, szociális eszmék terjesztése, a tudományos publicisztika megjelenítése volt. Oldalain esztétikai és erkölcsstudományi kutatásokról számolt be, az egyén, a vallás és a társadalom viszonyáról értekezett, világpolitikai fejleményekről tárgyalt, közjogi, közigazgatási, törvényhozási, társadalompolitikai és nemzeti kérdéseket vetett fel. A *Szabad Nép* az első szám megjelenésétől kezdve durva támadást intézett a folyóirat ellen.¹⁶⁶ Ezért 1949-ben újra megszűnt.

A *Csillag* 1947 decemberében látszólag népfrontos folyóiratként, valójában a Kommunista Párt égisze alatt indult. Főszerkesztője Németh Andor,¹⁶⁷ felelős szerkesztője az akkor még csak 23 éves Méray Tibor lett.¹⁶⁸ Éppen ezért működhetett tovább a „fordulat éve” után is. 1950-től a Magyar Írók Szövetségének folyóirata lett, és Aczél Tamás,¹⁶⁹ majd Király István¹⁷⁰ vette át a szerkesztését.

161 *Újhold*, 1947. 135.

162 Lengyel Balázs: *Két sorsforduló. Válogatott esszék*. Budapest, Balassi, 1998. Kabdebó Lóránt: *Az Újhold költői*. Hat tanulmány. Budapest, Békés Megyei Könyvtár, 1988. Schein Gábor: *Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*. Budapest, Universitas, 1998.

163 Csécsy Imre (1893–1961) polgári radikális politikus, író, műfordító, országgyűlési képviselő, a Társadalomtudományi Társaság elnöke volt.

164 Jászi Oszkár (1875–1957) társadalomtudós, szerkesztő, politikus, Károlyi Mihály kormányának nemzeti-ségi ügyekkel megbízott tárca nélküli minisztere volt.

165 Vámbéry Rusztem (1872–1948) jogász, polgári radikális publicista volt, Vámbéry Ármin orientalista fia.

166 Gimes Miklós: *Az elárult „Huszedik Század”*. *Szabad Nép*, 1947. április 20.

167 Németh Andor (1891–1953) magyar író, költő, kritikus. A Tanácsköztársaság ideje alatt a bécsi magyar követség sajtóattaséja volt. 1950 augusztusában eltávolították a *Csillag* c. laptól, bár kritikái a *Forum*-ban és a *Csillag*-ban még megjelenhettek. L. Tverdota György: *Németh Andor: egy közép-európai értelmiségi a XX. század első felében*. Budapest, Balassi, 2009–2010.

168 Méray Tibor (1924–) Kossuth-díjas kommunista író, újságíró. 1946-ban a *Szabad Nép* újságírója, később észak-koreai, majd berlini tudósítója lett. A *Csillag* felelős szerkesztője 1947–1949-ben, 1953–1954-ben a Magyar Írók Szövetségében volt párttitkár. 1954–1955-ben a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságában dolgozott – Nagy Imre politikájának támogatása miatt eltávolították. 1956-ban a *Béke és Szabadság* munkatársa lett. Az emigrációban kezdetben a brüsszeli *Szemle* újságírója. 1962-től egyik szerkesztője, majd 1971–1989-ben főszerkesztője lett a párizsi *Irodalmi Újságnak*.

169 Aczél Tamás (1921–1994) Kossuth- és Sztálin-díjas író, újságíró. 1950–1953 között a *Csillag* főszerkesztője, 1953–1956 között a Magyar Írók Szövetségének titkára volt. 1956-ban elhagyta az országot, és a *Magyarság Világlapja* című kiadványt, valamint az *Irodalmi Újságot* szerkesztette.

170 Király István (1921–1989) irodalomtörténész, (1971-től) országgyűlési képviselő, az MTA tagja volt. 1953–1956 közt a *Csillag* folyóiratot szerkesztette, 1962–1969 közt a *Kortárs*, 1970–1989 között pedig a *Szovjet Irodalom* című folyóiratot.

A művek kritikai szemléletét középpontba helyezve indult 1947-ben az *Emberség*, Kassák Lajos főszerkesztésével jelent meg a *Kortárs*, amely a világkultúra követését tűzte ki célul.

Szintén Kassák volt a főszerkesztője az *Alkotás* című lapnak, amely a modern képzőművészet fóruma volt.

A magyar és világirodalom alkotásait tekintve egyaránt kiterjedt kritikai rovattal rendelkezett a *Diárium*, amelyet Kenyeres Imre¹⁷¹ Sík Sándorral együtt szerkesztett. A lap körül az akkor induló tehetséges fiatal írókból és költőkből magas színvonalú irodalmi kör alakult ki.

Várkonyi Nándor¹⁷² volt a *Sorsunk* főszerkesztője. A lap „Dunatáj” című rovata foglalkozott a határon túli magyarság problémáival, a szomszéd országok kultúrájával, feladatául tűzte ki a hagyományörzést.

A fiatal költők fóruma lett volna a pécsi *Ív*, amely azonban csupán egyetlen számot ért meg; főszerkesztője Csorba Győző¹⁷³ volt.

Szegeden jelent meg 1947-től a *Tiszatáj*, a szegedi, alföldi tanulmányok közlöjeként, azonban szépirodalmi szempontból országos fórumként, törekedve a *Nyugat* szellemiségének folytatására. A „Szegedi Fialok” törekvéseit igyekezett folytatni a *Tiszatáj* köre.

1946–1948 között működött a *Puszták Népe* című folyóirat, amely a szociográfia műfaját tekintette fő profiljának, főszerkesztője Galyasi Miklós¹⁷⁴ volt. A lap Hódmezővásárhelyen, a Tornyai Társaság kiadásában jelent meg. Szintén Hódmezővásárhelyen jelent meg a *Délsziget*, 1946–1947-ben. Debrecenben jelent meg a *Holnap*, 1946-ban, Vajda László¹⁷⁵ szerkesztésében.

Erősen politizáltak az életre kelt vicclapok is: a kisgazdapárti *Szabad Száj*, a kommunista párti *Ludas Matyi és Pesti Izé*.¹⁷⁶ A *Ludas Matyit*¹⁷⁷ Gábor Andor¹⁷⁸ az Apolló-kabaréból indult, szovjet katonatisztként hazaérkező publicista szerkesztette a moszkvai *Krokodil* című lap mintájára. Az első számban, amely 1945. május 20-án, a Magyar Kommunista Párt első országos értekezletének idején jelent meg, nyolc oldalon közzé is tettek egy viccet a szovjet vicclapból.¹⁷⁹ (A példányszám már kezdetben – a papírhiány ellenére – meghaladta a 200 ezret. A példányszám ezután is rohamosan emelkedett, néhány éven belül elérte a 400 ezret, a csúcson a 650 ezret). A negyedik számtól duplájára nőtt a lap mérete, ezzel együtt a terjedelme is, és a tizedik számtól már színesben nyomtatták. Írások és karikatúrák közel egyenlő arányban voltak találhatóak benne, állandóan visszatérő rovatokkal, mint „Ludas Matyi Levelé”, „Ludas Matyi megmagyarázza”, „Mit szólsz hozzá, kérlek alássan”. A témák a napi politikai eseményekhez kapcsolódtak. Ideológiai szilárdságot a szocialista realizmus „pozitív

171 Kenyeres Imre (1911–1962) író, irodalomtörténész.

172 Várkonyi Nándor (1896–1975) magyar író, szerkesztő, kultúrtörténész.

173 Csorba Győző (1916–1995) Kossuth-díjas költő, műfordító. Költői és műfordítói munkássága mellett jelentős irodalomszervezői tevékenységet folytatott mint a *Sorsunk*, majd a *Jelenkor* szerkesztője, utóbbinak haláláig főmunkatársa volt.

174 Galyasi Miklós (1903–1974) költő, muzeológus. L. László József: Arcképvázlatok Galyasi Miklósról. *Csongrád Megyei Hírlap*, 1987. július 11.

175 Vajda László (1909–1968) irodalomtörténész. L. Szigeti János: *Vajda László munkássága (bibliográfia)*. Szeged, Damjanich János Múzeum, 1969.

176 Gyöngy Kálmán (szerk.): *Magyar karikaturisták adat- és szignótára: karikaturisták, animációs báb- és rajzfilmeselek, illusztrátorok, portrérajzolók (1848–2007)*. Budapest, Ábra Kkt., 2008.

177 Címlapján rövid u-val írva a neve.

178 Gábor Andor (1884–1953) regényíró, költő, humorista, publicista, dalszövegíró. 1945-ben hazatért és munkatársa lett a *Szabad Nép*, *Új Szó*, *Szabadság*, *Világosság* című lapoknak.

179 Pomerániai menyasszony. *Ludas Matyi*, 1945. május 20.

vice” kategóriája adott a lapnak. A kommunista politikusok mindig dicsérő jelzővel és szövegkörnyezetben szerepeltek (Rákosi Mátyás pl. „kereszteslovagként”, Gerő Ernő miniszter „legény a talpán”). A negatív, vagyis a destruktív humort az ún. reakciósofoknak tartogatták. A kipellengérezett fő ellenség „Reakczió Jóska” volt, de már az első számoktól kezdve több karikatúrában is szerepelt a gazdagparaszt Taszajtó Nagy Gergely, előképeként az 1950-es évek Kulák Kelemenének és Zsíros gazdájának.¹⁸⁰

A *Szabad Száj* 1946. június 22-én indult. A legendás lapot, kisgazda orientációja ellenére, a szociáldemokrata Király Dezső („Rex”)¹⁸¹ szerkesztette. A folyóirat humoros írásai, karikatúrái a polgári ellenzék oldaláról közelítették meg a napi eseményeket. Éppen ezért legfeljebb a 60–65 ezres példányszámot érhetett csak el. A bátran politizáló lapot 245 szám után, 1951. március 15-én szüntették meg.

A *Pesti Izé* volt a következő vicclap, amely a karikatúrára kívánta helyezni a hangsúlyt. Gál György¹⁸² csak rövid ideig volt a *Szabad Száj* munkatársa, mivel 1946. október 27-én életre keltette a két háború között kiadott, és 1938-ban megszüntetett *Izé* című rejtvény újságját. Három szám után, november 17-től a lap címét *Pesti Izére* változtatta. A kor ízlésvilágához képest enyhén erotikus rajzi megjelenés szabad gondolkodást feltételező, a Kommunista Párt-hoz közelálló vicclap volt. A századik számmal szűnt meg 1948. október 10-én.¹⁸³

180 Demeter Zsuzsa: Ludas Miki és társai. Ellenségkép a *Ludas Matyi* politikai karikatúráinak tükrében, 1945–1947. In: Gecsényi Lajos – Izsák Lajos (szerk.): *Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, MTA Társadalomtudományi Központ, 2011. 165. Takács Róbert: Nevelni és felkelteni a gyűlöletet. *Médiakutató*, 2003/tavaszi. 45. Kresalek Gábor: A humor és politikum: a *Ludas Matyi* 1948-as, 1953-as évfolyamainak elemzése. In: *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84*. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1985. 106–125, 265. Bozóki András: Címviccek a *Ludas Matyi*-ban. *Jel-Kép*, 1983/4. 64–71.

181 Király Dezső (1896–1966) író, humorista, sportújságíró.

182 Gál György (?–1958) újságíró, a *Füles* nevű újság alapító szerkesztője.

183 Kertész Sándor: *Comics szocialista ábruhában (A magyar képregény ötven éve)*. Nyíregyháza, Kertész Nyomda és Kiadó, 2007.

3. Az ún. Rákosi-korszak sajtója (1949–1953)

A koalíciós korszak első két – két és fél éves periódusa minden árnyoldalával együtt is „aranykornak” tűnt a „fordulat éve” utáni uniformizált sajtóviszonyokhoz képest, hiszen ekkor a „szalámi-taktikának” megfelelően számolták fel a pártokat és a különböző újságokat, folyóiratokat. Elsőként még 1947-ben Sulyok Dezsőnek, a Magyar Szabadságpárt vezetőjének *Holnap* című lapját szüntették meg egy durva és átlátszó manipulációval. Sulyok Dezső ugyanis leleplezte a kommunista vezetők és szakszervezeti funkcionáriusok visszaéléseit és azt, hogy a munkások jóval kevesebbet keresnek, mint a háború előtt. Az akciójuk pontosan arra az időre esett, amikor a papírkiutalásokat az elkövetkezendő időszakra rögzítették, ezért a *Holnapot* mint „nem létező lapot” végleg kihagyták a papírelosztásból. Ezután az Államvédelmi Hatóság emberei és Kossa István¹⁸⁴ arra utasította a nyomdászokat, hogy ne merjék kinyomtatni a *Holnapot*, különben elveszítik állásukat. Emellett azt követelték Sulyok Dezsőtől, hogy adja ki informátorait, akiktől a bérarányokra vonatkozó adatokat kapta. Sulyok inkább veszni hagyta lapját, de nem akarta, hogy ártatlan embereket meghurcoljanak.¹⁸⁵ Sulyok a parlamentben az MKP vezetőinek címezve kijelentette: „Abban különbözünk el egymástól teljesen és összeegyeztethetetlenül, hogy mi az egyéni szabadság alapján felépülő demokráciának, önök pedig a totális gazdasági és állami rendszeren alapuló rabszolgaságnak hívei.” A közbekiabálások olyan mértéket öltöttek, hogy Sulyok kijelentette: „Ezek után a magyar parlamentben a szólásszabadságot megszüntnek tekintem, és a szótól elállok.” Ezután a szabadságpárt kivonult az ülésteremből.¹⁸⁶

Választási visszaélések ürügyén 1947. novemberében feloszlatták Pfeiffer Zoltán¹⁸⁷ Magyar Függetlenségi Pártját, amely az augusztus 31-i választásokon a szavazatok 13,4%-ával (700 ezer szavazat), 49 képviselővel a második legerősebb ellenzéki párt lett az Országgyűlésben, egyúttal betiltották a párt *Ellenzék* című lapját.¹⁸⁸

1949 elején, Barankovics István külföldre menekülését és a Kereszténydemokrata Néppárt feloszlását megelőző napokban szűnt meg még januárban a *Hazánk*. Ugyanerre a sorsra jutott a Polgári Demokrata Párt lapja, a *Világ*. A Nemzeti Parasztpárt hetilapja, a *Szabad Szó* 1952 elején szűnt meg. A napilapok közül a legtovább a Független Kisgazdapárt lapja, a *Kis Újság* maradhatott meg. Megszűnt a *Huszadik Század* című folyóirat, ellehetetlenültek az irodalom reprezentatív orgánumai, a *Magyarok*, az *Újhold*, a népiek havilapja, a *Válasz*.

Rákosi Mátyás hadjáratot indított a bulvárlapok ellen is. 1948-ban összehívatta a vezető újságírókat és kijelentette: „Disznóság, amit a bulvársajtó itt művel, ezeket a lapokat meg kell szüntetni és meg is szüntetjük őket. Elég egy bulvárlap.”¹⁸⁹ A *Szabad Nép* 1948 márciusi száma az új helyzetre utalva állapította meg: „A sajtó számára nincs nagyobb szenzáció, nincs

184 Kossa István (1904–1965) a két világháború között szociáldemokrata szakszervezeti vezető, 1945 után magas pozíciókat betöltő kommunista politikus, szakszervezeti vezető és miniszter volt.

185 Szerencsés i. m. (143. l.). *A Hírlapszedők Köre jelentése az 1944–1947-es esztendőkről*. Felelős kiadó: Benjamin Géza. é. n. 6–7. Pütkösti Árpád: *Rákosi a hatalomért. (1945–1948)*. Budapest, Európa, 1992. 250.

186 *Nemzetgyűlési Napló*, 1947. VII. 1. 290.

187 Pfeiffer Zoltán (1900–1981) ügyvéd, politikus, országgyűlési képviselő. 1948-ban rövid ideig az *Amerikai Magyar Népszava* szerkesztője, majd 1950 és 1960 között *Független Magyarország* címmel egy önálló rovat irányítója volt.

188 Szerencsés Károly – Földesi Margit: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán*. Budapest, 2003.

189 Idézi Nádor Tamás: *Korelnökeink. I. A jelenlét embere. Beszélgetés Polgár Dénessel. Magyar Média*, 2000/3. 53.

érdekesebb esemény, mint az a küzdelem, amelyet a magyar demokrácia folytat az ország szebb jövőjéért, polgárainak szebb életéért.”

Az *Új Ember* példányszámát olyan mértékben leszállították, hogy még az előfizetőknek sem jutott belőle elegendő szám. Az államosítás után egy ideig nem tették ki az újságárosok a lapot, mondván, hogy a katolikus sajtónak nem lehetett propagandát csinálni. Ezért az *Új Ember* bizonyos példányszámát, amit a templomokban terjesztettek, először elküldték a dunántúli megyékben lévő plébániákra. A plébános kiosztotta, illetve a hívek megvették, három–négy nap alatt elolvasták, majd a plébános összegyűjtötte és továbbküldte a Tiszántúlra.¹⁹⁰ A *Vigilia* példányszámát és terjedelmét drasztikusan csökkentették, az írásokat cenzúrázták, a szerkesztőket és munkatársakat folyamatosan zaklatták.

Minden magyar állampolgárságú külföldi tudósítót letartóztattak, a külföldi állampolgárságú újságírók legnagyobb részét pedig kiutasították az országból. Csak az maradhatott, aki alkalmazkodott a Magyar Dolgozók Pártjának irányvonalához.¹⁹¹

A napilapok számát csökkentették. A 134 nyilvántartott orgánumból 8 vidéki napilap maradt csak meg 11 napi „mutációval”. Hét közigazgatási területnek csak hetilap jutott.¹⁹² A megyei lapok irányítása közvetlen pártbizottsági feladat lett. A megszüntetett hetilapok és folyóiratok helyett az '50-es évek elején jóval kevesebb újat indítottak, immár szigorú ellenőrzés alatt. A szerkesztőségeket összevonták, és kialakították azt a szigorúan centralizált sajtóstruktúrát, amely a rendszerváltozásig alig változott. A szerkesztőségek belső hierarchiája a fegyveres testületekét idézte. Az újságíró személyes kontrollja után a szerkesztő, a rovatvezető, a felelős szerkesztő (az olvasószerkesztő) és néha a főszerkesztő ellenőrizte, hogy az adott cikk megfelel-e a politikai követelményeknek. A főszerkesztő mellett működött a szerkesztő bizottság, amelynek két formája alakult ki: az egyikben a szerkesztő bizottság a lapnál dolgozó vezetőkből, általában a főszerkesztő-helyettesből, az olvasószerkesztőből és a párttitkárból állt, a másikban a szerkesztő bizottságot az ún. társadalmi szervek vezetői alkották.

A sajtóban végrehajtott tisztogatás egyúttal jelentős színvonalromlással járt együtt. Ezt leginkább az iskolai végzettségről szóló adatok bizonyítják. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya csak a hetilapoknál és a folyóiratoknál haladta meg a 25%-ot. A központi napilapok és megyei lapok szerkesztőségei munkatársai harmadának még érettségije sem volt.¹⁹³ A hiányzó ismereteket az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Karán szervezett kurzussal próbálták pótolni. A Magyar Újságírók Országos Szövetségének lapja szerint: „A tanszék megszervezésében és tantervének kidolgozásában nagy segítséget adott a Szovjetunió több egyetemén működő újságíró tanszéknek és a moszkvai újságíró fakultásnak a programja.”¹⁹⁴ Az újságíróknak folyamatosan különböző ideológiai képzéseken kellett részt venniük. A marxizmus-leninizmus és hasonló ideológiai tárgyak tették ki az órák nagyobb részét. Az egyes újságok főszerkesztői is az ideológiai képzést szorgalmazták. A *Szabad Népnél* a szerkesztőség külön ideológiai oktatást szervezett. Ennek során pl. 1955-ben 12 munkatárs tanult a pártfőiskola levelező tagozatán, kettő pedig a Budapesti Pártbizottság

190 Keresztes Sándor: A Rákosi-éra a szalámpolitikát az egyházon belül is alkalmazta. In: Kőrösi Zsuzsanna – Tóth Pál Péter (szerk.): *Pártok 1956. Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből*. Budapest, 1956-os Intézet, 1997. 157–163.

191 Varannai i. m. (140. lj.) 369.

192 *Magyar statisztikai zsebkönyv*. Budapest, 1975. 302.

193 Takács Róbert: *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Budapest, Napvilág, 2012. 266.

194 S. L.: Az újságírók egyetemi oktatásának új rendje. *Magyar Sajtó*, 1955/10. 458.

marxista-leninista esti egyetemén.¹⁹⁵ A *Vas megye* főszerkesztője minden vasárnap délután szemináriumot tartott az „élenjáró szovjet sajtóról.”¹⁹⁶

A hierarchia csúcsán állt az állampárt lapja, a *Pravda*¹⁹⁷ mintájára működő *Szabad Nép*. Mellette a marxista társadalmi kategóriáknak megfelelően az egyes osztályoknak, rétegeknek lehetett „saját” újságjuk. Funkciója teljesen eltért napjaink napilapjaitól: hírérték tartalmú írások szinte nem is jelentek meg a lapban, sokkal inkább a belpolitikai események magyarázatára és indoklására szolgáló cikkek. A *Szabad Nép* a II. világháború befejezésétől egészen az 1956-os forradalomig fontos szerepet töltött be az állampárt politikájában. Az emberek a rádió mellett főként a napi sajtóból informálódtak, ezért a politikai hatalom megszilárdításával párhuzamosan a sajtószerkezet és nyilvánosság átformálása is kiemelten fontos cél volt. A *Szabad Népben* megfogalmazott elméleti, ideológiai és politikai nézetek a többi lapra, a hatóságokra, de még az összes állampolgárra nézve is kötelező érvennyel bírtak. A Minisztertanács a lap megjelenése 10. évfordulójának emlékére minden év február 1. napját a Magyar Sajtó Napjává nyilvánította. (1.032/1951. (XI. 17.) sz. MT határozat.)

A *Szabad Nép* rendkívül nagy példányszámban jelent meg, és a legtöbb munkahelyen a munkakezdés előtt kötelezően felolvasták a legfontosabb cikkeket. Ez volt az ún. Szabad Nép-félóra. Sokan a munkahelyükön fizették elő, hogy lássák a vállalat vezetői, hogy olvassák a párt lapját. Egyes intézményeknél, gyárakban, üzemekben *Szabad Nép* baráti köröket alakítottak.

Halda Aliz,¹⁹⁸ aki akkoriban a Magyar Rádió irodalmi osztályán dolgozott, így emlékezett a kötelező Szabad Nép-félórákra: „Beszélgetni kellett az aznapi *Szabad Népről*, ami azt jelentette, hogy el kellett valahogy olvasni, és arról beszélni, amit az ember éppen olvasott. Hát ez nem volt könnyű. Mert felmondja? Vagy vitatkozzon vele? Az nem volt ajánlatos.”¹⁹⁹ Ennek megfelelően a lap inkább hasonlított a politikai brosúrákhoz, mint informatív tájékoztatási eszközhöz.²⁰⁰

A Rajk-per hatására a *Szabad Nép* szerkesztőségében is megváltozott a légkör. Addig a kommunisták maguk között viszonylag szabadon beszélhettek és tárgyalhatták meg az aktuális politikai kérdéseket. Nagyon jól tudták, hogy a letartóztatottak, kivégzettek ártatlannak voltak és ezért attól féltek, hogy ők is bármikor sorra kerülhetnek.²⁰¹ Betlen Oszkár,²⁰² a *Szabad Nép* szerkesztője még tovább fokozta az „éberséget”, ugyanis azzal fogadta és avatta

195 Földes István: Az állandó marxista-leninista képzés a kommunista újságíró eredményes munkájának legfőbb feltétele. Az újságírók politikai oktatásának megszervezése a *Szabad Népnél*. *Magyar Sajtó*, 1955/11. 483.

196 Várkonyi Endre: *Túlélőtoll*. Budapest, Ex Libris, 2009. 192.

197 L. Kun Miklós: *Sztálin alkonya: történelmi-lélektani kollázs*. Budapest, Unicus, 2012. 225–228.

198 Halda Aliz (1928–2008) a Magyar Rádiónál dolgozott, ahonnan Gimes Miklóshoz fűződő viszonya miatt elbocsátották. Ezután évekig nem kapott állást. A Történelmi Igazságtételi Bizottság egyik alapító tagja, 1991–1998 között országgyűlési képviselő.

199 Lázs Sándor (szerk.): *Hogyan élünk túl vámpirokat és diktátorokat? 21 történet a XXI. századból*. Budapest, Athenaeum, 2000. 94.

200 Örkény Antal: *A Szabad Nép (1952–1954): a szocializmus megfogalmazásának néhány sajátossága a párt központi lapjában*. Budapest, [s. n.] 1988. 1–2.

201 Vásárhelyi Miklós: *Ellenzékben*. Budapest, Szabad Tér, 1989. 57., 65.

202 Betlen Oszkár (1909–1969) kommunista újságíró, történész, a történelemtudományok kandidátusa. A *Szabad Nép*, majd a *Tartós békéért, népi demokráciáért!* című folyóirat szerkesztője. L. Litván György: Betlen Oszkár rendőrségi tanúvallomása a *Szabad Nép* szerkesztőségében létrejött „jobboldali csoportosulásról” és 1956-ról. Dokumentumközlés bevezetővel. In: *Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Évkönyve VI*. 1998. 243–251.

be az új, fiatal munkatársakat, hogy tudomásukra hozta: a szobában, ahová kerülnek, egyik munkatársuk imperialista ügynök, de hogy melyik, arra nekik kell rájönniük!²⁰³ Kende Péter visszaemlékezése szerint Betlen Oszkár több újságíró is feljelentett barátjánál, Péter Gábornál. Még el is dicsekedett azzal, hogy Donáth Ferencet ő leplezte le.²⁰⁴

Az ötvenes években a *Szabad Népnél* szinte mindennaposak voltak a tisztogatások, az újságírók leváltása. 1953 elejéig a szerkesztőség egyharmada nem töltött el egy évnél többet a lapnál. 1949-ben Révai József megvált a főszerkesztői tisztségétől és Horváth Márton vette át a lap irányítását. Valójában a tényleges irányítás Betlen Oszkár kezébe került. 1950-tól kezdve körülbelül száz munkatárs dolgozott itt. A példányszám is folyamatosan növekedett. 1952-re hétköznap elérte a 800 ezret. Vasárnap pedig 850 ezer példányban, hatlepedőnyi terjedelemben jelent meg. Így a *Szabad Nép* évi papírszükséglete 7153 tonnára emelkedett. Ezzel elérte a politikai lapok összes papírszükségletének 64%-át.²⁰⁵ Ennek magyarázata az erőszakos terjesztési és előfizetési politikában keresendő.

Akadtak országok, ahol a régi hagyományokat hordozó lapcímeket is eltüntették. Magyarországon az újságok nevei megmaradtak, de ez egyáltalán nem jelentette azt, hogy a címek bármilyen formában kötődhetnek volna a múlthoz. A *Népszava* esetében pedig egyenesen kötelező volt a szociáldemokrata hagyománnyal való teljes és nyilvános szakítás.

Miután a Szociáldemokrata Pártot beolvasztották a Kommunista Pártba, a *Népszava* a szovjet *Trud* mintájára a szakszervezet lapja lett. Ennek megfelelően elsősorban a munkássághoz kívántak szólni vele. A Magyar Dolgozók Pártjának vezetése kiszorította a sajtóból a *Népszavának* azokat a munkatársait, akik ellenezték a két munkáspárt egyesülését. Azokat pedig, akik ezzel a lépéssel egyetértettek, átvezényelték a *Szabad Nép*hez, részint azért – úgy mond –, hogy megtanulják az új kommunista sajtó szabályait, részint pedig azért – erről nyilvánosan nem esett szó –, hogy megfosszák őket korábbi közegüktől, tehát befolyásuktól, hagyományos olvasótáboruktól is.

A *Friss Újság* a parasztság, a *Magyar Nemzet* (mint az *Izvesztyija*) az értelmiség, a *Magyar Nap* az ifjúság lapja lett, a hadseregé a *Szabad Ifjúság*, illetve a *Néphadsereg*. A *Világosság* című napilap pedig 1952-től a budapesti pártbizottság és a fővárosi tanács kiadványaként, a *Vecsernaja Moszkva* mintájára, *Esti Budapest* címen jelent meg. A magyar írók hetilapja a *Lityeraturnaaja Gazeta* szolgál fordításából *Irodalmi Újság* lett. Irodalmi folyóiratként egyedül a *Csillag* működhetett a továbbiakban is.²⁰⁶

Szovjet mintára készültek a gyereklapok is. A *Kisdobos* szovjet megfelelője a *Murzilka*, az *Úttörő* a *Druzsnie Ribjata*, a *Pajtás* a *Pionir* volt. Ugyanilyen formátumú és tartalmú lapok jelentek meg a többi szocialista országban is.

A politikai eseményeket minden lapban azonosan kellett közölni, mivel a szöveg a Magyar Távirati Irodától érkezett, nemritkán azzal a direkt utasítással, hogy a hír változtatás nélkül kerüljön az újságba.

A korabeli forgatókönyv szerint minden témáról, amit a politikai vezetés felvetett (pl. munkaverseny, békeharc, nemzetközi összeesküvés a szocializmus ellen, harc a belső ellen-

203 Litván György: *Októberek üzenete*. Budapest, Osiris, 1996. 328–329.

204 Kende Péter: *A Szabad Nép története*. Kézirat, 1958.

205 MOL 276. fond 89./10. ö. e.

206 A magyar sajtó átszervezése (1949. július 6.). MOL MK-S 276. f. 54. cs. 52. ö. e. Jelentés a Titkárság részére a sajtóreformról és javaslatok a magyar sajtó továbbfejlesztésére (1949. október 19.). Az MDP Titkárságának 1952. március 19-i jegyzőkönyve. MOL MK-S 276. f. 54. cs. 185. ö. e.

séggel, termelési riport) először az állampárt lapjában, a *Szabad Nép*ben jelent meg egy cikk, s ezt követte a többi szerkesztőség a saját profiljának megfelelően. A sajtónak minden hazai esemény kapcsán az ünnepélyes bevezetőjében közölni kellett a rendezvényen megjelent fontos vezetők névsorát. Nagy jelentőséget tulajdonítottak a cikk méretének, a lapon belüli elhelyezésnek, a felsorolt vezetők sorrendjének és a melléljük írt rangnak.

Még a korabeli „vicclap”, a *Ludas Matyi* is több százszáz példányszámban ennek az elvnek megfelelően közölt karikatúrákat, humoreszkeket. A karikatúrának harcosnak, időszerűnek és politikusnak kellett lenniük. Alkalmasnak a szocializmus építésére és az ellenség leleplezésére. Ez lehetővé tette, hogy az agitációs és propagandamunka részese legyen.

„A *Ludas Matyi* feladata, hogy azok számára is érthetően és szemléletesen írjon, akik politikával nem foglalkoznak, akik más újságot nemigen olvasnak, akik általában nem jártasak a kül- és belpolitikai kérdésekben. A satíra, kifigurázás, leleplezés eszközével magyarázza meg nekik – sőt bizonyos fokig ismertesse is velük a fontos eseményeket: az ellenséges tábor terveit, válságait, belső ellentmondásait, erkölcstelenségét, hanyatlását és aljasságát.”²⁰⁷

Az 1950-es évek karikatúrái, karikatúrasorozatai jellegzetes arányokban foglalkoztak az egyes fő témákkal: kiugróan magas, 30% feletti az ipar (38,2%) és a mezőgazdaság (30,3%) szerepeltetése. A *Ludas Matyi* bár egyre dogmatikusabbá vált, hiperstilizált képek jelentek meg benne, amelyek a magyar képzőművészettől teljesen idegenek voltak és a szovjet *Krokodil* rajzait utánozták. Ennek következtében egyre kevesebb valóban humoros karikatúrát tartalmazott, mégis a korabeli lapkínálat mellett továbbra is népszerű maradt. Egy ideig csak úgy lehetett *Ludast* vásárolni, ha mellé a Szovjetuniót népszerűsítő *Fáklya* című újságot is megvették.

Még a *Népsport*nak is az ideológiai irányvonalat kellett szolgálnia. A szovjet minta alapján, a pártra és a Dolgozók Ifjúsági Szövetségére támaszkodva, a marxista-leninista világnézet alapján kellett képviselnie a párt sportpolitikáját. A korszak újságíróinak lapjában, a *Magyar Sajtó*ban írták: „Harcos bíráló, nevelő cikkeivel fejleszteni kellene sportolóinkban, dolgozóinkban a pártos, szocialista magatartást.”²⁰⁸

Az újságírók társadalmi szervét, a Magyar Újságírók Országos Szövetségét átszervezték, elnöksége ezután a minisztérium és a párt döntéseit közvetítette. A MÚOSZ politikai befolyását az is csökkentette, hogy nem lehetett saját szakszervezete és pártszervezete. Az újságírók ugyanis 1950-ben „önként és spontán lelkesedéssel” csatlakoztak a nyomdász szakszervezethez. A szerkesztőségeket pedig a hozzájuk tartozó pártszervezettel együtt a legfelső pártvezetés könnyebben tudta irányítani.²⁰⁹ Csak az dolgozhatott újságíróként, aki tagja volt a Szövetségnek,²¹⁰ amelynek alapszabályai nemcsak az újságírás szakmai feltételeit, hanem a hivatalos ideológia kötelező követését is előírta.²¹¹

Széles körű ügynök- és besúgóhálózatot építettek ki, amely egészen 1990-ig tömegével gyártotta a jelentéseket. A később informátoroknak nevezett személyek többnyire a rendszer

207 Idézi Takács i. m. (180. lj.) 45.

208 Sirokmány Lajos: A *Népsport* munkájáról. *Magyar Sajtó*, 1955/7. 299.

209 Kalmár i. m. (78. lj.) 51.

210 MOL MDP–MSZMP-iratok Osztálya, 288. f. 5/63.

211 Sirokmány Lajos: Az Újságírószövetség váljék az újságírók jelentős társadalmi fórumává. *Magyar Sajtó*, 1956/9. 394.

hívei közül verbuválódtak. Az utólag terjesztett dezinformációval szemben, párttagokat is be lehetett szervezni, ha az operatív érdek úgy kívánta:

„Párttagot beszervezni és foglalkoztatni csak olyan indokolt esetben szabad, amikor az adott fontos hálózati feladat más személy bevonásával nem és csak szervezetszerű titkos együttműködéssel oldható meg. Párttagok beszervezését az illetékes csoportfőnök hatáskörét meghaladó esetben a III. főcsoportfőnökség, illetve a belügyminiszter engedélyezi. Hálózati személy pártba lépését tilos megakadályozni, vagy késleltetni.”²¹²

1956 előtt a hálózati személyek 40–50%-a volt párttag, mivel könnyebb volt a rendszerhez hű emberek köréből toborozni az informátorokat.²¹³ Az informátorokat, a „hazafias alapon” beszervezett ügynökök tekintélyes részét a ’60-as évek második felétől titkos munkatársnak nevezték. Jellemzőjük a teljes lojalitás és megbízhatóság. Őket még kormánykitüntetésre is fel lehetett terjeszteni, természetesen csak akkor, ha ez nem hordozta magában a lelepleződés veszélyét.²¹⁴ A következő csoportba a titkos megbízottakat sorolták, akik ugyan még nem voltak teljes mértékben megbízhatók, de a titkos munkatársak utánpótlása közülük kerülhetett ki. Ezért csupán egy-egy feladat elvégzését bízták rájuk. Az alkalmi kapcsolatnak nevezett kategóriába tartoztak azok, akiket nem foglalkoztattak folyamatosan, de ha szükség volt rájuk, igénybe lehetett venni szolgálataikat.

A beszervezés természetesen sok esetben nem „hazafias alapon” történt, hanem közönséges zsarolással, börtönnel való fenyegetéssel. Ilyenek lehettek pl. 1945 előtti tevékenység, ’56-os múlt, a közelmúltban elkövetett valamilyen üldözött cselekmény, szégyenletes és eltitkolni kívánt cselekedet, családtagokkal kapcsolatos fenyegetés stb. Emellett jellemzően a megvesztegetés különböző formáit alkalmazták: útlevél megadása, lakáskérelem kedvező elbírálása, munkahelyi karrier, művészeknél szerződés, íróknál megjelenési lehetőség, jó állás stb. Időnként előfordult, hogy a besúgók tevékenységükért pénzt is kaptak, de ezen a téren nagyon szűkmarkúak voltak a szolgálatok: „Az ügynöknek a »Kancsal« fn. jelzésben végzett munkájáért a találkozón átadtam 800 forint jutalmat. Ennek során értékeltem eddigi munkáját.”²¹⁵

Az állambiztonsági szervek a zsarolással, megvesztegetéssel beszervezetteket is igyekeztek „hazafias” elvek alapján működő ügynökké minősíteni: „Törekednünk kell arra, hogy a jelölt lehetőleg minél rövidebb időn belül a terhelő adatok alapján kilátásba helyezett felelősségre vonás helyett a hazafias meggyőződés alapján szerveink segítségét válassza.”²¹⁶

A *Szabad Nép* szerkesztőbizottságában „dolgozó” Juhász László például az Államvédelmi Hatóság ügynökeként tevékenykedett, semmi köze nem volt az újságíráshoz. Később őrnagyi rangban nyíltan is az ÁVH-hoz került.²¹⁷

212 Idézi Szőnyi Tamás: *Nyilvántartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990*. Budapest, Magyar Narancs, Tihany-Rév, 2005. 68.

213 Orgoványi István: A politikai rendőrség hálózati munkájának szabályozása 1954 és 1989 között. *Betekintő*, 2010/3. 2.

214 *BM KI Parancsgyűjtemény*. 1958/56.

215 Idézi Szőnyi i. m. (212. l.) 56–57. Vö. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa. Budapest, 1972. április 5-én. BM 000/1972.

216 Timár Zoltán – Porteleki László: *Az ifjúságvédelem állambiztonsági feladatai*. Ideiglenes jegyzet, Rendőrtiszti Főiskola, Állambiztonsági Tanszék, 1982.

217 Kende i. m. (204. l.)

A lenini agitáció és propaganda révén Magyarország is olyanná vált, mint egy hatalmas átnevelő tábor.²¹⁸ A pártvezetés kisajátította minden információforrást a külvilág felé, és a véleménynyilvánítást is monopolizálta. Egy fiktív világgépet építettek fel, amellyel az embereknek azonosulniuk kellett, vagy úgy kellett tenniük, mintha egyetértenének. A cél az emberek átnevelése, ezért az egész lakosságot (még a felnőtteket is)²¹⁹ különböző iskolákba, tanfolyamokra küldték, hogy megtanulják az új eszmerendszert. A totális propaganda eszközei rendkívül széles körűek voltak. Az élet minden területén jelentkeztek: a névadó ünnepségtől az óvodán, az iskolán, a munkahelyen át, egészen a nyugdíjas otthonig. Minden eszközt ennek a célnak rendeltek alá: sajtó, rádió, televízió, film, kultúra, oktatás, sport, könyvkiadás stb. Az embereket olyan mesterséges környezettel vették körül, amely még a képzeletvilágukat, vágyaikat, értékítéleteiket is befolyásolta. A propaganda a legkisebbeknél mesékkel (pl. Leninről, Sztálinról, Rákosiról stb.), gyermekkönyvekkel, gyermekműsorokkal, példaképek és magatartásminták bemutatásával kezdődött.²²⁰

Az államosítások után már nem üzleti vagy irodalmi szempontok domináltak, hanem a totális propaganda igényei. Nem a lakosság információval való ellátása volt az elsődleges cél, hanem az információ monopóliumának birtokában a tudatos szelektálás, egyes hírek cenzúrázása, hamis információk terjesztése. Az állampárti rendszerekben arra törekedtek, hogy ne a közvélemény alakítsa a kormányzati politikát, hanem a pártelit manipulálja, alakítsa a közvéleményt. Ennek egyik eszköze az alulinformálás. Minél alacsonyabb színvonalú egy társadalom informáltsága, annál könnyebben irányítható, befolyásolható.²²¹ Ekkoriban úgy tűnt, hogy a média egy bizonyos relatív fejlettség mellett addig soha nem látott gyorsasággal és hatékonysággal manipulálhatja a lakosságot.²²²

A propaganda technikusai öt alapelvet alkalmaztak:

- 1) Leegyszerűsítés elve: minden tényezőt egyszerűsíts le a jó és a rossz, a barát és az ellenség egyszerű képletére (burzsoázia–munkásosztály, imperialisták–Szovjetunió stb.). A társadalmat a tömegemberek csoportjaként fogták fel, amely reakcióit, viselkedését szuggerálható minták alapján próbálták befolyásolni, irányítani. Kliséket, divatszavakat, szlogeneket, leegyszerűsített képeket használtak fel erre a célra.
- 2) A torzítás elve: ellenfeledet durva rágalmozással és kigúnyolással foszd meg a hitelétől (pl. a koncepciók perekben elítélteket nemcsak államellenes összeesküvéssel, tehát politi-

218 Fejtő Ferenc: *A népi demokráciák története*. Budapest, Magvető; Párizs, Magyar Füzetek, 1991. I. k. 253.

219 Pl. a Marxizmus Leninizmus Esti Egyetem stb.

220 A szülőket jogszabályok kötelezték ugyanerre a feladatra. A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. tv. 75. § (1) bekezdés előírta, hogy a gondviselőknek: „Biztosítani kell a gyermek szocialista szellemen történő nevelését.”

221 Hankiss Elemér: *Diagnózisok*. Budapest, Magvető, 1982.

222 A rádió és televízió adói a korabeli technikai feltételek mellett viszonylag kis területen tudtak jó vételt biztosítani: az alternatív hírforrást nyújtó nyugati rádióadók szinte folyamatosan zavarták. Különösen a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja műsorait igyekeztek zavarni. Mivel a zavaró adók felállítása és működtetése nagyon bonyolult és költséges volt, ezért igénybe vették a Szovjetunió segítségét is. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1963. októberi ülésén Kádár János különösen a Budapestre sugárzott külföldi adások zavarását tartotta fontosnak: „Az érdemi dolog persze az lenne, ha Budapesten tudnánk hatékonyabbá tenni a zavarást, mert régi tapasztalat, hogy aki Budapestet kézben tartja, az az országot tartja a kezében.” L. MOL M-KS 288f. 5/316. ö. e. Hann Endre: Éteri verseny. A Szabad Európa hallgatása a nyolcvanas években. *Mozgó Világ*, 1989/8. 48–49. Giovanni Giovannini (szerk.): *A kovakőről a szilíciumig. A tömegkommunikációs eszközök története*. Budapest, Püski, é. n. 185–186.

kai bűncselekménnyel vádolták, hanem köztörvényes bűncselekményeket is rájuk fogtak, gúnyrajzok jelentek meg róluk, esetleges testi fogyatékoságukat, származásukat, nevüket is kigúnyolták stb.). Az ellenségképet állandóan súlykolni kellett, hogy azt sugallják: ördögi természetű és morálisan elfogadhatatlan.

3) A transzfúzió elve: a célközösség által elfogadott értékeket a saját céljaiknak megfelelően használták fel.

4) Az egyöntetűség elve: a pártelit álláspontját, nézeteit úgy tüntették fel, mintha az minden helyesen gondolkodó ember egybehangzó álláspontja lenne. Egyszerű munkásemberek, közismert közéleti személyiségek nyilatkozataival erősítették mindezt. (L. pl. a napilapok levelezési rovatát, ahol még az egyszerű segédmunkás is hibátlanul sorolta fel a párt éppen aktuális álláspontját.)

5) A hangszerelés elve: különböző feldolgozásban és hangszerelésben vég nélkül ismételték ugyanazt az üzenetet.²²³

A politikai napilapokban előre gyártott sablonok alapján készültek a vezércikkek:

1) Idézet vagy hivatkozás valamelyik párt- és állami vezetőről, vagy a marxizmus klasszikusaitól, amely a vezető állítását igazolja. Leginkább Lenint, Sztálint és Rákosi Mátyást idézték.

2) Az idézet megvizsgálása, jelentőségének taglalása.

3) A bizonyítást helyettesítő eszmefuttatás, amely sokszorosan idézett, valóságos, vagy elképzelt jelenségek, ellenőrizhetetlen számadatok, a többség által nem ismert műszaki-tudományos szakkifejezések halmozásából állt.

4) A visszahúzó erők emlegetése. Ezek a külső és belső ellenség aknamunkájából, lusta, értetlen emberek hibás magatartásából vagy bizonyos objektív nehézségekből keletkeztek. Természetesen a tévedhetetlen vezetők egyik problémáért sem okolhatók.

5) Optimista útmutatás, hogy a nehézségeket hogyan lehet leküzdeni. Ebben az időben nyert a sajtóban polgárjogot az ún. boldogság-agitáció, vagyis annak taglalása, hogy az emberek a szocialista társadalomban milyen jól élnek és mennyire meg vannak elégedve a sorsukkal.

6) Lelkesítő befejezés: a magyar nép a vezetők segítségével úrrá lesz minden bajon és felépíti a szocializmust. A gazdaság és a jólét így fog bekövetkezni.²²⁴

A módszer gyengéje, hogy a cikk olvashatatlanul gyenge és unalmas lesz. A *Szabad Nép* minden rovatában közvetlen propagandalappá vált. A „Hazánk egy napja” című rovat rendszeresen közvetített az ország helyzetéről, a mindennapokról, azaz arról, hogy a párt milyennek kívánta látni. Óráról órára leírta a „tipikus” egyszerű emberekkel megesett „tipikus” eseményeket, illetve összegezte a nap új „eredményeit”. A cikkek többsége folyamatosan mozgósított, de közben fenyegetett is. Tévedhetetlen ítélő bíróként dicsértek, büntettek és jutalmaztak.

A tudósítások sorra számoltak be arról, hogy a tömegek lelkesednek, és vidáman élik napjaikat. Az esztergályosok, a bányászok, a termelőszövetkezeti parasztok csak lelkesedtek és helyeseltek. Egyetlen egy dolog érdekelt csak őket, hogy minél többet termeljenek és teljesítsék

223 Norman Davies: *Európa története*. Budapest, Osiris, 2001. 472.

224 Máté i. m. (123. lj.) 42–43.

túl a tervet, felajánlásokat tegyenek nevesebb alkalmakra, pl. Sztálin, Rákosi születésnapjára, vagy valamilyen más nagy esemény apropóján. A termelési riportokban nem lehetett kételkedni. Az egyszerű segédmunkás tökéletesen ismerte a marxizmus klasszikusait, követte a párt irányvonalát. A riportokban szereplő sokgyermekes munkáscsalád mindegyik gyermeke karriert csinált a politikai, a gazdasági élet területén, vagy a fegyveres testületnél került vezető beosztásba. A sportoló, amikor megnyert egy versenyt, vagy rekordot döntött, elmondta, hogy ezzel is csapást mért az imperializmusra.²²⁵

A termelési riportokat is úgy készítették el, mint az egyéb terveket. Az *Esti Budapest* főszerkesztői szobájában egy térképen tüntették fel valamennyi fontosabb üzem helyét, és piros zászlóval jelölték rajta, ahol már jártak és készítettek propagandaanyagot.²²⁶

Megpróbálták a nyelvet is birtokukba venni. Az újságcikkekben a kommunisták csak a „haladó”, „szabadság”, „demokrácia”, „béke” stb. szavak környezetében szerepelhettek. Az ellenség ezzel szemben csak „reakciós”, „fasiszta” és „a nép ellensége” lehetett. Egy sor korábban értéknek számító fogalmat igyekeztek kitörölni a köztudatból: Isten, nemzet, család, ima, magyar, egyház, üdv, szeretet stb. Azok a szavak, amelyek továbbra is funkcionálhattak, csak újfajta szóösszetételekben szerepelhettek: „haladó hagyomány”, „szocialista hazafiság”, „szocialista erkölcs”, „haladó értelmiség” stb.

A címek is rendkívül fantáziátlanok voltak, Marxra, Engelsre, Leninre és Sztálinra hivatkoztak mint példaképre az újságok címlapjain. Az alábbi címeket ajánlották követendő példaként a korszak újságíróinak: „A munkás–paraszt-szövetség ereje” „Minden erőt a termelés növeléséért!” „A magyar asszonyok síkraszállnak a békéért” „Nagyobb figyelmet a kádermunkára!”²²⁷

A társadalmat a tömegember csoportjaiként fogták fel, amelynek reakcióit, viselkedését szuggerálható minták alapján akarták befolyásolni, irányítani. Klisék, divatszavak, szlogenek tömegét alkalmazták, ezzel próbálták pótolni a gondolatokat és a tapasztalatokat. Mivel a magyar társadalom lényegében csak a pártvezetés által kiválasztott valós vagy manipulált információkat ismerhette meg, abból indultak ki, hogy a tömegember véleményalkotását irányítani tudják.

Átalakították még a nyelvtant is. A korabeli szakmunkákban ilyen kijelentéseket találhatunk: „Amikor kezdetét veszi a szocializmus építése, a nyelv történetében is új korszak kezdődik”; „Nyelvünk új korszakának tanulmányozásában nekünk magyar nyelvészeknek döntő segítség Sztálin elvtárs tanítása, a Szovjetunió példája.”²²⁸ (Itt természetesen Sztálin „korszakalkotó munkájára” gondoltak.) Az 1951-ben megjelent *Idegen szavak szótárának* a legvégén olvasható: „E mű alapvető forrásmunkái: Marx, Engels, Lenin, Sztálin művei, az SZK(B)P története.”

A manipuláció egyik eszközeként egyes fogalmak új nevet kaptak, pl. akik Magyarországról külföldre szöktek, azokat nem „emigránsoknak”, hanem a pejoratívabb hangzású „diszszidens” kifejezéssel illették.²²⁹ Jellegzetesen új szavakat kreáltak: éberség, röpgyűlés, tömegszervezet, alapszerv, politikai bizottság, központi vezetőség, bolsevik, mensevik, népbiztos, pártközpont, párttitkár, pártmunkás, pártépítés, pártlap, tömeggyűlés, tagjelölt, tagfelvétel,

225 Uo., 38–39.

226 Bernáth László: *Volt egyszer egy Esti Hírlap*. Budapest, Pécs, Dialóg Campus, 2009. 21.

227 Gelléri András: Mi legyen a címe? *Magyar Sajtó*, 1955/5. 223–224.

228 Idézi Alexa Károly: Írók...! Írjatok...! Remekműveket...! In: Ötvös Iván (szerk.): *Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*. Piliscsaba, PPKE BTK, 2004. 204.

229 Pokol Béla: *Médiabatalom. Válogatott írások*. Budapest, Windsor, 1995. 121.

testvérpárt, bizalmi, munkásör, faliújság, küldöttértekezlet, munkásmozgalom, termelési viszonyok, sztahanovista, kombájnvezető, élüzem, bérlakás, kulák, brigád, agitáció, káder, békeharc, béketábor, kulturális forradalom, csasztuska, éltanuló, elvtárs, zakatolás, diszpécser, kizsákmányolás, gépállomás, aktíva, elvtárs, agitprop, élüzem stb.

Az átideologizált nyelv zártsága és a kifejezések szegényessége miatt jellemzővé váltak a folyamatos szóismétlések, amelyek a redundancia²³⁰ fokáról és nagyságáról árulkodtak. Mivel a mondatok információtartalma szegényes volt, az egyes szavak használata csak a sugallni szándékolt mondanivaló megerősítésére és a fantázia hiányára utalt. Az ismétléseket, sablonokat felsorakoztató, felszólításokat tartalmazó vezércikkek és egyéb tudósítások váltak meghatározóvá.

1949 és 1953 között mintha a harcászati tankönyvek stílusát utánozták volna: „termelési frontról”, „termelési csatákról”, „agrárfrontról”, „kultúrfrontról”, a „munka frontjáról”, „békeharcról”, „élmunkások rohamcsapatáról” szóltak a tudósítások. A termelés valójában csata, a hiba helyébe pedig az ellenség támadása lépett. A „béketábor tagjainak” a párt utasításai szerint kellett eljárni ebben a harcban. Folyamatosan a „belső ellenséget” kellett leleplezni, és mindig „*harcolni*” kellett valami ellen.²³¹ Csak egy példa a *Dunántúli Napló* vezércikkének címe: „Jól harcolnak a békebegyűjtés győzelméért a szentlászlói MNDSZ-asszonyok.”²³²

A sztálini elveknek megfelelően, Magyarországon is egyre bővült a likvidálandók listája: felkerültek rá a „reakciósook”, a volt uralkodó osztály tagjai, az úri-keresztény középosztály tagjai, a kulákok, a közép- és gazdagparasztok, a malomtulajdonosok, az „ingadozó” közép-parasztok, az „úri bitangok”, a gyárosok, a kispolgárok, a bürokraták, a gyanús értelmiségiek, a papok, a klerikális reakció tagjai, az imperialisták ügynökei, a munkát kerülő lumpenproletárok, a trockisták, a titóisták, a cionisták, a kozmopoliták, a nacionalisták, a Szovjetunió és a béketábor ellenségei, a munkásosztályt eláruló „álfasiszta” szociáldemokraták stb.²³³

A pártbürokrácia is kitermelte a maga zsargonját. Jellemző módon nagyrészt helytelenül használt vagy torzított szavakat írtak le a különböző lapokban. A legfontosabb forrás egyes vezetők pongyola, igénytelen fogalmazása, amelyet a beosztottak szolgálai módon átvettek: „élesedik a nemzetközi helyzet”, „csapást mérni az imperializmusra”, „odahatni”, „átbeszéljük”, „kitárgyaljuk”, „kritikusan elemzi”, „nagyot léptünk előre”, „a párt vonalán”, „szűk keresztmetszet”, „élére állította a kérdést”, „lenépnveveltük a körzetet”, „megmondtuk az elvtársak felé”, „jelentős szerepet játszik”, „magas szintű munka”, „fő célkitűzések maradéktalan teljesítése”. A legkirívóbbak az olyan szavak és kifejezések, mint pl. a párt „vonala”, „terén”, „jelent”, „felé”, „képez” stb.²³⁴

Banális közhelyek, frázisok tárházává váltak egyes tudósítások, termelési beszámolók. Többek között Rákosi elmésnek vagy népiesnek tartott mondásait ismételték: „Jöjjön, aminek jönnie kell, a jövő a miénk!”, „Munkásököl vasököl, oda súlyt, ahova köll”, „Nálunk a munka becsület és dicsőség dolga”, „Megesszük a tyúkot, ami holnap aranytojást tojja”.

230 Nyelvtudományi fogalma: a közlésben az egyértelmű megértéshez elegendő minimumon felüli, ezért fölösleges többlet. Terjengős kifejezések alkalmazása egyszerűbb szavak helyett, pl. javasol – javaslatot tesz.

231 Valuch Tibor: Szigorúan ellenőrzött nyilvánosság. A sajtó és a (tömeg)kommunikáció működésének néhány sajátossága a szocialista korszakban. In: Rainer M. János (szerk.): *A felügyelt (mozgás)tér. Tanulmányok a szovjet típusú rendszer hazai történetéből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011. 281.

232 *Dunántúli Napló*, 1955. július 8.

233 Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004: politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, Osiris, 2005. 94–95.

234 Gombó Pál: *Írjunk határozottabban! Magyar Sajtó*, 1956/1. 11–12.

A termelési beszámolók sokszor egészen tragikomikusra sikeredtek. Íme pl. a *Növeljük a tejtermelést!* című vezércikk egy részlete:

„Ennek többek között az a feltétele, hogy az eddigieknél is sokkal több tejet kell termelnünk. A nagyobb tejtermeléshez meg is van minden előfeltételünk (...) A több tejtermelés érdekében a párt-szervezetek és tanácsok fejtsenek ki minél szélesebb körű felvilágosító munkát, s értesék meg, hogy minden tehéntartó szívügyének tartsa a tejtermelés fokozását... A lehetőség mindenütt meg van – tettekre van tehát szükség.”²³⁵

Az 1940–50-es években még a sajtóba is bekerültek a műveletlen emberek suk-sük-nyelvi kifejezései: „nem szeressük”, „mindenki tudhassa” stb.

Állandóan különböző jelzőket kellett használni: a Szovjetuniót csak a „hála”, „szeretet”, „példamutatás”, „önzetlen”, „segítés”, „barátság” stb. szavakkal lehetett illetni. A munkásosztály „hős”, „bátor”, „nagyserű”, „élenjáró” stb., Rákosi Mátyás: „Sztálin elvtárs legjobb magyar tanítványa”, „kipróbált”, „messze tekintő”, „szeretett”, „bölcs vezér”, „építőmunkánk első tervezője”, „pártunk szeretett vezére”, „nagy tanítónk”, „bátorítónk”, „szeretett édesapánk”, „sikereink kovácsa”, „lángeszű”, „zseniális”, „biztos kezű kormányos” stb. volt.

A szovjet típusú diktatúrákban a hatalom legitimitásának igazolása érdekében hatalmas energiákat fordítottak a vezérkultusz kialakítására.²³⁶ Első lépésként Lenint népszerűsítették, majd halála után testét bebalzsamozták, nyughelye fölé mauzóleumot építettek és Szentpétervárt Leningrádra keresztelték át.²³⁷ Lenin testét több tonnás gránittömbökből felépített épületben helyezték el. Az egyiptomi piramisokhoz hasonlóan óriási erőfeszítésekbe került a hatalmas kőtömbök szállítása. A „Lenin” feliratot tartó profil 60 tonna súlyú volt, csak speciális vasúti kocsival tudták Moszkvába szállítani.²³⁸ Az ateista Leninből kultikus tárgy, szent ereklye, sírhelyéből, a Lenin-mauzóleumból, pedig *loca sanctorum*: szent hely, a kommunizmus legfőbb zarándokhelye lett.²³⁹

Aczél Tamás, Kossuth- és Sztálin-díjas költő a magyar közönséget így tájékoztatta erről a szovjet rituáléről: „Moszkvában hallottam, hogy szokás egy-egy nagy munka, új feladat előtt, vagy ennek elvégzése után ellátogatni a Vörös térre, Lenin elvtárhoz, jelenteni neki, vagy tanácsot kérni.”²⁴⁰ Leninnel kapcsolatban tehát a szovjet pártvezetés az ősi keleti hagyományokat keltette életre. A felravatalozáskor közzétett központi bizottsági kiáltvány ezt így fogalmazta meg: „Lenin él pártunk minden egyes tagjának lelkében. Pártunk minden egyes tagja egy darabka Leninből. Egész kommunista családunk – Lenin kollektív megtestesülése...”²⁴¹

A „legnagyobb tanító” Lenin, de a „legnagyobb tanítvány” (egyben már tanító is) Sztálin lett. A *Sztálini-korszak* című költemény természeti metaforákkal igyekezett bemutatni Lenin és Sztálin kapcsolatát. „De hol Lenin az ág, Sztálin lesz ott a hajtás, / ahol Lenin a szikra, Sztálin lesz a láng, / a legméltóbb utóddá vált az egykori bajtárs, / hogy betetőzze művét, őt Iljics hagyta ránk.”

235 *Vas megye*, 1953. január 13.

236 Jóval nagyobb mérvűnek mutatkozott, mint a náci Németországban gyakorolt vezérkultusz.

237 A Szovjetunióban egészen Gorbacsov koráig szinte minden jelentősebb vezetőről neveztek el városokat.

238 Lengyel István: A Lenin-mauzóleum. *História*, 1980/3. 30.

239 Apor Balázs: A Rákosi-kultusz kialakulása és megnyilvánulásai 1945 után. *Sic Itur Ad Astra*, 1999/11. 97.

240 Aczél Tamás: Sztálin szobra a béke jelképe. *Szovjet Kultúra*, 1952/1. 6.

241 *Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai*. Budapest, Szikra, 1954. 537–539. Majakovszkij *Komszomol dal* c. verséből származó jelszó: „Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog”.

A politikai testnek szakralizált, misztikus felfogása Sztálin vezérkultuszában is meghatározó szempontként szerepelt, hiszen ennek is fő jellemzője a hatalom időtlen és megszemélyesített felfogása. Ezek a szempontok indokolták a naturális formában megmintázott, de túldimenzionált méretű Sztálin-szobrok felállítását is. A Vilma királynő (Gorkij) fasor tengelyében kialakított hatalmas emelvények mellett óriási (8 méter magas tribünnel együtt 18 méter) 6,5 tonnás bronz Sztálin-szobrot állítottak,²⁴² amely a tartomány valódi uralkodójának a jelenlétét volt hivatva biztosítani.²⁴³ Budapesten jókora darabot hasítottak ki a Városliget zöld területéből, és kíméletlenül lebontottak mindent, ami útjukba esett. (A Felvonulási teret is Sztálinról nevezték el.)

A szoborállítás kapcsán a Magyar Írók Szövetségének lapja, az *Irodalmi Újság*, kéthasábos vezércikkben méltatta Sztálint: „Sztálin neve egy szóban fejezi ki mindazt az erőt, amely történelmünket átformálta, amely minden napunkat, a dolgozó és alkotó hétköznapokat a fénylő, a piros ünnepeket mássá, teljesebbé, emberibbé teszi, mint Sztálin előtti korszaknak napjait.”²⁴⁴

Aczél Tamás tovább fokozta Sztálin karizmatikus hatalmának uralmi szimbolikáját kifejező szobor méltatását:

„Ha igaz – és igaz –, hogy a haza szíve Budapest, akkor az is igaz, hogy a szív erőteljesebb és erősebb, derűsebb és biztosabb lett, mióta bölcs mosolyával, orcával, alakjával itt van közöttünk ő, aki eddig is velünk volt. Ám most még inkább magunkon érezzük pillantását, ezt a tette serkentő, bátorságot adó, fényt hintő pillantást, annak a szeméből az »egyszerűségében is nagy s nagyságában is egyszerű«. Sztálin eddig is velünk volt – ezután még inkább velünk van, szemmel tartja munkánkat, mosolya megvilágítja útjainkat. (...) Eddig fellapoztuk könyveit s úgy »találkoztunk« vele, most majd elmegyünk hozzá és személyesen is »megbeszéljük« tennivalóinkat, elmondjuk nehézségeinket, örömeinket. S bizonyos, hogy békénk apja és őre nem fogja tőlünk megtagadni tanácsait sohasem.”²⁴⁵

Rákosi Máttyás vezérkultusza is a sztálini mintát követte. A párt lapja szerint: Rákosi „Sztálin legjobb, leghűbb, legkövetkezetesebb, legkristálytisztább magyar tanítványa.”²⁴⁶ (Pl. Sztálin 70. születésnapjára szervezett ünnepést utánozták Rákosi 60. születésnapjánál.) A *Magyar Írók Rákosi Máttyásról* című antológiában Kossuth utóadaként ábrázolták. Örkény István írásában 1919-ben Rákosi nagy beszédet mond Rákóczi fája alatt és ez lelket önt a katonákba és visszaverik az inváziós

242 A Sztálin-szobortól 150–200 méterre, a Városliget szélén állt a 30 évvel korábban közadakozásból felépített Regnum Marianum templom, amelyet Rákosiék utasítására 1951-ben leromboltak, és a helyére 1969-ben egy politikai toborzóplakátról három dimenzióba formált 1919-es „fegyverbe” hívó vöröskatona-szobrot állítottak. A Regnum Marianum templomról L. Horváth Miklós: *Történelmi templomépítéset Budapestben*. Budapest, Officina, 1946. 31–33. D. Fehér Zsuzsa: *Mikis Sándor*. Budapest, Képzőművészeti Alap, 1955. 5.

243 Nem volt véletlen, hogy 1956. október 23-án a forradalom legelső konkrét tette a Sztálin-szobor ledöntése volt. A pesti nép pontosan átérezte e cselekedet jelentőségét. Vö. Potó János: *Emlékművek, politika, közgondolkodás. Budapest köztéri emlékművei, 1945–1949. Így épült a Sztálin szobor, 1949–1953*. Budapest, MTA Történelmi Intézet, 1989. 73. V. L. Tolsztoj: A monumentális propaganda lenini terve és megvalósítása. *Szovjet Kultúra*, 1953/3. 41. Tóth Attila: Hatalom és köztéri szobrászat. *Juss*, 1993/1–2. 80. Major Máté: *Az épülő kommunizmus képzőművészete*. Budapest, MSZT Képzőművészeti Alap, 1953. 63. Sinkó Katalin: A politika rítusai: emlékműállítás, szobordöntés. In: György Péter – Turai Hedvig (szerk.): *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Budapest, Corvina, 1992. 74. Prohászka László: *Szoborsorsok*. Budapest, Kornétás, 1994. 161. Beke László: A budapesti Sztálin-szobor ledöntése. *Belvedere*, 1989/3. 3.

244 Boldizsár Iván: Sztálin szobra Budapesten. *Irodalmi Újság*, 1951. december 20. 1.

245 Aczél i. m. (240. lj.) 6.

246 *Szabad Nép*, 1949. február 4.

csapatokat.²⁴⁷ A többi műből kiderül, hogy Rákosi vezér, tanító, apa egy személyben. Rákosi életét tanították az óvodától az egyetemig. Illés Béla²⁴⁸ Rákosi-életrajzából megtudhatta az ország lakossága, hogy Rákosi falusi kovács nagyapja „részt vett az 1848–49-es szabadságharcban, egyenesítette a felkelő parasztok kaszáját.” Illés Béla kapcsolatba hozta Rákosit Bebellel, Rákóczi Ferencsel, Marxszal, Engelsszel, Leninnel, Sztálinnal.²⁴⁹ Amikor Rákosi találkozott Leninnel, a harminc percre tervezett beszélgetés, jelentősége miatt, másfél órára nőtt. Lenin ezután azzal a jövődőléssel fordult Sztálinhoz, hogy „az ilyen elvtársak viszik majd győzelemre a nép ügyét az egész világon.”²⁵⁰

A Rákosi körül kialakított vezérkultusz lényegét Gerő Ernő operaházi ünnepi beszéde határozta meg: „Tiszteljük, becsüljük, szeretjük Rákosi elvtársat, mert minden becsületes, magyar, hazánk minden igazi fia érzi, tudja: Rákosi és a Párt – egy! Rákosi és a magyar munkásosztály – egy! Rákosi és a magyar nép – egy!”²⁵¹

A *Nők Lapja* Rákosi Mátyás miniszterelnökké történt megválasztása alkalmából a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének táviratát közölte:

„mindazt, ami boldoggá teszi népünket, a nagy Sztálin segítségével Öntől kaptuk, drága Rákosi elvtárs. Önnek köszönhetjük gyermekeink mosolyát, a dolgozó asszonyok felszabadulását, egyenjogúságunkat, alkotmányunkat. A magyar nők nevében ígérjük Önnek, drága Rákosi elvtárs, hogy ezután még nagyobb lelkesedéssel végezzük mindennapi munkánkat, még keményebben harcolunk 5 éves tervünk túlteljesítéséért. Gyermekeinket a szocialista hazafiság nevében neveljük, hogy a nagy Sztálin útmutatásával, az Ön vezetésével rendíthetetlen harcosai legyenek a népek barátságának és békének.”²⁵²

A Magyar Munkásmozgalmi Intézet, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párt-történeti Intézetének elődje *Rákosi Mátyás harcos élete* címmel nyitotta meg kiállítását. Ruzsnyák István a Magyar Tudományos Akadémia elnöke *Rákosi Mátyás és a tudomány* címmel taglalta Rákosi „rendkívüli képességeit.” Vadász Elemér a magyar földtanban beállott nagy fordulatról számolt be: „Munkánk legnagyobb értékmérőjének tartjuk Rákosi Mátyás bizalmának kiérdemlését.”²⁵³ A Magyar Történelmi Társulat *Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány* címmel rendezett emlékülést:

„A magyar történelemtudomány művelői mélyeséges hálával és köszönettel fordulnak Rákosi elvtárs felé, azokért az útmutatásokért, amelyekkel a magyar történet annyi fontos kérdését megvilágította. Rákosi elvtársban nemcsak a magyar dolgozók vezetőjét ünnepli, hanem azt a vezetőt, aki történetet alakító munkáját az eddigi magyar történet szükségszerű továbbfejlesztésének, a dolgozó tömegek évszázados történeti törekvései megvalósulásának fogja fel.”²⁵⁴

247 Hajdu Tibor: Kérdőjelek Rákosi Mátyás hiányzó portréjához. *Élet és Irodalom*. 1983. február 11.

248 Illés Béla (1895–1974) kétszeres Kossuth-díjas kommunista író, újságíró. A szovjet hadsereg őrnagyaként részt vett Budapest ostromában. 1950–1956 között az *Irodalmi Újság* főszerkesztője, 1957–1959 között az *Élet és Irodalom* szerkesztőbizottsági tagja volt.

249 Illés Béla: *Történelmi lecke: cikkek, tanulmányok*. Budapest, Művelt Nép, 1952.

250 Murányi i. m. (159. lj.) 467.

251 Révai József: Rákosi Mátyás hatvan éves. *Társadalmi Szemle*, 1952/2–3. 100–106.

252 *Nők Lapja*, 1952. augusztus 20.

253 *Szabad Nép*, 1952. március 8.

254 *Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány* [írta a Magyar Tört. Társ., Magyar Tud. Akad. Történettud. Intézetének munkaközössége Molnár Erik vezetésével]. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952. 7. Vö. MOL M-KS 267. f. 65. 388. ö. e. Apor i. m. (239. lj.) 97–128. Kardos László: Rákosi Mátyás alakja a magyar költészetben. *Irodalomtörténet*, 1952/2. 133. Cs. Szabó László: Atya, fiú, szentlélek. *Látóhatár*, 1953. 60–61.

Jelentős erőfeszítéseket tettek a Szovjetunió népszerűsítésére is. Óriási példányszámban jelentették meg szovjet írók, költők, tudósok, propagandisták műveit. 1949 után egymás után adták ki a speciálisan a magyar közönségnek gyártott, magyar nyelven készített, szovjet propagandát tartalmazó újságokat: *Lányok – Asszonyok*, *Fáklya*, *Szovjet Irodalom*, *Szovjetunió*, *Szovjet Kultúra*, *Szovjet Építészeti Szemle*, *Szovjet Falu*, *Szovjet Emberek*, *Szovjet Ifjúság*, *Szovjet Iparművészek*, *Szovjet Művészettörténet*, *Szovjet Néprajztudomány*, *Szovjet Nyelvtudomány*, *Szovjet Orvostudományi Beszámoló*, *Szovjet Régészet*, *Szovjet Textilipari Lapszemle*, *Szovjet Vegyipari Lapszemle*, *Szovjet Jogi Cikkgyűjtemény*, *Szovjetunió*, *Szovjet Híradó* stb.

A Szovjetuniónak a sportteljesítmények terén is elsőnek kellett lennie a világon. Az 1952-es, Helsinkiben megrendezett olimpián az Amerikai Egyesült Államok 40 arany, 19 ezüst és 17 bronzérmével szemben a szovjet sportolók eredményssorozata 22, 30, 19 lett. Ennek ellenére a magyar sajtóban sikerült olyan pontszámítást kidolgozni, amely a Szovjetuniót repítette az élre.

Szovjet propagandával foglalkozó intézmények is működtek Magyarországon. A Kulturális Kapcsolatok Összoroszsországi szervezetének külön képviselője, amely 1955-ig működött Magyarországon, azt a feladatot kapta, hogy a szovjet kultúrát népszerűsítse hazánkban. A Szoveksportfilm a szovjet filmek exportjával foglalkozott, a Szovinformbüro a Szovjetunióról szóló információkat közölte le a magyar napilapokban és folyóiratokban.

4. Klikkharok a magyar sajtóban (1953–1956)

Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halálát követően a szovjet vezetésben belső hatalmi harcok kezdődtek, amelyek elbizonytalanították a csatlós országok kommunista vezetőit is. Az így támadt hatalmi úrben átmeneti időre nem emelkedett ki egyértelmű első számú vezető. Sztálin utóda a Minisztertanács élén Malenkov²⁵⁵ lett, a párt központi apparátusának irányítója pedig Hruscsov.²⁵⁶ Malenkov csupán a KB egyik titkára volt, mégis (akárcsak Sztálin uralma előtt) ismét mint kormányfő az első számú vezetőnek számított a Szovjetunióban. Fontos szerepet kapott Berija,²⁵⁷ Kaganovics²⁵⁸ és Molotov²⁵⁹ is. A magyar pártvezetést is Moszkvába rendelték. A reformokat pártoló Malenkov és Berija a néhány hete „minden idők legnagyobb választási győzelmét” elérő Rákosit leváltotta a miniszterelnöki székből és helyére Nagy Imrét tették.²⁶⁰ A hatalmi harc azonban még nem dőlt el, mert Rákosi maradt az első titkár és Gerő Ernő a legbefolyásosabb miniszterelnök-helyettes egyben belügyminiszter. A kulisszák mögött kemény, elkeseredett politikai harc kezdődött a reformer Nagy Imre és a Rákosi mögé felsorakozott sztálinisták között. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége június 27–28-án kibővített ülést tartott, amelyen Rákosi Mátyás és Nagy Imre elvtársak beszámoltak a politikai és gazdasági helyzetről. Az elhangzott beszámolók és vita alapján a Központi Vezetőség megfelelő határozatot hozott. A Központi Vezetőség Titkársága – Rákosi Mátyás javaslatára – úgy döntött, hogy e történelmi jelentőségű határozatot teljes terjedelemben nem teszi közzé, sőt a párt középszintű szerveihez is csak egy rövid, kivonatos változatát juttatják el. A határozat szövegét csak 1986-ban közölte le egy a pártvezetés tájékoztatását szolgáló folyóirat.²⁶¹ Rákosi önkritikájának egy mondatát pedig csak a rendszerváltozás után tették közzé: „Beleavatkoztam az ügyek vitelébe, beleszóltam abba, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak” – ismer- te el 1953. június 27-én az MDP KV előtt.²⁶²

255 Georgij Makszimilianovics Malenkov (1902–1988) szovjet politikus, a Szovjetunió Kommunista Pártjának vezetője volt. 1938-ban Sztálin személyi titkára, majd 1939-ben a Központi Bizottság tagja lett. Sztálin halála után 1955-ig a Szovjetunió minisztertanácsának elnöki posztját töltötte be.

256 Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971) szovjet politikus, Sztálin halála után 1964-ig a Szovjetunió Kommunista Pártja első titkára, 1958 és 1964 között pedig a Minisztertanács elnöki posztját is betöltötte.

257 Lavrentij Pavlovics Berija (1899–1953) szovjet politikus, 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat vezetője volt. A kegyetlenségeiről hírhedt szovjet állambiztonsági szolgálat, a CSEKA vezetője Grúziában (1921–1931), majd 1938-ig a Grúz Kommunista Párt első titkára. 1938 és 1946 között belügyi- és állambiztonsági népbiztos, 1953-ban belügyi és állambiztonsági miniszter, 1938-tól a szovjet politikai rendőrség, az NKVD rettegett főnöke volt. A sztálini koncepciók perék egyik legfőbb felelőse.

258 Lazar Mojszejevics Kaganovics (1893–1991) szovjet politikus. 1924-ben a Központi Bizottság titkárává választották. 1925-től 1928-ig az Ukrajnai Kommunista Párt első titkára volt. Felelősség terheli az ukrajnai éhínségért is. 1937-től nehézipari, 1939-ben üzemanyagipari, 1939–1940 között olajipari, a háború után építőanyagipari népbiztos volt. 1947-től a Minisztertanács elnökhelyettese, 1952-től az Elnökség tagja. Sztálin halála után miniszterelnök-helyettes lett, de politikailag meggyengült.

259 Vjacseszlav Mihajlovics Molotov (1890–1986) szovjet politikus 1926-ban tagja volt a Politikai Bizottságnak, 1930-tól a Népbiztosok Tanácsának elnöke, 1939-től külügyminiszter is. Az ő nevéhez fűződik a Molotov–Ribbentrop-paktum. A XX. kongresszus után távolították el a felső vezetésből.

260 Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar állami vezetők tárgyalásáról. 1953. június 13–16. A dokumentumokat közli: T. Varga György. *Múltunk*, 1992/2–3. 234–269.

261 *Propagandalista*, 1986/4. 136–167.

262 T. Varga György: Rákosi referátum a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. júniusi ülésén. *Múltunk*, 1990/1. 143.

A párttagság és a szélesebb közvélemény így csak Nagy Imre miniszterelnök 1953. július 4-i, rádióban is közvetített országgyűlési beszéde alapján – kormányprogram formájában – értesülhetett a határozat tartalmáról.²⁶³ Nagy Imre a programbeszédében jelentős változásokat jelentett be: új gazdaságpolitikát, a parasztság terheinek könnyítését, a termelőszövetkezetekből való kilépés lehetőségét, részleges amnesztiát, a kitelepítések és az internálás megszüntetését, nagyobb türelmet vallási kérdésekben. Az új miniszterelnök személye, a beszéd tartalma, formája, stílusa is élesen és előnyösen elütött a funkcionáriusok egyhangú, jellegtelen frázisaitól.²⁶⁴

Ahogy a politikai vezetés két egymással vetélkedő klikkre szakadt, ugyanaz a folyamat játszódott le az újságírók között is. Egy részük Nagy Imrét és az új irányvonalat támogatta, de a többség továbbra is kitartott a Rákosi-féle vezetés mellett. A *Szabad Nép* újságírói a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége ülése után egy nappal értesültek az új irányvonalról. A szerkesztőség tagjai már Sztálin halála után érzékelték, hogy változások fognak bekövetkezni. Pl. leállították a Jugoszlávia elleni uszító propagandát.²⁶⁵ Akikről még nem olyan rég a *Pravda* 1953. január 13-i közleménye után a *Szabad Nép* január 15-én is hírül adta, hogy „cionista orvos gyilkosok csoportját” leplezték le a szovjet állambiztonsági szervek: „A vadállatias gyilkosok felbujtói Washingtonban vannak. A gyilkos orvosok külföldi kémiszolgálat felbérelt ügynökei voltak, és terrorista csoport résztvevőinek többsége kapcsolatban volt a Joint nemzetközi zsidó burzsoá-nacionalista szervezettel, amelyet az amerikai kémiszolgálat létesített”,²⁶⁶ azokról most kiderült, hogy ártatlanok voltak és szabadon bocsátották őket.²⁶⁷ Eközben került sor június 16–17-én a kelet-berlini felkelésre.

A *Szabad Népnél* a Nagy Imre-féle új politikai vonal hívének vallotta magát Gimes Miklós, Kende Péter, Lőcsei Pál, Kornai János, Novobátsky Sándor, Fekete Sándor,²⁶⁸ Méray Tibor. A Rákosi-féle sztálinista tábort Betlen Oszkár és Komor Imre²⁶⁹ vezette. Betlen Oszkár nem tudta ezután megfelelően irányítani a lapot, ezért a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága 1954 nyarán leváltotta, és helyére Horváth Mártont tették, aki óvatosan taktikázva nem csatlakozott nyíltan egyik klikkhez sem. A *Szabad Nép* ezután mindinkább Nagy Imre mellett állt ki, aki konspiratív módon tartott kapcsolatot az őt támogató újságírókkal. 1954. október 20-án Nagy Imre a *Szabad Népnél* megjelent cikkében nyilvánosságra hozta, hogy a rehabilitált kommunista vezetők ártatlanok voltak, köztük az az év nyarán szabadul Kádár János is. A miniszterelnök a politika alakításában való részvételt kínálta fel a párttagoknak:

263 Nagy Imre beszédének a sajtóban való megjelentetéséről: Várkonyi i. m. (196. lj.) 235–236.

264 Izsák Lajos: Nagy Imre első kormánya, 1953–1955. *Jogtörténeti Szemle*, 2006/3. 1–7.

265 Marelyin Kiss József – Ripp Zoltán – Vida István: A magyar–jugoszláv–szovjet-kapcsolatok és a Nagy Imre-csoport sorsa 1953–1958. *Századok*, 2006/5. 1079.

266 *Szabad Nép*, 1953. január 15.

267 Gereben Ágnes: *Antiszemitizmus a Szovjetunióban*. Budapest, PolgART, 2000.

268 Fekete Sándor (1927–2001) kommunista író, újságíró, irodalomtörténész. 1952–1953-ban az *Új Hang* szerkesztője, 1951–1956 között a *Szabad Nép* munkatársa, rovatvezetője, 1952-től a szerkesztőbizottság tagja volt. A forradalom utóvédharcaiban vállalt szerepe és a Hungaricus álnéven megjelent írásai miatt 1959-ben 9 évi börtönbüntetésre ítélték. 1976–1977-ben az *Új Tűkör* szerkesztője, 1986-ig szerkesztője, majd 1989-ig főszerkesztője volt.

269 Komor Imre (1902–1966) kommunista újságíró. A *Népszava* főszerkesztője (1949–1952), majd a *Szabad Nép* főszerkesztő-helyettese, a *Magyar Nemzet* főszerkesztője, 1956-ban a *Társadalmi Szemle* felelős szerkesztője volt. 1956. november és 1957. között a Szovjetunióban volt. Nyugdíjasként a Rádió és a *Magyar Nemzet* munkatársa.

„Nekünk ezt most tovább kell vinni, és el kell érni, hogy a párt egész tagsága egy nyelven beszéljen. Ehhez azonban meg kell változtatni a vezetés módszereit, és fel kell számolni a párttagok szerepéről kialakult bizonyos helytelen nézeteket. Érvényesíteni kell azt, hogy a párttagoknak nem csak a vezetés által kitűzött feladatok végrehajtása terén van igen fontos szerepük, hanem a párt politikájának kialakításában is...”

Az új irányvonal melletti állásfoglalást a *Szabad Nép* 1954. október 22–23-án és 25-én lezajlott párttaggyűlésén hirdették meg, ahol az újságírók tiltakoztak a cenzúra ellen. Kende Péter felszólalásából pedig a „Mondjunk mindig igazat!” jelszó vált különösen emlékezetessé. A szerkesztőség tagjai elhatározták, hogy a párttaggyűlés jegyzőkönyvét elküldik a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége tagjainak, a Magyar Rádióba, az MTI-nek és az országos napilapoknak. 200–300 példányt sokszorosítottak, amikor lefoglalták a jegyzőkönyvet. Így is sokakhoz eljutott, és hatása gyorsan szétterjedt a budapesti értelmiségi körökben.²⁷⁰

A *Népszava* szerkesztőségének vezetői viszont határozottan szembehelyezkedtek e felvetésekkel. A szakszervezeti lap párttaggyűlésén a hozzászólásokból a fegyelmezett pártkatonamentális mentalitása érződött ki:

„A teljes őszinteség követelése anarchiát jelent (...) Vannak állami titkaink stb. Lehetnek kérdések, amelyeknek az ideje nem érkezett el. Például idő előtt a jugoszláv kérdésben nem célszerű nyilatkozni. Nem bizalmatlanságot jelent, ha még a párt valamiről nem akar nyilatkozni. (...) Ha azt mondjuk, hogy mindent alá kell rendelni a munkásosztály hatalma kérdésének, akkor megérthetjük, hogy bizonyos kérdésekről nem lehet akkor rögtön írni. Mert ártanánk vele a párt politikájának. Minden attól függ: szolgálja-e az írás a munkásosztály hatalmát.”²⁷¹

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottságának 1954. november 24-i ülésén is a rákosi-pártvezetők elítélték a *Szabad Nép* állásfoglalását: „A párttal szemben, a K. V.-vel szemben a *Szabad Nép* szerkesztőbizottsága nem képezhet centrumot, hanem a K. V. politikáját kell vinnie a *Szabad Népn*ek.”²⁷²

Az *Irodalmi Újság* 1950 novemberében a Magyar Írószövetség lapjaként a szovjet *Lityeratur-naja Gazeta* mintájára indult mérsékelt érdeklődés mellett. Főszerkesztője Illés Béla, kommunista anekdotázó író, aki Rákosi Mátyást ilyen mondatokkal dicsőítette: „Rákosi szava a történelem szava. Mérföldkő, világítótorony, a haladás sok százmillió lóerős motorja.”²⁷³ Illés Béla büszkén nyilatkozott az első két év egyenlegének megvonásakor, hogy „Az *Irodalmi Újság* az egyetlen magyar irodalmi lap, amelyik nem került a jobboldali opportunisták uszályába.”²⁷⁴

Az *Irodalmi Újság* 1953-tól stílust váltott. Az írókat a Nagy Imre-vonal megfeddette, hogy a múltban nem tárták fel a hibákat, amikor viszont azok kimentek a falvakba, és visszajöve megpróbálták a sanyarú valóságot ábrázolni, a Rákosi-vonal dorgálta meg őket ezért a túlbuzgóság-

270 Nagy Csaba: Lázadás a *Szabad Népnél* 40 évvel ezelőtt. Beszélgetés Lőcsei Pállal és Méray Tiborral. *Kritika*, 1994/10. 10–11. Révész i. m. (83. lj.) 228–231. Takács Róbert: Újságírói szerepfelfogások 1954. és 1956. között Magyarországon. *Médiakutató*, 2006/tél. 7.

271 Takács i. m. (270. lj.) 13.

272 Idézi Kalmár Melinda: Az 1955-ös újságíró-ellenállás dokumentuma. *Kritika*, 1994/10. 8–9.

273 *Irodalmi Újság*, 1956. december 6.

274 *Irodalmi Újság*, 1952. november 16.

gért. A kommunista írók tábora sem lelkesedett egyértelműen Nagy Imre és az új szakasz programjáért, közülük sokan, pl. a pártapparátus tagjai, féltek, hogy a kurzusváltás lavínja véget vet az egész párturalomnak. Voltak írók, akik őszintén rámutattak saját hibáikra is, de sokkal többen voltak azok, akik szerint a sokat emlegetett „múlt hibái” nem is voltak olyan súlyosak.

Csoóri Sándor,²⁷⁵ fiatal költő, „akit a párt küldött egyetemre, kiváltságos fővárosi élete után, amikor hazament falujába, megrettenve látta, milyen ott az élet. S visszatérve megrázó, bűnbánó önvallomást vetett papírra: »Csodás számokban, szép eredményekben / éltem rajongva, s nem láttam, miképpen / hordja, cipeli vállain a népem / sorsának nehéz, túl fárasztó terhét / ... Nem ért fel hozzám az őszinte panasz, / mely arról szól, hogy kívánság a bér, / hogy a paraszt, ki terményét leadja / bizalmatlan és szűkölködve él.«²⁷⁶

Az addig véghetetlenül pártos költő, Kuczka Péter²⁷⁷ *Nyírségi Naplója*, amely számvetés az ország állapotáról, valamint az eszme és a valóság között tátongó szakadék felismerésének dokumentuma, beszámolt a költő megrendítő élményeiről, elmondja, hogyan találkozott átkozódó parasztasszonyokkal, akikből kitört a keserűség: „Mert zokogott már. Rázta tehetetlen / dühe és mindenféle fájdalom, / hogy nem tud gyógyszert adni a gyerekeknek, / s nem lesz öregségére oltalom.”²⁷⁸ A versciklus a Rákosi-hívők, valamint a Nagy Imre kormánya mellé állt írók között azonnal vita tárgya lett. A szakirodalom többek között ezektől a versektől eredezteti az „írók lázadását.”

Szabó Pál²⁷⁹ cikke pedig Nagy Imre által képviselt irányvonal szellemében fogalmazta meg az írók új feladatait:

„Az új minisztertanács elnökének nagy nyilatkozata után alaposan felbolydult az írók világa (...) végre itt van az új gazdasági rend, ami az író, tehát az irodalom elől eltakarított minden nehézséget. Szabad az út, szabad a pálya (...) Igenis az történt, hogy szinte sarkig kitárul az írói alkotás előtt minden kapu, ami belenyúlik a teremtő életbe. Szinte halhatatlanná válik a mező, s máról holnapra üveggé változnak a betonfalak.”²⁸⁰

Esszék kritikák szóltak az írói magatartásformák, alkotói módszerek változásának szükségességéről.²⁸¹

275 Csoóri Sándor (1930–) költő, esszéíró, prózaíró. Különböző újságoknál és folyóiratoknál dolgozott, így volt pl. 1953–1954-ben az *Irodalmi Újság* munkatársa, 1955-től 1956-ig az *Új Hang* versrovat-szerkesztője. Az 1960-as évek elején a Budapesti Műszaki Egyetem újságjának szerkesztői munkatársa.

276 *Irodalmi Újság*, 1953. augusztus 1. Csonka Emil: *A forradalom oknyomozó története*. München, Veritas, 1981. 377.

277 Kuczka Péter (1923–1999) költő, műfordító, szerkesztő, 1947-ben az *Emberség* című lap lírikusa. 1948 és 1956 között a Magyar Írószövetség szervezőtitkára volt, majd az *Irodalmi Újság* munkatársa lett. Nevéhez fűződik a megjelenés előtt betiltott *Életképek* című folyóirat szerkesztése is, amely a háború utáni nemzedék lapja lett volna, de a forradalom bukása megjelenését megakadályozta. 1956 után a forradalom „szellemi előkészítéséért” és a forradalomban való részvétele miatt 1964-ig eltiltották a publikálás lehetőségétől. 1972-től a *Galaktika* című tudományos-fantasztikus folyóiratot szerkesztette.

278 *Irodalmi Újság*, 1953. november 7. Csonka i. m. (276. lj.) 377.

279 Szabó Pál (1893–1970) regényíró, politikus, elbeszélő. 1945-től a *Parasztújság*ot szerkesztette, ez később a *Szabad Föld*be olvadt. 1949-től a Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja, 1954-ben az akkor alakult Hazafias Népfront első elnökévé választották.

280 *Irodalmi Újság*, 1953. augusztus 18.

281 Kónya Lajos: Költői önvizsgálat. *Irodalmi Újság*, 1953. október 24. Örkény István: Írás közben. *Irodalmi Újság*, 1953. november 7.

Az *Irodalmi Újságnál* is markánsan megjelent a két irányzat. Az egyik oldalon Illés Béla²⁸² főszerkesztő, aki Moszkvában járta ki a félelem iskoláját, minden szám megjelenése után leplezetlenül attól rettegett, hogy a rákosista vezetés ledorongolja. A másik oldalon Nagy Imre programját és az irodalom szabadságát zászlóra tűző írók tábora, akiknek hitvallását Déry Tibor *Nyílt levél Nagy Imre elvtársához* címmel 1954. október 23-án a lap első oldalán tették közzé. (Akkor még senki sem sejtette, hogy milyen szimbolikus jelentést kap majd ez a dátum).²⁸³

Az első komolyabb támadásra a lap ellen 1954. decemberében Rákosi részéről Aczél Tamás *Tovább a júniusi úton* című cikkének megjelenése miatt került sor. Rákosi Mátyás követelte a cikk helyreigazítását, mondván, hogy nincs „júniusi út”.²⁸⁴ 1955. januárjában Benjámín László²⁸⁵ *Köznapi dolgok* című verse ellen Farkas Mihály²⁸⁶ tiltakozott.

A *Magyar Nemzet* jóval kisebb hatású és jelentőségű lap volt a hétköznaponként 50 ezres, vasárnaponként 60 ezres példányszámával, mint a *Szabad Nép*. Ennek ellenére Nagy Imre, amikor 1954. október 22–24-én a Magyar Függetlenségi Népfrent utódszervezeteként létrehozta a Hazafias Népfrentot, a Boldizsár Iván vezette lapot is e társadalmi szervezet égisze alá vonta. A *Magyar Nemzetnek* ezután a Nagy Imre-féle nemzeti összefogás programját kellett képviselnie, és jelentőségében meg kellett volna közelítenie az állampárt lapját, a *Szabad Népet*. Ezt a feladatot, ha a példányszámában nem is, de az értelmiség körében gyakorolt hatásában némileg sikerült elérnie.

Rákosi Mátyás, amint legnagyobb ellenségét, Beriját letartóztatták, megkezdte az ellen-támadását. Moszkvában és Budapesten is folyamatosan szervezkedett Nagy Imre és társai ellen. Amikor pedig Malenkov helyzete is megingott 1955-ben, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége levélben utasítást adott a Népköztársaság Elnöki Tanácsának, hogy mondja ki: „Nagy Imre elvtársnak, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa elnökének a felmentését, mert nem látta el megfelelően a Minisztertanács elnökének tisztét. Tisztelettel Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottságának titkára.”²⁸⁷

282 Illés Béla (1895–1974) kétszeres Kossuth-díjas író, újságíró. 1945-től szovjet őrnagyként a Vörös Hadsereg magyar nyelvű lapjának, az *Új Szónak* a főszerkesztője. 1950–1956 között az *Irodalmi Újság* főszerkesztője volt. 1957–1959 között részt vett az *Irodalmi Újság* helyett alapított, a hatalmat támogató *Élet és Irodalom* szerkesztésében. Nevéhez fűződik az utcanévt is kapott, de a valóságban sohasem létezett, 1849-ben a magyar forradalom mellett kiálló Guszev kapitány figurájának propaganda célból való kitalálása. L. Vörös Boldizsár: „Hiszen Guszev nem is létezett.” Egy kultusz lerombolása az 1950-es évek közepétől az 1990-es évekig. *Századvég*, 2008/49. 127–143.

283 Földes Anna: *Az Irodalmi Újság könyve. Tanulmányok, portrék és dokumentumok, mellékletben az 1956. november 2-i szám facsimiléje*. Budapest, Új KÉZirat, 2001. 31.

284 Földes Anna: *Az Irodalmi Újság öröksége*. Interjú Molnár Miklóssal. *Kritika*, 1990/1. 9–10.

285 Benjámín László (1915–1986) kommunista költő, szerkesztő, országgyűlési képviselő. 1945–1947 között vidéken újságíró, 1952–1954-ben az *Új Hang* főszerkesztője, 1963-tól a *Kortárs* munkatársa, 1976-tól az *Új Tükör* szerkesztőbizottsági tagja, 1980–1986 között főszerkesztője volt.

286 Farkas Mihály (1904–1965) kommunista politikus, honvédelmi miniszter, 1945-ben belügyi államtitkár lett. 1946-ban pártfőtitkár-helyettesé válasszották, és az MKP Szervező Bizottságát vezette. 1948-ban a Magyar Dolgozók Pártja főtitkár-helyetteseként, 1948-tól 1953. július 2-ig honvédelmi miniszterként tevékenykedett, 1950 novemberétől a Központi Vezetőség előtt is eltitkolt Honvédelmi Bizottság tagja lett Rákosi és Gerő mellett. A csúcsvezetők közül egyedüliként, „a személyi kultusz éveiben” elkövetett bűnökért és törvénytértésekért bíróság elé állították, és tizenhat évnyi börtönbüntetésre ítélték, ahonnan 1961-ben egyéni kegyelemmel szabadult.

287 Váradi Vilmos: *A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának működése 1949 és 1958 között*. In: *Magyar Politika Tudományi Társaság Évkönyve*, 1986. 73.

Eközben nyílt támadás indult a Nagy Imre párti újságírók ellen is. Rákosi kijelentette, hogy a „sajtót – anélkül, hogy egy hirtelen, új fordulat benyomása keletkeznék – át kell állítani (...) a növekvő jobboldali veszély elleni harcra. Ez vonatkozik elsősorban a *Szabad Népre* és a *Magyar Nemzetre*.”²⁸⁸

A *Szabad Néptől* egy sor újságíróat eltávolították. Alig maradt néhány újságíró a negyvenes évek szerkesztőségéből. Szinte teljesen új szerkesztőbizottságot neveztek ki. A *Magyar Nemzet*nél is menesztették a főszerkesztőt, Boldizsár Ivánt és még jó néhány újságíróat. Több újságíróat ekkor kutasztítottak a szerkesztőségéből, vidékre vagy külföldre helyeztek. A pártvezetés részéről egyre élesebb támadások érték az *Irodalmi Újságot* is, amelyért péntekenként, a megjelenés napján, már kora reggeltől hosszú sorokban álltak az emberek az újságos standoknál.

Benjámin Lászlónak a szokottnál élesebb hangnemű epigrammái, mindenekelőtt a Darvas József művelődésügyi minisztert gúnyoló *Handabasa* és Kónya Lajos²⁸⁹ versében az erőszakos szövetkeztetésre való utalás miatt Nonn György²⁹⁰ népművelési miniszterhelyettes – a pártvezetés utasítására – elkoboztatta az *Irodalmi Újság* 1955. szeptember 17-i számát. A betiltás ellenére több száz példány eljutott az újságosokhoz, így a cenzúra lelepleződött. Hámos György²⁹¹ főszerkesztő minderről beszámolt két nappal később az Írószövetség kommunista aktíváján. Ezután Hámos Györgyöt is eltávolították a laptól.²⁹²

288 Révész i. m. (83. lj.) 235.

289 Kónya Lajos (1914–1972) kétszeres Kossuth-díjas kommunista költő, író. 1950-től az Írószövetség lektorátusának vezetője, 1951–1954 között az írószövetség főtítkára volt, 1956-ban a *Csillag* főszerkesztője.

290 Nonn György (1918–2007) jogász, legfőbb ügyész, országgyűlési képviselő, lapszerkesztő. 1945-ben *Ifjúság* című lap fő-, illetve felelős szerkesztője lett.

291 Hámos György (1910–1976) író, forgatókönyvíró, műkritikus, újságíró, humorista. 1945–1951 között a Budapesti Rendőr-főkapitányság alezredese, majd ezredese. 1951-től a *Magyar Rendőr* című lap szerkesztője. 1955-től az *Irodalmi Újságot*, 1958-tól pedig a *Filmvilágot* szerkesztette.

292 Rainer M. János: *Az író helye. Viták az irodalmi sajtóban 1953–1956*. Budapest, Magvető, 1990. 124. Kalmár i. m. (272. lj.) 8–9. Kalmár Melinda: Integráció és átalakulás. Irodalompolitika és irodalmi élet 1955. november és 1956 szeptembere között. *Kritika*, 1997/2. 34–36. Standeisky Éva (s.a.r. és a bevezető tanulmányt írta): Írók lázadása. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 1990. 18.

5. Az 1956-os forradalom és szabadságharc sajtója

1955-ben Rákosi Mátyás teljes diadallal tért vissza a hatalomba, csakhogy ez a hatalom már nem volt a régi. Bár újra tömegessé váltak a letartóztatások és a börtönökben ekkorra már ugyanannyian zsúfolódtak össze, mint 1953 előtt, mégis országosan ismert újságírók ellen már nem indítottak koncepciós pereket. Egyre többen jöttek ki a börtönökből az ártatlanul elítéltek közül (Szakasits Árpád, Marosán György, Kádár János, Losonczy Géza stb.),²⁹³ és egyre több volt ÁVH-s (Péter Gábor, Décsi Gyula, Princz Gyula stb.) került be a helyükre. A sok nyilvános önkritika pedig a párt egészének ártott, tekintélyét megingatta még kommunisták előtt is.

A Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusát 1956. február 14–25. között tartották Moszkvában, ahol 25-én Hruscsov titkos beszédében leleplezte Sztálin bűneinek egy részét. A magyar sajtóban, amikor a beszéd elhangzott, még csak utalás sem jelent meg arról, hogy milyen rendkívüli esemény történt. A *Szabad Nép* – amely újra Rákosi irányítása alá került – ilyen főcímmel jelent meg: „Az SZKP XX. kongresszusának határozata új pártprogram elkészítéséről – Egyhangúlag elfogadták 1956. február 25-én”. Azonban hiába titkosították a beszédet, tartalma mégis röviddel később széles körben nyilvánosságra került. A nyugati sajtó szenzációként tálalta, és a Szabad Európa Rádióban is lehetett hallani róla.²⁹⁴

Rákosi Mátyás hiába gyakorolt megint önkritikát, hiába próbálta megmagyarázni a koncepciós pereket, egyre nyíltabban támadták. A legnagyobb hatást Litván György²⁹⁵ felszólalása keltette, aki március 23-án, Budapest XIII. kerületének aktívaülésén elsőként követelte nyilvánosan a jelenlévő Rákosi Mátyás eltávolítását a hatalomból.²⁹⁶ A XX. kongresszust ismertető írószövetségi párttaggyűlésen pedig Lukácsy Sándor²⁹⁷ irodalomtörténész kijelentette:

„én nem tudok belenyugodni abba a furcsa kettős könyvelésbe, amelynek egyik rovatában a Rajk-perről és a jugoszláv elvtársakról kinyomtatott útszéli hangú hazug cikkek, broszúrák ezer tonnában kinyomtatott papírtömege s az ártatlanul kiontott vér cseppjeinek semmiféle számokkal nem mérhető sokasága súlyosodik, a másik rovatban pedig mindössze egy júdási ajakkal kimondott három szó áll: Rajk László elvtárs.”²⁹⁸

293 Természetesen csak az ún. munkásmozgalmi elítélteket rehabilitálták. A túlnyomó többség ítéletének törvénytelenységét csak 1989. után deklarálták az ún. semmisségi törvények.

294 M. Heller – A. Nyekrics: *A Szovjetunió története*. Budapest, Osiris, 2003. 485. A beszéd Magyarországon hivatalosan csak 1988-ban jelenhetett meg; Nyikita Hruscsov: *A személyi kultuszról és következményeiről: Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén, 1956. február 25.* Budapest, Kossuth, 1988.

295 Litván György (1929–2006) történész, a történelemtudományok doktora.

296 Hegedűs B. András (szerk.): *1956 kézikönyve. Kronológia*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996. 53. Budapesti Fővárosi Levéltár, XXXV108b/93 jelzet.

297 Lukácsy Sándor (1923–2001) irodalomtörténész. 1947–1948-ban közreműködött a *Valóság* című folyóirat megalapításában. Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt 1960-ig nem publikálhatott.

298 Rákosi mint Júdás: Lukácsy Sándor felszólalása az Írószövetség 1956. március 30-i párttaggyűlésén. *Literatura*, 1989/1–2. 23.

E vádakkal szemben a *Szabad Népb*en Sarkadi Imre²⁹⁹ igyekezett megvédeni Rákosit.³⁰⁰ Az országban egyre csak nőtt az elégedetlenség, különösen a Petőfi Kör vitái³⁰¹ (1956. május–június) hatására vált tarthatatlanná Rákosi helyzete. Hiába próbálta a *Szabad Népb* bagatellizálni a kritikákat:

„Egyik-másik vitán akadtak túlzó, helytelen nézetek is, elhangzottak éretlen, rosszhiszemű közbeszólások. De ezek a helytelen és káros kísérletek nem általánosan jellemezték a vitákat, szórványosan fordultak csak elő, s ahol előfordultak, ott többnyire felléptek ellenük. Semmi okunk egyébként csodálkozni a néholi túlzásokon: évek óta lefojtott gondolatok és szenvedélyek robbantak itt ki.”³⁰²

A legnagyobb figyelmet keltő esemény a Petőfi Körben az 1956. június 27-én a Tiszti ház nagytermében megtartott „sajtóvita” volt. A vitát, kihangosítók segítségével kb. 7000 érdeklődő hallgathatta a környező utcákban is.³⁰³ A vita kilenc órán át tartott, a zömében egyetemisták, értelmiségiek és munkások végig nagy figyelemmel hallgatták. Odakint közben eleredt az eső, de senki sem ment el. Az emberek 11 éven át számtalan kötelező értekezleten, gyűlésen, *Szabad Népb*-félórán, ankéton stb. vettek részt, és ezeken unalomig ismételt frázisokat kellett hallgatniuk, majd lelkesen helyeselniük. Most az írók és újságírók viszonylag őszintén beszéltek a valós helyzetről. Milyen módon akadályozták a munkájukat, hogyan működik a cenzúra. Méray Tibor foglalta össze a legfontosabb követelést: „Mi a teljes igazságot akarjuk. De igazság csak ott van, ahol szabadság van. Ezért mi mindenekelőtt szabadságot követelünk.”³⁰⁴ Hajnali négykor félbehagyták a vitát.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének rendkívüli ülése elítélte az elhangzott felszólalásokat, a Petőfi Kört pedig rendszerellenesnek minősítette. A Központi Vezetőség június 30-i rendkívüli ülésén Rákosi a sajtóvitáról az alábbiakat mondta: „Hosszú idő óta ez volt a legkomolyabb szervezett támadás pártunk, népi demokratikus rendünk, s nem utolsó sorban a munkásosztály ellen.”³⁰⁵ A *Szabad Népb* már kénytelen volt saját magát is bírálni a Petőfi Körről szóló MDP KV-határozat közlésekor:

„A sajtó nem lépett fel a pártellenes nézetekkel szemben, egyes újságok és folyóiratok pedig megtévesztő, elvtelenül dicsérő tudósításokat közöltek, sőt esetenként provokációs tartalmú cikkeknek is helyet adtak. A párttagság körében több helyütt zavart keltett a Szabad Népb június 24-i számának

299 Sarkadi Imre (1921–1961) Kossuth-díjas és háromszoros József Attila-díjas író, újságíró, 1946-ban *Szabad Szó* munkatársa, később felelős szerkesztője lett. 1947–1948-ban ezzel párhuzamosan a *Válasz* színházi jegyzetírójaként, 1948–1949-ben munkatársaként tevékenykedett. 1950-ben a *Művelt Népb* segédszerkesztőjeként 1954–1955-ben előbb a *Csillag* szerkesztőbizottsági tagja, majd az *Irodalmi Újság* munkatársa lett.

300 Levél a szerkesztőséghez. *Szabad Népb*, 1956. április 1.

301 A rövid életű magyar értelmiségi mozgalom, a Petőfi Kör 1955 márciusában alakult meg, valódi feladatát, a nyílt viták szervezését azonban csak az SZKP XX. kongresszusát követő időszaktól kezdhetette el. 1956 tavasza és ősze közt a Kör 12 jelentős vitát rendezett. Ezek közül a legnagyobb visszhangot a június 27-én rendezett, tüntetésbe torkolló sajtóvita kapta. Ezután a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége betiltotta a Petőfi Kört, amely csak 1956 őszén folytathatta tevékenységét.

302 *Szabad Népb*, 1956. június 24.

303 Aczél – Méray i. m. (7. lj.) 391.

304 Hegedűs B. András – Rainer M. Sándor (szerk.): *A Petőfi Kör vitái. IV. Partizántalálkozó – sajtóvita*. Budapest, Kelenföld, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1991. 169.

305 Pünkösti Árpád: *Rákosi Mátyás bukása, száműzetése és halála (1953–1971)*. Budapest, Európa, 2001.

hibás cikke, amely nem szállt szembe az ellenséges demagóg nézetekkel, eltúlozta a Petőfi-köri vita egészséges vonásait.”

Mindezek után nem meglepő a konklúzió: „Az MDP Központi Vezetősége határozottan elítéli a Petőfi Körben lezajlott pártellenes megnyilvánulásokat. Pártunk és egész dolgozó népünk elvárja, hogy véget vessünk a párt- és népi demokrácia-ellenes jelenségeknek.”³⁰⁶ Még a párthatározat napján, a belügyminiszter 1956. június 30-án betiltotta a Petőfi Kör működését. Déry Tibort és Tardos Tibort³⁰⁷ kizárták a pártból, a Belügyminisztériumban hozzáfogtak a felelősök letartóztatásának előkészítéséhez.³⁰⁸ A rendcsinálás repertoárja szegényes: megszervezik, hogy a munkások és értelmiségiek – régi és új párttagok, nők – „békebizottságok” tiltakozzanak az *Irodalmi Újság*, a *Béke és Szabadság*, a *Nők Lapja* stb. „helytelen” hangja miatt. A Dolgozó Ifjúsági Szövetség Intéző Bizottsága ezután az összes vitát elhalasztotta. (A következő téma a „törvényesség” lett volna.)

A szovjet vezetés azonban már annyira elégedetlen volt Rákosival, hogy csak a legszükségesebb holmijait csomagolhatta össze, és az első géppel a Szovjetunióba vitték. A magyar lakosság csak a *Szabad Nép* sajátos beszámolójából értesülhetett arról, hogy „bölcs vezérét” a Szovjetunióba szállították. A történekről a pártlap főcíme csak ennyi volt: „Pártegységgel a szocialista demokráciáért”, alatta pedig ez szerepelt: „A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének ülése”. Csak a cikk további részéből derült ki, mi is volt a legfontosabb határozat. Rákosi helyett Gerő Ernő, a KV első titkára, mint a keményvonalasok Rákosi utáni legerősebb vezetője került az élre.³⁰⁹ A szovjet pártvezetők reményeit azonban ő sem váltotta be. Az újságok hasábjain egymás után jelentek meg az egyre bátrabb írások, és az emberek izgatottan olvasták a szókimondó cikkeket. Az *Irodalmi Újság* példányszáma 10 ezerről 30 ezerre nőtt. Elfogyott volna belőle akár kétszer annyi is, de a pártvezetés nem volt hajlandó több papírt kiutalni. Ezért az 1 forintos újságot 25–30 forintért árusították. Még a Béketa-nács lapja, a *Béke és Szabadság*, a Népművelésügyi Minisztérium lapja, a *Művelt Nép* és egy újonnan megindított lap, a *Hétfői Hírek* is egyre érdekesebb cikkeket közölt. Ez utóbbiban pl. Gimes Miklós Rákosi Mátyás és Farkas Mihály felelősségre vonását követelte.

A pártvezetést leleplező írások közül kiemelkedett Háty Gyula³¹⁰ „Miért nem szeretem?” című cikke, amely az *Irodalmi Újság*ban jelent meg Rajk László és társainak újratemetése napján.³¹¹ A nomenklatúra tagjai magukra ismerhettek az alábbi sorok olvasásakor:

306 *Szabad Nép*, 1956. június 31.

307 Tardos Tibor (1918–2004) író, műfordító, forgatókönyvíró. 1947-ben a *Szabad Föld* és a *Szabad Ifjúság* munkatársa lett. 1956-ban részt vett a Petőfi Kör munkájában, ezért 1957-ben másfél évi börtönt kapott. 1963-ban Párizsban telepedett le.

308 Ólmosi Zoltán: A Petőfi-kör sajtóvitája és a hatalom. 1956 nyara. *Múltunk*, 1990/1. 33.

309 *Szabad Nép*, 1956. július 19. Vö. Feitl István: *A bukott Rákosi*. Budapest, Politikatörténeti Alapítvány, 1993. 115. Pütkösti i. m. (305. lj.)

310 Háty Gyula (1900–1975) Kossuth-díjas drámaíró, műfordító. 1955-ben csatlakozott az úgynevezett Nagy Imre-csoporthoz. Az *Irodalmi Újság*ban megjelent *Mért nem szeretem* című pamfletje – amivel Kucsera elvtárs figurájában az összes kommunista bürokrata örök paródiáját teremtette meg – egész további sorsára kihatott. A szovjet csapatok november 4-i támadása után ő olvasta be a Kossuth Rádióban több nyelven a híres segélykérés: „Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!”. 1957-ben hatévi börtönre ítélték, 1960-ban amnesztiával szabadult. L. Háty i. m. (7. lj.)

311 *Irodalmi Újság*, 1956. október 6.

„Kucsera, az autója, fizetése, lakása, külön bevásárló helye, külön üdülője stb. segítségével eltávolodik az élettől, a néptől, a párttól, a nép és a párt fölé rendelt, a népen uralkodó eltartottá lesz, vérlázító pöffeszkedést szokik meg, a gyaloglás egyszerű művészetét és a gyalogjárók valóság- és emberismeretét elfelejti, izléstelen ál-életéhez elkezd olyan görcsösen ragaszkodni, hogy ma már – higgyék el – a demokratikus haladás legerősebb akadályá (...) A balatoni élet ismerői lélegzetállító dolgokat mesélnek a vízbenyúló szöges drótkerítések mögötti rezervátumok világáról. Azokra a rezervátumokra gondolok, amelyekben Kucsera is szokott üdülni és gyógyítani magát mindenféle betegségből, kivéve a rangkórságát (...) Kucsera semmihez sem ért és éppen ezért mindennel foglalkozik, de csak vezetői szinten (...) Kucseráké mindmáig nem nyugodtak bele, hogy olyan nehezen rendszabályozható, kommandírozható, szabványozható és iktatható valami, mint az irodalom és a művészet, egyáltalán létezik ezen a világon. Így hát számukra az irodalomhoz és művészetéhez értő ember eleve megbízhatatlan. Ezért spékelnék tele minden irodalommal vagy művészettel foglalkozó állami és más szervet a kucserai szellem megszállottjaival, vagyis olyan funkcionáriusokkal, akik nem értik, de gyűlölik az irodalmat, a művészetet.”³¹²

Még a Petőfi Körben Losonczy Géza indítványozta, hogy az újságíróknak az írókhoz hasonló módon legyen saját pártszervezete.³¹³ A javaslatból természetesen nem lett semmi. A párt legfelső vezetése a Magyar Újságírók Szövetségét is csak annyira vette komolyan, amennyire Révai József egy odavetett mondatában kijelentette: A MÚOSZ-ra azért van szükség, mert a többi szocialista országban is van ilyen.³¹⁴ A növekvő elégedetlenség miatt 1956 szeptemberében a MÚOSZ elnöksége kénytelen volt lemondani, mivel nem engedték meg, hogy a Petőfi Körben elkezdett vitát a MÚOSZ-ban folytassák tovább. Az irányítást egy 31 főből álló bizottság vette át, amelynek elnöke Haraszi Sándor lett. Ettől kezdve a MÚOSZ vezetésében többségbe kerültek azok, akik nagyobb sajtónyilvánosságot követeltek. Vadász Ferenc,³¹⁵ a szövetség akkori titkára, 1957. júniusi nyomozati tanúvallomásában az alábbi „súlyos vádat” hangoztatta:

„Haraszi és társai tevékenységén látható volt egy olyan törekvés, hogy az újságíróknak, a sajtónak a jövőben nagyobb teret biztosítsanak. Igyekeztek azon (sic!), hogy a párt vezetését ezen a vonalon fellazítsák és lényegében egy polgári demokratikus sajtót alakítsanak ki. Losonczy például a Petőfiköri sajtóvitán azt javasolta, hogy az újságírás területén elsősorban a szakmai tudás legyen a döntő. Ez azt jelentette, hogy a régi burzsoá újságírást tartotta helyesnek, részéről nem az volt a lényeges, hogy egy újságírónak milyen a politikai állásfoglalása, csak az, hogy jó újságíró legyen.”³¹⁶

312 Háy Gyulának ezt a cikke is hozzájárult ahhoz, hogy a forradalom utáni megtorlás során az ún. nagy íróperben 6 év börtönt kapott. L. Ständeisky Éva: *Az írók és a hatalom 1956–1963*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996. 202., 321., 347. Sinka Erzsébet: *Íróper*. 1957. *Holmi*, 1997/10. 1384–1398.

313 Hegedűs – Rainer i. m. (304. lj.) 169.

314 Kalmár i. m. (78. lj.) 52.

315 Vadász Ferenc (1916–2009) kommunista újságíró. 1945 és 1948 között Kecskeméten főszerkesztője volt többek között a megyei lapnak. 1949–50-ben a *Szabad Nép* munkatársa, majd 1957-ig az Újságírószövetség főtíkára volt. 1957 és 1959 között az *Esti Hírlap* főszerkesztő-helyettese lett, innen került vissza a *Népszabadság*-hoz, ahol a levelezési rovatot vezette 1984-es nyugdíjazásáig, évtizedekig a lap párttitkára volt.

316 Vadász Ferenc tanúvallomását idézi Kalmár i. m. (78. lj.) 58.

Az új vezetés részben Losonczy Gézának a Petőfi Körben elhangzott javaslata alapján készítette el a MÚOSZ programtervezetét. Ebben már a pártirányítást is lazították volna, és azt javasolták, hogy a MÚOSZ az újságírók érdekvédelmi szerve legyen, és el kell készíteni a sajtótörvényt. Szorgalmazni kell új, színesebb politikai és egyéb lapok megjelenését, a példányszámot pedig az olvasói igényekhez kellene igazítani. Meg kell engedni, hogy magán-személyek is alapíthassanak újságot. A MÚOSZ rendes közgyűlése azonban elmaradt, és a reformok is hosszú évtizedekre lekerültek a napirendről.³¹⁷

Az 1956-os forradalom és szabadságharc október 23-án a budapesti diákoknak az egyetemről kiinduló békés tüntetésével kezdődött. A rádióban Gerő Ernő a tüntetéseket támadó, uszító hangú beszédet mondott, majd a fegyvertelen tömegre több helyen is leadott véres sortűz következtében még aznap éjjel fegyveres felkelés bontakozott ki.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatására a magyar sajtó óriási változáson ment át. Az újságírók emlékezetében még élt a II. világháború előtti sajtószabadság. Szinte a semmiből néhány nap alatt széles skálájú, gazdag sajtó született. Többféle ideológia képviselői is publikálhattak, és adhattak ki lapokat. Mintha az újságírók egyszerre megtanulták volna hivatásukat: a rendkívül gyorsan pergő események dacára igyekeztek gondosan kimunkált és hiteles képet adni olvasóiknak. A forradalom hősi éthosza rájuk is hatást gyakorolt, és a többségük igyekezett az igazságot kimondani még a kommentárookban is.³¹⁸ A sajtó szerepe forradalom idején mindig meghatározó. Bár a média fejlődését jelzi, hogy már nem a nyomdánál, hanem a rádiónál került sor az első fegyveres konfliktusra a tüntetők és a kivezényelt ÁVH-s alakulatok között.

A *Szabad Nép* 1956. október 23-án vezércikkkel – „Új, tavaszi seregszemle” címmel – üdvözölte a fiatalság követeléseit. Megjelentették Władysław Gomułka³¹⁹ beszédét és az Írószövetség felhívását is, amelyből kitűnt, hogy az írók a lengyel változásokkal egyetértenek, de a tüntetést nem helyeslik. Mégis még aznap este, az első forradalmi megmozdulások közé tartozott a *Szabad Nép* székházának megostromlása. Betlen Oszkár lemondott. Egy viharos hangulatú szerkesztőségi ülés után delegációt küldtek a pártközpontba, hogy megtudakolják az új irányvonalat. Ott viszont csak fejtelenséget és tanácstalan pártvezetőket találtak. A *Szabad Nép* újságírói ezután két pártra szakadtak, egy részük a forradalom mellé állt. A másik rész pedig továbbra is a szovjet típusú diktatúrát támogatta. Két szobában két különböző lapszám készült, de már csak a forradalmi jelent meg. Az október 28-i vezércikk tételesen cáfolta, hogy ellenforradalmi, fasiszta puccs zajlott volna le Budapesten. Október 29-én pedig már az ún. Kossuth-címmel és a forradalom melletti egyértelmű állásfoglalást deklaráló „Hajnalodik” című vezércikk jelent meg. Egyúttal a harmadik oldalon Molnár Miklós visszautasította a *Pravda* rágalma. Ez a cikk egyébként külföldön számos fordításban is megjelent.³²⁰ Hiába volt azonban az irányváltás, a sztálinista politikai propagandát képviselő lapot a régi

317 Uo., 60–61.

318 Földes i. m. (283. lj.) 153.

319 Władysław Gomułka (1905–1982) lengyel kommunista vezető. Eredeti foglalkozása lakatos volt. A II. világháború után a Lengyel Kommunista Párt Központi Bizottságának (1945–48) és a Politikai Bizottságnak (1945–48) is tagja lett. 1945 és 1949 között a „Visszaszerzett Területek” minisztere. 1951 nyarán kizárták a pártból, letartóztatták. 1954 decemberében szabadult. 1956-ban a poznańi felkelés hatására került vissza a hatalomba, és lett a kommunista párt első titkára. A szovjet vezetés arra gondolt, hogy Nagy Imre is hasonló módon fogja megakadályozni a forradalmat- és szabadságharcot, mint Gomułka tette 1956 októberében.

320 Szávai Attila: Az 1956-os forradalom a sajtó tükrében. *Kapu*, 2005/10. 71.

címen nem lehetett az olvasókkal elfogadtatni. „Az utcákon inkább égették, mint olvasták.” Éppen ezért a kommunisták új pártjaként 1956. december 1-jén megalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt, amely Ideiglenes Intézőbizottságának határozata alapján a *Szabad Nép* helyett november 2-tól a *Népszabadság* lett a párt központi lapja. A pártlap nevét Pándi Pál találta ki, Tánics Mihályra hivatkozva. Szerkesztésével Haraszti Sándort bízták meg.³²¹ Megjelenésének nyomdai feltételeit az a Dudás József³²² biztosította, akit aztán a forradalom leverése után elsők között végeztek ki.

A forradalom idején tömegesen jelentek meg részben a korábban betiltott pártlapok, részben az új csoportok, pártok fórumai. A fontosabbak a következők voltak: *Függetlenség* (Dudás József csoportjának lapja), az *Igazság* „a forradalmi magyar honvédség és ifjúság lapja”,³²³ a *Magyar Honvéd*, a *Népakarát* (Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége), a *Magyar Ifjúság* (a *Szabad Ifjúság* helyett) és az Új Magyarország (Petőfi Párt), a *Valóság* (a Pest megyei dolgozók napilapja); feltámadt a *Szabad Szó* (a Nemzeti Parasztpárt lapja), a *Kis Újság* (a Független Kisgazdapárt lapja), a *Hazánk* (Demokrata Néppárt lapja). A *Népszavát* pedig visszavette a Szociáldemokrata Párt. A *Szabad Nép* volt újságírói közül néhányan, akik a *Népszabadsághoz* nem csatlakoztak, elindították a *Magyar Szabadság* című „demokratikus, szocialista, de független” lapot, amely három, minden második nap megjelent lapszámot élt meg.

A lapok megjelenítéséhez már nem kellett engedély, csak kellő elszántság és akarat. A legtöbb lap a rendkívüli körülmények ellenére megőrizte a hagyományokat. A címlapon vezércikkeket közöltek és a legfontosabb híreket. Igyekeztek helyszíni tudósításokat, riportokat adni. Híres riport volt pl. a *Magyar Honvédban* a „Munkatársunk jelentése a Rákosi- és Gerő-villából” című tudósítás, amely beszámolt arról, hogy megtalálták Rákosi 1-es számú tagkönyvét 120 forintos tagdíjbefizetést igazoló bélyeggel. Az *Igazság* című lap a Kilián Lakatanyából és a politikai foglyok kiszabadításáról közölt helyszíni riportot.³²⁴

Az 1956. november 4-i lapszámok már elkészültek, de terjesztésükre nem kerülhetett sor, mert a szovjet csapatok a nemzetközi jogot megsértve és a háborús bűncselekmények egy egész sorát elkövetve, elkezdték Budapest ostromát. A nyomdákat és a papírállományt a szovjet hadsereg el-, illetve lefoglalta. A többi lapot betiltották. A MÚOSZ rögtönzött november 7-i közgyűlésén az újságírók sztrájkot hirdettek, de ennek csak demonstratív hatása lehetett, hiszen egyébként sem jelenhettek meg az újságok. A Kádár-kormányt támogató lapok is csak némi szünet után jelenhettek meg: november 8-án a *Népszabadság*, november 18-án pedig a *Népakarát*.³²⁵

321 Bernáth i. m. (226. lj.) 16.

322 Dudás József (1912–1957) szerelő lakatos, műszaki tanácsadó, az 1956-os forradalom és szabadságharc egyik parancsnoka.

323 Molnár Miklós szerint „a legjelentősebb, a legjobb értelemben humánus, forradalmi lap az *Igazság* volt.” Ennek a legendás újságnak két szerkesztőjét, Obersovszky Gyulát és Gáli Józsefet halálra ítélték. L. Földes i. m. (283. lj.) 152.

324 Izsák Lajos – Szabó József (szerk.): *1956 a sajtó tükrében. 1956. október 22. – november 5.* Budapest, Kosuth, 1989. Nagy Ernő (szerk.): *1956 sajtója.* Budapest, Tudósítások, 1989.

325 Vásárhelyi Miklós: A Kádár rendszer tájékoztatáspolitikája – A cenzúra visszaállítása 1956 után. In: Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom. 1956-os Intézet.* Budapest, Osiris, 1995. 468.

Néhány újságíró a legnagyobb veszéllyel dacolva, illegális újságként, egy-két számot megjelentetett még november 4. után is. Az *Igazság* Obersovszky Gyula³²⁶ és Gáli József³²⁷ szerkesztésében készült november 7-ig, akkor már teljes illegalitásba vonulva, még közel egy hónapig *Élünk* címmel jelent meg. Gimes Miklós szerkesztésében, Kende Péter, Molnár Miklós, Fekete Sándor és mások közreműködésével november 15-től jelent meg az *Október Huszonharmadika*, amelyet december közepéig tudtak kiadni.³²⁸

326 Obersovszky Gyula (1927–2001) költő, író, újságíró. 1950-ben a *Hajdú Megyei Néplap* rovatvezetője és a megye népművelési vezető helyettese. Részt vett az *Építők* című lap és az Írószövetség Hajdú-Bihar megyei csoportjának a létrehozásában. 1954-től a MŰOSZ kulturális szakosztályának vezetőségi tagja. 1954-ben minden állásából elbocsátották és kizárták a pártból. 1956 nyarán rovatvezetőként dolgozott a *Hétfői Hírek* című lapnál. 1957-ben a Legfelsőbb Bíróság halálra ítélte. Nemzetközi tiltakozás hatására az ítéletet életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. 1967–1989 között a *Sportfogadás* című lap szerkesztője volt.

327 Gáli József (1930–1981) József Attila-díjas író, műfordító. 1957-ben halálra ítélték. Nemzetközi tiltakozásra halálbüntetését szerkesztőtársa és barátja, Obersovszky Gyula halálbüntetésével együtt felfüggesztették.

328 Fekete Sándor: *Vácott voltam Afrikában: emlékeim az 1956 utáni terrorkorszakból*. Budapest, Fekete Sándor, 1996. 31.

6. Az ún. Kádár-rendszer sajtópolitikája (1956–1989)

A megszálló szovjet csapatok leverték a szabadságharcot, de az általuk a magyar népre kényszerített Kádár-kormány a civil társadalom ellenállásával találta szembe magát. A sztrájkokra, tüntetésekre az ún. forradalmi munkás-paraszt kormány tömeggyilkos sortüzekkel és kegyetlen megtorlással válaszolt. Mindmáig nincsenek pontos adataink arról, hogy hány embert lőttek agyon a szovjet katonák, hány embert kínoztak halálra a magyar karhatalmisták. Hivatalosan 239 lett a végrehajtott halálbüntetések száma, több mint 23 ezren kerültek börtönbe és 16 ezer embert internáltak, közben 200 ezren elmenekültek az országból.

A Kádár-kormány egyszer és mindenkorra le akart számolni mindenfajta újságírói ellenállással is. Ennek a politikai mentalitásnak egyik markáns megnyilvánulásaként Kádár János 1956. december 10-én a Parlamentben az alábbi dörgedelmeket intézte a MÚOSZ küldöttségének: „Ha maguk azt hiszik, hogy itt lesz ellenzéki újságírás, akkor csalódnak!”³²⁹

A Kádár-rendszer még a „baloldali” ellenzéket sem tűrte el. A szovjet csapatokkal Szolnokra érkező Andics Erzsébet³³⁰ és Berei Andor³³¹ november 6-án újraindították a *Szabad Népet*, mint a Magyar Szocialista Munkáspárt központi lapját. Az inkább a Rákosi-féle vonalhoz közel álló lapot szovjet katonai teherautókon hozták fel Budapestre, és úgy terjesztették. Kádár utasítására november 11-én a *Népszabadság* éles támadást intézett a *Szabad Nép* ellen, amely ezután beszüntette megjelenését, az Andics–Berei-házaspárt pedig a Szovjetunióba vitték és megfosztották őket minden tisztségüktől, így pl. parlamenti képviselői funkciójuktól is.³³²

Jellemző a forradalom leverése utáni hetek politikai légkörére, hogy az emberek vagy nem vették meg a *Népszabadságot* és a *Népakaratot*, vagy nyilvánosan elégették, széttépték a szovjet típusú diktatúra restaurálását igazolni igyekvő lapokat. Déry Tibor írta le a naplójában, hogy az emberek ötpéldányonként megveszik a *Népszabadságot*, kitépik az utolsó oldalt, ahol a melbourni olimpia hírei vannak, majd a többit elégetik. A rendőr csak nézi és elfordul.³³³ Jellemző módon kezdetben még a *Népszabadság* újságírói sem vállalták a Magyar Szocialista Munkáspárt lapját, ezért az újság hetekig impresszum nélkül jelent meg, sem felelős szerkesztő, sem felelős kiadó, de még csak az sem szerepelt rajta, hogy melyik nyomdában készült. A cikkek név nélkül, vagy csak a szerző nevének kezdőbetűivel szignálva jelentek meg.³³⁴ A MÚOSZ november 13-án – kifejezve a Nagy Imre-kormány mint törvényes minisztertanács melletti kiállítását – csatlakozott az Írószövetség előző napi, több értelmiségi és művészszervezet által is aláírt és röpiratként terjesztett kiáltványához, amely az ország függetlensége és nemzeti sajátosságait figyelembe vevő „demokratikus szocializmus” megőrzése mellett szállt síkra.³³⁵

329 Vásárhelyi i. m. (325. lj.) 471.

330 Andics Erzsébet (1902–1986) történész, kommunista politikus, az MTA tagja. Berei Andor felesége.

331 Berei Andor (1900–1979) kommunista politikus, közgazdász, egyetemi tanár. *Az Új magyar lexikon* szerkesztője, Andics Erzsébet férje.

332 Baráth Magdolna: A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956. október végi – november eleji tevékenységéről. *Múltunk*, 2005/1. 272–296. Feitl István: A moszkvai emigráció és az MSZMP. *Múltunk*, 1991/4. 5.

333 Idézi Ständeisky i. m. (312. lj.) 166.

334 Cseh Gergő Bendegúz – Kalmár Melinda – Pór Edit (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963*. Budapest, Osiris, 1999. 218–219.

335 Szőnyi Tamás: *Titkos írás: állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet, 1956–1990*. Budapest, Noran, 2012. 99.

A helyzet ellentmondásosságát tükrözi, hogy november 24-én még a *Népszabadság* újságírói is sztrájkjal tiltakoztak. Josip Broz Tito³³⁶ jugoszláv elnök november 11-i beszédében elismerte a Kádár-kormányt, de egyben bírálta a szovjet politikát. A Szovjet Kommunista Párt lapja, a *Pravda* TASZSZ³³⁷ híryanagként durva hangnemben utasította vissza Tito kritikáját. A *Népszabadság* vezető újságírói egy szerkesztőségi cikkben, „Amivel nem értünk egyet” címmel, némileg bírálni próbálták a szovjet párt lapjának közleményét. Kádárék azonban a már nyomdába leadott cikket visszavonták és megtiltották a közlését. Az ügy az Ideiglenes Intézőbizottság elé került, amely úgy határozott, hogy a pártlap közölje le mind a *Pravda*, mint pedig a *Borba*³³⁸ cikkét. Ezután a *Népszabadság* újságírói úgy döntöttek, hogy átdolgozott, megszelídített formában mégis közlik az álláspontjukat. Kádár magához hívatta a felelősöket és indulatosan hozzájuk vágta az összegyűrt kefelenyomatot, többek között azt ordította, hogy „ha maguk nem fogják csinálni, akkor majd napszamosokkal indítjuk az újságot!” Amikor a *Népszabadság* újságírói minderről értesültek, meghirdették a sztrájkot. A *Népszabadság* már kiszedett és betördelt számát nem nyomtatták ki. Kádár leváltotta Fehér Lajos³³⁹ főszerkesztőt (Fehér szerkesztőként még 1959-ig a lapnál maradt), és helyére rövid időre Friss István³⁴⁰ került.³⁴¹

A kádári vezetés úgy akarta konszolidálni a hatalmát, hogy az újságírókat szinte egyenként „átvilágították.” Tették ezt azért is, mert a szovjet vezetés az írókat, újságírókat tartotta az '56-os forradalom fő felelőseinek. Amikor a lengyel párt- és állami vezetők 1957. május 24–25-én Moszkvában tanácskoztak a szovjet vezetőkkel, Hruscsov kiemelte:

„Egyetlen munkásból, vagy parasztokból álló egység sem harcolt a szovjet csapatok ellen.”

Zsukov: Az értelmiség harcolt.

Hruscsov: Írók, újságírók.

Jedrychowski:³⁴² Nem volt ott annyi író.

Hruscsov: Ez egy szervezet volt. Nem azt kell tekinteni, hogy személy szerint ki vett részt, csak azt, hogy kinek a vezetésével és milyen jelszavakkal lép fel.³⁴³

Először szinte mindegyik újságírónak felmondtak, majd csak azokat alkalmazták újra, akik Kádárék szerint az „ellenforradalom” idején megfelelő magatartást tanúsítottak. A Kádár-kormány a MÚOSZ-t még formális autonómiájától is megfosztotta. A 3/1957. sz. kormányrendelet az 1955. évi 18. sz. tvr. alapján létrehozott egyesületek állambiztonsági szempontból történő felügyeletét a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek minisztere hatáskörébe utalta.

336 Joszip Broz Tito (1892–1980) kommunista politikus, Jugoszlávia elnöke volt.

337 Szovjet hivatalos hírügynökség.

338 *Borba* (*Harc*) a Jugoszláv Kommunista Szövetség központi pártlapja.

339 Fehér Lajos (1917–1981) kommunista politikus, újságíró. 1945–47-ben a budapesti rendőr-főkapitányság Politikai Osztályán Péter Gábor helyettese, 1947–54-ben a *Szabad Föld* felelős szerkesztője, 1956-tól a *Népszabadság* szerkesztője 1959-ig. Papp István: Fehér Lajos, Péter Gábor helyettese. *Betekintő*, 2011/3. Gellért Kis Gábor: A fehérség forrásai. Élet és Irodalom, 1987/49.

340 Friss István (1903–1978) állami díjas közgazdász, politikus, az MTA tagja.

341 Sipos Levente: A *Népszabadság* letiltott cikke 1956 novemberében. *Múltunk*, 1992/1. 131–133.

342 Stefan Jedrychowski (1910–1996) lengyel újságíró és kommunista politikus.

343 Hruscsov: Nagy Imre volt a zászló. Közli Tischler János: *Népszabadság*, 1993. június 16.

Münnich Ferenc³⁴⁴ miniszter a rendelet alapján felfüggesztette a MÚOSZ önkormányzatát, és élére Siklósi Norbert³⁴⁵ személyében kormánybiztost nevezett ki.³⁴⁶ A hatósági döntésekről a *Népszabadság* január 18-i és 20-i száma tudósított. Azzal indokolták a hatóságok eljárását, hogy a MÚOSZ (és az Írószövetség) „nyíltan szembehelyezkedett a konszolidációs törekvésekkel, a Magyar Népköztársaság érdekeivel ellentétes tevékenységet fejtett ki.”³⁴⁷ A Magyar Szocialista Munkáspárt 1957. július 2-i Központi Bizottsági határozata az „eredményeket” így összegezte:

„1956. november 4. után a szovjet csapatok segítségével a Fegyveres Erők Minisztériuma – a karhatalommal együtt – jelentős csapásokat mért az ellenforradalom erőire. Feloszlatta a nagybudapesti, illetve kerületi munkástanácsokat. Az Író és Újságíró Szövetség működési jogának felfüggesztésével, majd betiltásával nagyrészt szétszedték az ellenforradalom belső, nyílt ideológiai központjait is.”³⁴⁸

A tagság felülvizsgálata már 1957 augusztusától megkezdődött. 1956 előtt a MÚOSZ-nak 2200 tagja volt, a felülvizsgálat során ebből 800 tag kihullott (vissza sem küldte az igazoláshoz szükséges kérdőívet, disszidált, eltűnt, abbahagyta az írást, börtönben volt, kizárták a szövetségből), kb. 60 kapott különböző büntetéseket, felfüggesztést, megrovást, figyelmeztetést.³⁴⁹ A pártvezetés óvatosságára jellemző, hogy a MÚOSZ elnökségre nem a tagok által választott szerv, hanem a megbízható káderekből álló jelölőbizottság tett javaslatot. Így 1958. június 2-án újjáalakult a MÚOSZ; elnöknek Szakasits Árpádot nevezték ki, Siklósi Norbert, a korábbi kormánybiztos, főtitkár lett.

Kádár az újságírók ellenállása megtörésének feladatával Szirmai Istvánt³⁵⁰ bízta meg: 1956 decemberében őt nevezte ki a kormány az újonnan szervezett, a sajtó irányítását végző Tájékoztatói Hivatal elnökévé. A Horthy- és a Rákosi-korszak börtöneit egyaránt megjárta és az apparátuson belül ritka kivételként felsőfokú végzettséggel is rendelkező Szirmai

344 Münnich Ferenc, dr. (1886–1967) jogász, kommunista politikus, miniszterelnök. 1956. november 4-től a Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányban a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek minisztere, illetve miniszterelnök-helyettes, november 11-én pedig az MSZMP KB tagja lett. Részt vett a karhatalmi zászlóaljok és a munkásörtség megszervezésében. A Kádár-kormány lemondását követően 1958 és 1961 között a minisztertanács elnöke volt.

345 Siklósi Norbert (1924–2008) kommunista politikus, újságíró. Bórdíszművesnek tanult, de huszonhat évesen már a *Szabad Nép* munkatársa volt. Itt 1950–54-ig dolgozott, ezután a *Szabolcs-Szatmár Megyei Néplap* főszerkesztője, ezzel párhuzamosan a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiójának vezetője volt. 1957-től a Minisztertanács Tájékoztatói Hivatalának főosztályvezetője, a Magyar Írószövetség és a MÚOSZ kormánybiztosa, 1958–73-ig a MÚOSZ főtitkára.

346 A belügyminiszteri tárca élére csak 1957. február 27-én került Biszku Béla, ezért a határozatot Tömpe István belügyminiszter-helyettes jegyezte. L. Cseh – Kalmár – Pór i. m. (334. lj.) 250.

347 Ständeisky i. m. (312. lj.) 198.

348 Solt Pál (főszerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéből I.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992. 588–591.

349 MOL MDP–MSZMP-iratok Osztálya, 288. f. 5/63. Vásárhelyi Miklós: A Kádár rendszer tájékoztatáspolitikája – A cenzúra visszaállítása 1956 után. In: Valuch i. m. (325. lj.) 472., 478. Ständeisky i. m. (312. lj.) 178–179. Pirityi Sándor: *A nemzeti híriügynökség története. 1880–1996.* Budapest, MTI, 1996. 146.

350 Szirmai István (1906–1969) kommunista politikus, újságíró. 1953-ban koholt vádak alapján letartóztatták, 1955-ben rehabilitálták. 1956. júniustól a Budapest Pártbizottság lapjának, az *Esti Budapestnek* a főszerkesztője lett. A Minisztertanács Tájékoztatói Hivatalának, 1957-től az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, részt vett a *Fehér könyvek* szerkesztésében. Később az Agitációs és Propaganda Bizottság vezetője volt.

kellő cinizmussal alkalmazta az írók és újságírók vonatkozásában a „korbács és kalács” alternatív taktikáját.³⁵¹

Az újságíró-társadalom megfélemlítése érdekében egymás után bonyolították le az írókat, újságírókat elítélő koncepciós pereket: Déry Tibor és társai elleni per (az úgynevezett nagy íróper) 1957. október 25-től november 12-ig tartott. A tanácsvezető bíró ugyanaz a Vida Ferenc volt, aki a Nagy Imre-per is vezette. A négy vádlott közül Déry Tibor író 9 évi börtönre, Háy Gyula író 6 évi börtönre, Zelk Zoltán költőt 3 évi börtönre, Tardos Tibor³⁵² író 2 másfél évi börtönre ítélték. Gimes Miklóst 1956. december 5-én letartóztatták és a Nagy Imre-per harmadrendű vádlottjaként halálra ítélték és kivégezték. Ugyanebben a perben Vásárhelyi Miklóst 5 évi börtönbüntetésre ítélték.³⁵³ Losonczy Géza a büntető-eljárás ún. vizsgálati szakaszában az állambiztonsági szervek őrizetében vesztette életét.³⁵⁴ Obersovszky Gyulát 1957. június 24-én „az államrend ellen irányuló szervezkedés” vádjával a bíróság halálra ítélte. Nemzetközi tiltakozás indult meg az ítélet meghozatala után, végül 1957 nyarán a Legfőbb Ügyészség törvényességi óvást emelt, az ítéletet felfüggesztették, és új eljárásban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.³⁵⁵ Haraszi Sándort 1958. augusztus 19-én hat év,³⁵⁶ Fazekas Györgyöt³⁵⁷ tíz év börtönbüntetésre ítélték.³⁵⁸ Varga Domokost³⁵⁹ 1957. október 9-én a Legfelsőbb Bíróság két év börtönbüntetésre ítélte, Tóbiás Áront³⁶⁰ egy évre. Fekete Sándort Mérei Ferenc és társai perében 9 évre ítélték.³⁶¹ Sándor András³⁶² 8 év börtönbüntetésre ítélték. Lőcsei Pál 1958. május 14-én 8 évi börtönt kapott. Lakatos Istvánt³⁶³ két év és tíz hónap börtönbüntetésre ítélték. Lengyel Balázst, Pethő Tibort, Boldizsár Ivánt vizsgálati fogságban tartották.³⁶⁴

Sokan emigrációba kényszerültek: Aczél Tamás, Faludy György, Méray Tibor, Ignotus Pál, Molnár Miklós, Pálóczi-Horváth György stb., másokat pedig évekig tartó szilenciummal sújtották.

351 Cseh – Kalmár – Pór i. m. (334. lj.) 218.

352 Tardos Tibor (1918–2004) József Artila-díjas író, újságíró, műfordító. 1947-től a *Szabad Föld* és a *Szabad Ifjúság* munkatársa lett.

353 Litván György: Vásárhelyi Miklós. *Rubicon*, 2001/7. 50.

354 Kövér i. m. (74. lj.)

355 Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Intézet, 2001. 167.

356 Uo., 58.

357 Fazekas György (1913–1984), újságíró, lapszerkesztő. 1947-től Budapesten a Magyar Kommunista Párt központjának sajtóosztályán dolgozott, 1948 őszén a *Szabad Nép* olvasószervezője lett, 1954-ben a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatal főosztályvezetője. A forradalom alatt, 1956. október 28-tól Nagy Imre miniszterelnök titkárságán dolgozott. 1958-ban tíz év börtönbüntetésre ítélték, 1961-ben szabadult. A *Magyar Hírlap* munkatársa, majd nyugdíjazásáig olvasószervezője.

358 Fazekas György: *Forró ősz Budapesten: Életútinterjú*. Az interjút készítette Hegedüs B. András. Budapest, Magyar Hírlap, 1989.

359 Varga Domokos (1922–2002) József Artila- és Kossuth-díjas író, újságíró. 1946-tól a debreceni *Néplap* munkatársa volt. 1947-től a *Cserkészfiúk*, a *Március Tizenötödike* szerkesztőjeként, 1948–1949 között a *Szabad Népnél*, 1954–1956 között az *Irodalmi Újságnál* dolgozott. 1949–1952 között a Magyar Rádió munkatársa volt.

360 Tóbiás Áron (1927–) a Magyar Rádió szerkesztője.

361 Litván György: Mérei és a Krampusz. *Beszélő*, 1999/2. 60.

362 Sándor András (1923–) író, szociográfus. Irodalmi pályafutását újságíróként kezdte. 1945 után a *Szabadság*, a *Szabad Nép* és a *Szabad Föld* munkatársa.

363 Lakatos István (1927–2002) Kossuth-díjas költő, író, műfordító, szerkesztő. Költeményei már 1947-től megjelentek a *Válasz*, az *Újhold*, a *Magyarok*, a *Sorsunk* és más folyóiratok hasábjain. A forradalom alatt az *Igazság* munkatársa volt.

364 *Népszabadság*, 1957. január 25.

A Kádár-rendszer a megtorlásokkal, az egzisztenciális helyzettel való zsarolással lényegében fél év alatt felőrölte az újságírók ellenállását. Olyan helyzetet teremtett, ahol mindenfajta szembenállás kilátástalannak tűnt. Akit kizártak az Írószövetségből, mert nem felelt meg az előírt feltételeknek, az akár éhen is halhatott, hiszen csak állami tulajdonú kiadó létezett. Legtovább az írók „sztrájkoltak.” Hosszú ideig nem tudtak az irodalmi folyóiratok új verseket, novellákat és egyéb írásokat közölni. A sajtó színvonala visszasüllyedt a Rákosi-korszak legsötétebb éveinek színvonalára. Kádár János az országgyűlés tavaszi ülészakán már elégedetten számolt be az elért „eredményekről” és arról, hogy oktatta ki az újságírókat:

„Beszéltem az újságírókkal. Azok vitatkoztak, hogy több szabadságot, meg hogy bírálni lehessen. Mondtam nekik: nem jó munkamegosztás ez. Micsoda dolog az, hogy a kormánynak csak az a feladata, hogy hibákat kövessen el, s az újságíróknak az a feladata, hogy ezt megírja. Én erre nem akarok életfogytiglan berendezkedni.”³⁶⁵

Kádár János utasítást adott az íróknak, újságíróknak, hogy hirdessék: „Nem volt Magyarországon október 23-án forradalom. Nekünk most minden erőt erre a magyarázatra kell fordítani.”³⁶⁶ A Kádár-rendszerben is az újságírónak továbbra is a párt katonájaként kellett dolgoznia. A sajtó a lenini elveknek megfelelően kollektív agitátor, kollektív propagandista és kollektív szervező maradt.³⁶⁷

Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatására megszüntették az egyetemi szintű újságíróképzést, feloszlatták az Eötvös Loránd Tudományegyetem Újságíró Tanszékét. Az újságíróképzést a MÚOSZ oktatási intézményei vették át. Ezekbe az újságíró iskolákba csak úgy lehetett bejutni, ha valaki már újságíróként dolgozott egy lapnál. Egy újságnál elhelyezkedni pedig csak akkor lehetett, ha rendelkezett újságírói végzettséggel. Ez a 22-es csapdája is az újságírók kiszolgáltatottságát és a hatalom önkényes eljárását erősítette. Ezt a helyzetet világítja meg a Tájékoztatási Hivatal személyzeti osztálya munkatársának 1962. február 17-i feljegyzése a hivatal vezetőjéhez. A feljegyzés leszögezte, hogy a 2633/1959. (VI. 25.) rendelet alapján az Agitációs és Propaganda Osztály, illetve a Tájékoztatási Hivatal előzetes jóváhagyása szükséges, ha nem a sajtó területéről vesznek fel a szerkesztőségbe új munkatársat.³⁶⁸ A felvétel feltétele a megbízhatóság volt. Az újságíró felvételénél életrajzot és jellemzést kellett küldeni, és előzetesen konzultálni kellett a Tájékoztatási Hivatal illetékeseivel.³⁶⁹

A kétéves tanfolyamon a szerkesztőségi munka mellett heti egy napon hallgatták a többségében ideológiai jellegű tárgyakat: marxista filozófiát, marxista politikai gazdaságtant, a munkásmozgalom történetét, illetve sajtótörténetet, nyelv- és stílustant, műfajismeretet, idegen nyelvet és gyorsírást.³⁷⁰ Az aktuális politikai kérdésekről pedig rendszeres előadást tartott az Agitációs és Propaganda Osztály egyik munkatársa.³⁷¹

365 *Országgyűlési Napló*, 1957. II. kötet, 1794.

366 Cseh – Kalmár – Pór i. m. (334. lj.) 217.

367 Bajomi Lázár Péter (szerk.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest, Akadémia Kiadó, 2005. 57.

368 MOL Minisztertanácsi Tájékoztató Hivatal XIX-A-24-8.

369 MOL Minisztertanácsi Tájékoztató Hivatal XIX-A-24-b.

370 Komját Irén: Hol tartunk az újságíró oktatásban? *Magyar Sajtó*, 1962/3–4. 98. Bernáth László – Serény Péter: Ott tartunk-e az újságíróképzésben? *Magyar Sajtó*, 1962/6. 184. Gerelyes Endréné: A szocialista újságíróképzés céljai, alapelvei és területei. *Magyar Sajtó*, 1979/7. 207. Gerelyes Endréné: Az újságíró oktatás gyakorlatáról. *Magyar Sajtó*, 1979/10. 293. Barcy Magdolna – Rudai János: Újságíróképzés – hatékonyabban. Kommunikációs készségek fejlesztése tréningmódszerrel. *Jel-Kép*, 1988/2. 50.

371 Bernáth László: A MÚOSZ iskolája. Képzés a káosztól a rendig. *Médiafüzetek*, 2004/2. 56.

Ezen a gyakorlaton később sem lehetett változtatni, mert Kádár János többek között 1972-ben is a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának ülésén az alábbi instrukciókat adta: „marxizmus és szocializmus legyen elsősorban, ideológiai és ismeretterjesztésben, és csak utána jön a szakma.”³⁷² Ezért még 1989-ben is, Hallay Edit, 17 éves oktatói tevékenységének tapasztalatai alapján, az ideológiai oktatás túlsúlyos voltára panaszkodott:

„Az iskola egész felépítése a tömegkommunikáció meghaladott felfogására épül, azaz csak és kizárólag agitátorokat és propagandistákat kíván képezni tömegkommunikátorok helyett. A képzés politikai, felvilágosító, átnevelő, kioktató, beavató jellegű volt, a szakmai kérdések teljesen háttérbe szorultak, s torz módon nyelvtannal, illetve tördeléssel azonosultak. Legfőképpen ideológiai szempontból bírálták el a házi feladatokat is. Hiányzott az elkészített cikkek műfaj szerinti elemzése, megbeszélése.”³⁷³

Az egyoldalú ideológiai képzés hatását tükrözte az a felmérés is, hogy kiket neveztek meg az újságírók példaképüknek: első helyen Lenint jelölték meg, majd Kun Béla,³⁷⁴ Alpári Gyula,³⁷⁵ Bolgár Elek,³⁷⁶ Rózsa Ferenc,³⁷⁷ Révai József, Bálint György,³⁷⁸ Julius Fucik³⁷⁹ és Komlós János³⁸⁰ következett.

Kevés tankönyv, jegyzet készült. A meglévők is gyenge minőségűek és elavultak voltak. Különösen hiányoztak a korszerű tömegkommunikációs és szakmai ismereteket tartalmazó monográfiák, tanulmányok.³⁸² Valódi sajtóismeretet egy ilyen képzés során csak nagyon szerény mértékben tanulhattak az újságírók. Ráadásul egyéb felsőfokú végzettséggel viszonylag kevesen rendelkeztek. Az újságírók 37%-a egyfajta diplomapótlóként a Marxista- Leninista Esti Egyetemet végezte el.³⁸³ Még az 1986-os sajtótörvényt kiegészítő jogszabályok is lehetővé tettek végzettség alóli mentességet, illetve egyetemi végzettségnek minősítették, ha valaki az

372 Cseh Gergő Bendegúz – Krahulcsány Zsolt – Müller Rolf – Pór Edit (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott. II. Irodalom-, sajtó- és tájékoztatáspolitikai, 1962–1979. Dokumentumok*. Budapest, Osiris, 2004. 205.

373 Hallay Edit: Káderképzés helyett újságíró egyetemet. *Magyar Sajtó*, 1989/2. 9.

374 Kun Béla 1904 és 1907 között dolgozott újságíróként Kolozsvárott és Nagyváradon.

375 Alpári Gyula (1882–1944) 1902-től a *Népszava* munkatársa, 1907-től az *Ifjúmunkás* című lap szerkesztője volt, majd elindította a *Szociáldemokratát*. A Magyarországi Tanácsköztársaság alatt a sajtódirektórium vezetője, a *Vörös Újság* szerkesztőségének tagjaként tevékenykedett. A Tanácsköztársaság bukása után a Komintern különböző lapjainál dolgozott.

376 Bolgár Elek (1883–1955) a *Huszedik Század* munkatársa volt. Dolgozott a *Jövő*, a *Munka Szemléje*, a *Budapesti Hírlap* számára is. A Tanácsköztársaság idején a *Vörös Újság* munkatársa volt.

377 Rózsa Ferenc a *Kommunista* című lap szerkesztőbizottságában dolgozott, majd az illegális *Szabad Nép* főszerkesztője lett.

378 Bálint György (1906–1943) pályáját az *Est*-lapoknál kezdte 1926-ban, 1929-től 1939-ig első sorban a *Pesti Napló* munkatársa, közben a *Daily Express* és az amerikai *Hearst*-lapok tudósítója is volt. 1938-ban, az *Est*-lapok betiltása után az *Újság*, a *Népszava*, a *Magyar Csillag* közölte egyes írásait.

379 Julius Fucik cseh kommunista újságíró, akinek életét a propagandisták jelentős mértékben kiszínezték. Állítólagos utolsó mondata: „Emberek, legyetek éberek!”, egyik ideológiai indoklása is lett a koncepciók pereknek.

380 Komlós János (1922–1980) az ÁVH tisztje, majd a *Magyar Nemzet* és a *Népszabadság* munkatársa a Mikroszkóp Színpad alapítója.

381 Szathmári Gábor: Kik a példaképek? *Magyar Sajtó*, 1975/4–5. 136–138.

382 Pásztor János: Gondok, tervek, feladatok az újságíróképzésben. *Magyar Sajtó*, 1975/7. 206.

383 Angelusz Róbert – Békés Ferenc – Nagy Mária – Timár János: *Az újságíró iskolára jártak*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1981. Angelusz Róbert – Békés Ferenc – Nagy Mária – Timár János: *Az újságíró társadalom helyzete 1981-ben*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1983. 39–40.

MSZMP KB Politikai Főiskoláján, a Lenin Intézetben, az SZKP KB Társadalomtudományi Akadémiáján, a Moszkvai Lomonoszov Egyetemen, a Moszkvai Nemzetközi Kapcsolatok Intézet Egyetemén szerzett oklevelet. Főiskolai végzettségnek minősült a fegyveres erők főiskoláin, a két éves Pártfőiskolán, az SZKP KB főiskoláján szerzett oklevél.³⁸⁴

Az újságírók nyelvtudása is alacsonyabb színvonalú volt, mint az értelmiségé általában, jóllehet az utóbbi is messze elmaradt a nyugati országok hasonlóan képzett rétegeinek tudásszintjétől. A rendszerváltozás előtti időszakban az átlagos magyar újságíró egyetlen idegen nyelven sem beszélt, vagy egy idegen nyelven beszélt, de azt is rosszul. Természetesen ennek egyik oka a kötelező orosz tanulás és a nemzetközi elszigeteltség volt.³⁸⁵

Ezért a szakmai fogásokat leginkább az egyes lapoknál meghatározó, vezető újságíróktól lehetett tanulni. Ezeket a tapasztalatokat azonban a mélyen antidemokratikus környezet alakította és határozta meg. Ennek következtében a magyar sajtótudomány elvesztette kapcsolatát a világgal, a nyugati országok fejlett sajtó-műhelyeivel, nem ápolhatott velük intézményi kapcsolatot.³⁸⁶

A Kádár-kormány 1958-ra stabilizálta helyzetét, már az országgyűlési választásokat is megmerített tartani, és júniusban összehívták a MÚOSZ alakuló közgyűlését. A kádárista vezetés tudására hozta az ellenállásban és az egzisztenciális bizonytalanságban belefáradt újságíróknak, hogy milyen szakmai és anyagi előnyei vannak a csatlakozásnak. Azok az újságírók, akik elhatárolódnak a MÚOSZ korábbi irányvonalától és egyértelműen állást foglalnak az új vezetés mellett, nemcsak folytathatják újságírói munkájukat, hanem különböző kedvezményekben is részesülhetnek. Fizetésemelést, lakásproblémáik megoldását, kedvezményes belföldi és külföldi utazásokon való részvétel és üdülés lehetőségét, nyelvtanulást, ingyenes MÁV-jegyeket ígértek nekik és családtagjaiknak. Ezenkívül ingyenes meghívókat kaptak a színházi és a mozielőadásokra is.³⁸⁷ A Kádár-korszakban ezek a privilégiumok tovább bővültek autó-kiutalásokkal (pl. 1980-ban 60 db Lada és egyéb autók), telefon, kedvezményes OTP-hitel stb. révén.³⁸⁸ Összeköttetések, kapcsolataik, információik segítségével az újságírók további számtalan előnyt szerezhetek.³⁸⁹

A korabeli politikai irányelveknek megfelelően a pártvezetés a szerkesztőségekben dolgozó párttagok révén is érvényesíteni tudta akaratát. 1956 előtt a párttagok száma a fontosabb lapoknál 80–90% között mozgott. A Kádár-korszakban ez a szám némileg csökkent, de vezető állásba szinte kizárólag csak párttagok kerülhettek.³⁹⁰ Mindössze két irodalmi lapfőszerkesztő volt pántonkívüli: Juhász Ferenc,³⁹¹ az *Új Írás* és Deme László, a Szegeden megjelenő *Kincskereső* főszerkesztője. Juhász Ferenc 1956-ig párttag volt, főszerkesztőként pedig jó barátságban volt Aczél Györggyel. A *Kincskereső* mint gyermekeknek szóló folyóirat nem volt jelentős politikai szempontból.³⁹²

384 4/1986. (IX. 1.) MTH sz. rendelkezés a szerkesztőség vezetője és az újságíró alkalmazási feltételeiről, melléklet.

385 Vásárhelyi Mária: Újságírók, sajtómunkások, napszámások. Budapest, Új Mandátum, 1999. 33–34.

386 Kaposi Ildikó – Vajda Éva: Etikai dilemmák a magyar újságírásban. In: Sükösd Miklós – Ráduly Margit – Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etikai és professzionizmus a mai magyar médiában*. Budapest, Média Hungária, 1999. 32.

387 Kalmár i. m. (78. lj.) 73.

388 Z. F.: Az Ellenőrző Bizottság tájékoztatója. *Magyar Sajtó*, 1987/2. 24–25.

389 Bajomi-Lázár Péter: Médiapolitika. In: Bajomi Lázár i. m. (367. lj.) 26.

390 Takács i. m. (193. lj.) 272.

391 Juhász Ferenc (1928–) költő, szerkesztő.

392 Vörös László: *Szigorúan ellenőrzött mondatok. A főszerkesztői értekezletek történetéből (1975–1986)*. Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2004. 321.

Főszerkesztők csak a legmegbízhatóbb pártkáderek közül kerülhettek ki, és rendszerint maguk is tagjai voltak a felsőbb pártszervezeteknek, így a *Népszabadság* főszerkesztője a Politikai Bizottságnak, a megyei lapok főszerkesztői a megyei pártbizottságoknak. A főszerkesztőkre, a rádió és televízió elnökeire, a hírügynökség vezérigazgatójára vonatkozott – többek között – az MSZMP Központi Bizottságának 1973. november 29-i, a kádermunkáról szóló határozata:

„A politikai alkalmasság egyértelmű politikai elkötelezettséget, magas szintű képzettséget, a társadalmi-politikai kérdések iránti érdeklődést jelenti. Vezető munkakörben olyan személyek dolgozhatnak, akik kipróbáltak, meggyőződéssel szolgálják a munkásosztály hatalmát, a nép érdekeit, a párt politikáját, (...) értik és ismerik a párt, a kormány politikáját, (...) cselekedeteikben a társadalmi érdekek, politikai összefüggések elsődlegesek és meghatározók, (...) életmódjuk és magatartásuk megfelel a szocialista erkölcs követelményeinek”.³⁹³

A káderhatásköri lista alapján az MSZMP Központi Bizottsága nevezte ki a *Népszabadság* főszerkesztőjét, a *Társadalmi Szemle* szerkesztő bizottságának vezetőjét, a *Pártélet* felelős szerkesztőjét. Az MSZMP Központi Bizottság titkárainak hatáskörébe tartozott a *Népszabadság* Szerkesztő Bizottsága tagjainak, a Magyar Távirati Iroda külföldi tudósítóinak, a *Figyelő*, a *Néphadsereg*, a *Ludas Matyi*, a *Népsport*, a *Képes Újság*, az *Ország Világ*, a *Kortárs*, az *Új Írás*, a *Film–Színház–Muzsika* főszerkesztőinek, illetve a *Népszava*, a *Magyar Nemzet*, az *Esti Hírlap*, a *Nők Lapja*, a *Magyar Ifjúság*, a *Hétfői Hírek*, az *Élet és Irodalom*, a *Szabadföld* főszerkesztő-helyetteseinek és a megyei lapok felelős szerkesztőinek kinevezése.

A „káderezés” során a párt vezetői minden szinten igénybe vették a politikai rendőrséget, hogy a kinevezésre kerülő funkcionáriusok megbízhatóságát ellenőrizzék. Megvizsgálták a jelölt előéletét, a nagyszülőkig visszamenően (akárcsak a zsidótörvényeknél) el kellett végezni az identifikálást. Fel kellett deríteni a korábbi foglalkozásokat, lakhelyeket, tanulmányokat. Többek között környezettanulmány keretében vizsgálták a kapcsolatrendszerét, barátait, rokonait, hogy kik a testvérei, házastársa, sógora stb. Vizsgálták a viszonyulását a Szovjetunióhoz, a párthoz, a „szocialista építéshez”, a politikai kampányokhoz, a „klerikális reakcióhoz” stb.³⁹⁴

A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti szervezetének végrehajtó bizottsága 1972. február 25-én, az üzemi lapokról hozott határozatában előírta: „A pártirányítás legfontosabb módja változatlanul az, hogy a felelős szerkesztő – vagy mint választott tag, vagy mint állandó meghívott – részt vegyen a helyi irányító pártszervezet vezető testületének minden ülésén.”³⁹⁵

A főszerkesztő mellett tevékenykedett a szerkesztőbizottság, amelynek két formája is működött a Kádár-korszakban. Az egyik formációban a szerkesztőbizottság a lapnál dolgozó vezetőkből állt: főszerkesztő-helyettes, olvasószerkesztő, párttitkár. A szerkesztőbizottságok másik csoportja az ún. társadalmi szervek képviselőiből tevődött össze.

393 Idézi Fodor László: *Pártirányítás és a sajtó*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978. 94.

394 T. Varga György – Szakadát István (szerk.): *Íme, a nomenklatúrák! Az MDP és a volt MSZMP hatásköri listái*. *Társadalmi Szemle*, 1992/3. 73. Szakadát István: A hatásköri listák elemzése. *Társadalmi Szemle*, 1992/8–9. 97. Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. *Valóság*, 1991/2. 51. Huszár Tibor: *Az elitől a nomenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása Magyarországon 1945–1989*. Budapest, Corvina, 2007. 53.

395 Idézi Fodor i. m. (393. l.) 95.

A jelentősebb sajtótermékek és médiumok vezetőinek, szerkesztőinek általában hetente meg kellett jelenniük az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályának,³⁹⁶ illetve a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának értekezletén, amelyeken a párt- és állami vezetés értékelte munkájukat és új utasításokkal látta el őket. Bizalmas „sajtótervezeteket” kaptak, amelyekben az Agitációs és Propaganda Osztály előírta, hogyan számoljanak be az elkövetkezendő eseményekről, pl. pártkongresszusról, politikai és egyéb eseményekről. Az újságírók, szerkesztők minden fontosabb esemény kapcsán az Agitációs és Propaganda Osztálytól futárpostán sajtótervet kaptak, ami szigorúan titkos anyagnak számított. Az 1977-ben aláírt Bős-Nagymarosi vízlépcsőépítés „sajtókezeléséről” pl. külön sajtóterv végrehajtása volt kötelező: a megfelelő, kijelölt időben e tény közreadását a *Népszabadság* indította a kinevezett kormánybiztos nyilatkozatával, utána a megjelölt sorrend szerint következett a többi lap meghatározott terjedelemben.³⁹⁷

Kádár János 1977-es bonni látogatásakor a következő sajtóterv készült: a látogatás előtti sajtómunkában

„A rádió, a televízió, a *Magyar Hírlap*, a *Magyar Nemzet*, az *Esti Hírlap* és a megyei lapok közöljenek anyagot a következő szempontok figyelembevételével:

Méltassák a látogatás jelentőségét, a két ország széles körű kapcsolatát, a fejlődő viszonyát, továbbá hangoztassák, hogy a helsinki záróokmány³⁹⁸ szellemében további lehetőséget látnak a kapcsolatok bővítésére, különösen a gazdasági együttműködés terén. Írjanak mértéktartóan az NSZK belső helyzetéről!”

Majd az utasítás kitért arra is, hogy a látogatás idején nem szükséges a magyar sajtó közhelyének, a „revánsvágy”, a „nyugatnémet imperialisták” stb. emlegetése. A látogatás alatti sajtómunka:

„A látogatás alatt szerkesztett közlemény jelenjen meg a nyugatnémet kancellár vacsoráján elhangzó írásos pohárköszöntőről. Kádár elvtárs viszont vacsoráján elhangzó – valószínűleg kötetlen – pohárköszöntőjéről csak ténykommuniké jelenjen meg.”³⁹⁹

„A sajtó, a rádió, és a televízió a tervben foglaltaknak megfelelően, de Kádár elvtárs olaszországi látogatása publikálásánál szerényebben – kisebb terjedelemben – foglalkozzék az NSZK-beli látogatással.”⁴⁰⁰

396 Az Agitációs és Propaganda Bizottság a Központi Bizottság mellett működő legfontosabb munkabizottság volt. Tagjai zömükben a Központi Bizottságnak is tagjai voltak, és előre meghatározott féléves munkaterv szerint dolgoztak. Az Agitációs és Propaganda Osztály foglalkozott az ideológia, a kulturális, művészeti, irodalmi, tudományos, egyházpolitikai, nemzetiségi, egészségügyi, közoktatásügyi, agitációs, propaganda, sajtó–rádió–televízió, könyvkiadás, ünnepek, évfordulók témakörében készült előterjesztésekkel és az elméleti munkaközösségek tevékenységével is. Vö. Fritz Tamás: Az MSZMP és a tömegkommunikáció: a párt hivatalos nézetei a tömegkommunikáció politikai intézményrendszerében betöltött, illetve társadalmi szerepéről az 1957–1986 közötti tájékoztatáspolitikai témájú dokumentumok tükrében. In: *Tanulmányok, beszámolók, jelentések*. 20/3. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1988. 8.

397 Vásárhelyi Mária – Halmi Gábor (szerk.): *A nyilvánosság rendszerváltása*. Budapest, Új Mandátum 1998.

398 Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmánya. Elfogadás napja: 1975. augusztus 1.

399 A sajtóterv készítői Kádár János beszédében sem bíztak!

400 Erre az intézkedésre a keletnémet elvtársak miatt volt szükség.

A kézi vezérlés legdöbbenetesebb példája, hogy amikor 1958. június 17-én megjelent a napilapokban a Nagy Imre-per ítélete, az előtte való délutánon a közleményt az egyes újságokba az MSZMP Politikai Bizottságának egy-egy tagja személyesen vitte ki. A szerkesztőségeket, nyomdákat lezárták, és a lapkészítés minden fázisát szigorúan ellenőrizték.

Szintén sajtóterv keretében lehetett interjú készíteni egy állami vagy pártvezetővel. Legalább egy fél évvel előre kellett időpontot egyeztetni és a kérdéseket előre meg kellett adni. Egy vezető általában évente csak egyszer-kétszer volt megszólítható, és ilyenkor azt is meghatározták, hogy milyen terjedelmű legyen az írás. A sajtóterv azt is meghatározta, hogy egy-egy eseményen ki vegyen részt, pl. az MTI, az MTI Fotó, a *Népszabadság*, a Magyar Rádió, a TV Híradó stb. Olykor a filmhíradó és még további napilapok is.

Íratlan szabályként működött az az előírás, hogy ha Kádár János beszédet mondott a párt kongresszusán, azt a sajtónak szóról-szóra le kellett közölnie, és nem volt szabad hozzá kommentárt írni. Egyúttal tájékoztatták őket azokról a témákról, amelyek tabunak számítottak és semmilyen körülmények között sem lehetett róla írni. Pl. a '70-es években nem lehetett írni arról, hogy a kábítószer-fogyasztásnak Magyarországon is lettek áldozatai, nem lehetett bevallani, hogy a szocializmusban is létezik szegénység, hogy nő a bűnözés stb.⁴⁰¹ A cenzúra szigorúságára jellemző, hogy pl. a lakiteleki találkozóról⁴⁰² a *Magyar Nemzet* egy Pozsgai Imrével készített tudósítás keretében adhatott csak hírt, azt is csak egy hónappal később.⁴⁰³ A FIDESZ megalakulásáról a magyar újságolvasók a régi pártállami stílusban íródott, kioktató hangnemű rendőrségi tudósításából értesülhettek *Magyar Hírlap*ból:

„1988. március 30-án egyetemi hallgatók és fiatal értelmiségiek egy csoportja törvényellenes szervezet létrehozását kezdeményezte, ezért az arra illetékes rendőri szervek 1988. április 8-án figyelmeztették Andrassy (sic!) Miklós dunaiújvárosi, Orbán Viktor szolnoki, valamint Csaba Iván, Kövér László és Rácz András budapesti lakosokat. A nevezetteket felhívták tevékenységük abbahagyására.”⁴⁰⁴

Az '50-es években a nagyfokú elszigeteltség miatt a párt vezetése szinte kizárólag a belpolitikai újságírásra koncentrált. A külpolitikával foglalkozó újságírók csak a hírügynökségi jelentéseket dolgozhatták fel. A Kádár-korszakban viszont sokszor több hír jelent meg a sajtóban a harmadik világról, mint Magyarországról. A hidegháborúban a két nagyhatalom és katonai tömb szembenállása miatt semmi sem számított mellékhadszíntérnek, Vietnám, Angola, Chile, Nicaragua stb. ez által nyert különös jelentőséget.

A külpolitikai újságírás kezdetben nagyon egyszerű sablonra épült, amelyet Várkonyi Péter⁴⁰⁵ 1964-ben így fogalmazott meg: az újságírók feladata, hogy leleplezzék a nyugati álláspontokat.⁴⁰⁶ Amikor pl. Kádár János vagy más vezető egy nyugati országba utazott, akkor egy ideig nem lehetett annak az országnak a politikáját kritizálni. Ennek megszegése fegyelmi büntetést vont maga után.⁴⁰⁷ Ezt a szabályt szegte meg a *Magyarország* című hetilap

401 Valuch i. m. (231. lj.) 32.

402 1987. szeptember 27-én Lezsák Sándor lakiteleki házában kertjében felállított sátorban alakult meg a lakiteleki találkozó után a Magyar Demokrata Fórum.

403 *Magyar Nemzet*, 1987. november 14.

404 *Magyar Hírlap*, 1988. április 9. 4.

405 Várkonyi Péter (1931–2008), kommunista politikus, külügyminiszter.

406 Várkonyi Péter: Ideológiai offenzíva a nemzetközi küzdőtéren. *Magyar Sajtó*, 1964/3. 71.

407 Vörös i. m. (392. lj.) 39.

1977 őszén, amikor Losonczy Pálnak, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökének elutazása előtt kéthétrel közölte lapszemléjében a hírt, hogy egy nemzetközi felmérés szerint Mexikó a világ legkorruptabb országa.⁴⁰⁸

A fejlett nyugati országok leleplezése azonban egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. Még a politikai botrányok bemutatása is jelezte, hogy ott működik a demokrácia. A balesetekről, természeti csapásokról szóló tudósításokból pedig kiderült, hogy ott mennyivel magasabb az életszínvonal, és hogyan működik a civil társadalom.

A '80-as évek végéig érvényben volt az a szabály, hogy a többi szocialista országról, különösen a Szovjetunióról csak azt szabad közölni a sajtóban, amit az illető országok hírügynöksége megjelentetett. A magyar sajtóirányításra a szovjet vezetés ezen a téren a nagykövetségen keresztül gyakorolt nyomást. Emellett a szovjet külügyminisztérium Sajtófőosztályának és Információs Osztályának a jelzéseiből tudták meg a magyar vezetők, hogy a szovjetek mennyire vannak megelégedve a sajtó egyes tudósításaival. Ennek az elvnek minden körülmény között érvényesülnie kellett, éppen ezért 1976 szeptemberében a *Magyarország* című hetilap 180 ezer példányát rendőrökkel szedették össze, mert a szovjet hírügynökségnél előbb akartak tudósítani Mao Ce-tung haláláról.⁴⁰⁹

1983. szeptember 1-jén szovjet harci gépek Szahalin szigetének közelében lelőtték a dél-koreai légitársaság KAL 007 jelzésű, New Yorkból Szöulba tartó utasszállító repülőgépét. A máig tisztázatlan hátterű tragédiában 269 ember, köztük egy amerikai kongresszusi képviselő vesztette életét. Az incidens után 3 nappal, szeptember 4-én, vasárnap jelent meg az első hír, egy felháborodott TASZSZ kommentár, szovjetellenes hangulatkeltés vádjával.⁴¹⁰ Utána napokig nem ismertek be semmit, csak határsértésről, majd nyomjelző lövedékről, a továbbhaladás megakadályozásáról lehetett tudósítani, közben pedig továbbra is támadták az amerikai politikát. Egy héttel később, amikor már nem lehetett tovább tagadni a történeteket, akkor is minden felelősséget másra hárítva ismerték el az utasszállító gép lelövését.⁴¹¹

A szovjet vezetés titkolózása miatt nem tájékoztathatták időben a magyar olvasókat az 1986. április 26-án a csernobili erőműben bekövetkezett robbanásról és sugárzásról. Bár ekkor már egy éve Gorbacsov⁴¹² volt a Szovjetunió vezetője, és két hónappal előtte hirdette meg a *glasznosztj* („nyíltság”) politikáját, mégis csak május 5. után jelenhetett meg a magyar sajtóban a baleset konkrétumairól és a szükséges óvintézkedésekről szóló tudósítás.⁴¹³

Fegyelmi büntetést lehetett kapni még egyes kínosnak tartott nyomdahiba miatt is. 1972-ben a *Fővárosi Moziműsorban* a szovjet filmhét idején a *Hurrá, nyaralunk!* című film „*Hurrá, nyaralunk!*”-ként jelent meg. A felelősök prémiumának 50%-át büntetésül elvették.⁴¹⁴

408 Beszámoló az MSZMP Propaganda Osztálya által rendezett országos külpolitikai újságíró találkozásról. (1978. május 4.). *Magyar Sajtó*, 1978/6. 222.

409 Takács i. m. (193. lj.) 186.

410 *Népszabadság*, 1983. szeptember 4.

411 *Népszabadság*, 1983. szeptember 7.

412 Mihail Szergejevics Gorbacsov (1931–) orosz nemzetiségű szovjet politikus, 1985-től az Szovjet Kommunista Párt főtitkára, majd a Szovjetunió elnöke.

413 Terestyéni Tamás: A csernobili atomreaktor-szerencsétlenség a tömegtájékoztatásban. *Jel-Kép*, 1989/2. 44. Sz. Bíró Zoltán: Csernobil, avagy egy katasztrófa politikai anatómiája. In: Gecsényi – Izsák i. m. (180. lj.) 863. Szabó Ildikó: *A pártállam gyermekei: tanulmányok a magyar politikai szocializációról* Budapest, Új Mandátum, 2000. 167.

414 Murányi Gábor: Igazoló jelentések a hetvenes évekből. *Magyar Média*, 2000/1. 65.

Instrukciókat adtak arra vonatkozólag is, hogy éppen milyen propagandát kell folytatni, milyen módon kell tálni egyes eseményeket, hogyan kell megmagyarázni a nem eltitkolható problémákat. Pl. a gazdasági nehézségeket a fegyverkezési verseny kiadásaival, a bűnözést a kapitalista környezettel. Ellenben fel kellett hívni az olvasók figyelmét a termelés és a fogyasztás növekedésére, a létbiztonságra.⁴¹⁵

A kézi vezérlés legdirektebb eszközeként a szerkesztőségek közvetlen telefonvonalat kaptak, amellyel összekötötték a vezető újságírókat a legfontosabb párhivatalokkal.⁴¹⁶

A Kádár-rendszer tanult a Rákosi-kultusból, s a magyar lakosság is immunissá vált 1956 után a direkt politikai propagandára. Ezért Kádár János vezéri kultuszát sokkal áttételesebben, ravaszabban és ötletesebben építették fel. Jóval kevesebb Kádár-képet tettek ki a közintézményekben, a sajtóban; nem neveztek el róla már életében gyárakat és intézményeket stb. A Kádár Jánosról megjelent életrajz,⁴¹⁷ nyilvánvalóan nem véletlenül, a más hasonló köteteknél jóval olcsóbban, 26 forintért volt megvásárolható, és első kiadását 100 ezer példányban néhány nap alatt „elkapkodták.” A Magvető Könyvkiadó valamilyen csoda folytán nem mondta, hogy a könyv gyors utánnyomása „technikailag megvalósíthatatlan,” hanem 3 nappal később már több tízezres szériát terített szét az ország könyvesboltjaiban. 1986-ig négyszer adták ki újra, és félmillió eladott példányt ért el. Az sem véletlen, hogy a könyv két lektora, Aczél György és Óvári Miklós,⁴¹⁸ a Politikai Bizottság tagjai voltak, és a műnek nem kellett végigmenni az akkor kötelező cenzori procedúrán.

A Kádár Jánosról kialakított kultusz esetében mégis fontosabbnak tűntek az informális csatornákon át működtetett, suttogó propagandával erősített legendák – ebből is látható, hogy még a pártvezetés sem gondolta, hogy mindent elhisznek az olvasók, ami a hivatalos lapokban, különösen a *Népszabadságban* megjelenik. Azt terjesztették Kádárról, hogy szerény és puritán ember, aki korábban becsületes, szorgalmas munkásember volt. (Valójában sohasem volt gyári munkás.)⁴¹⁹ Személyesen megtapasztalta a dolgozók bűját, baját. Emellett a nyugati emigráns sajtóban megjelent cikk alapján tudni vélték, hogy Kádárt Rákosi ÁVH-ja megkínozta, körmei azért V alakúak, mert gyufaszálakat vertek alájuk, és azokat meggyújtották, majd Farkas Vladimir (Farkas Mihály fia) a szájába vizelt.⁴²⁰

Börtönből való kiszabadulása óta éjt nappallá téve dolgozott a magyar népért. 1956-ban Kádárral a kisebbik rosszat kaptuk, hiszen visszatérhetett volna Rákosi vagy más keményvonalas is. Kádár, miközben „összekacsint” a népével, fél szemmel a moszkvai vezetőket figyel, és ügyesen lavírozva védi a magyar érdekeket a szovjet vezetéssel szemben. Megvan a magához való esze, ha nem lennének itt a szovjet megszálló csapatok, csodákat művelne

415 Várnai Ferenc: A szocializmus gondjairól írni. *Magyar Sajtó*, 1983/1. 9. Gombó Pál: Gazdasági meggyőződés. *Magyar Sajtó*, 1983/4. 31.

416 Farkas Zoltán: Hadijelentés. *Mozgó Világ*, 1990/7. 14–15. Takács Róbert: A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató*, 2009/3. 93.

417 Gyurkó László: *Arcképvázlat történelmi háttérrel*. Budapest, Magvető, 1982. Gyurkó László nem sokkal ezután Kossuth-díjat kapott.

418 Óvári Miklós (1925–2003) kommunista politikus, a Központi Bizottság Agitációs és Propaganda Osztályának a vezetője.

419 Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza I*. Budapest, Szabad Tér – Kossuth, 2001. 24.

420 Farkas Vladimir könyvében cáfolta, hogy megkínózták volna Kádárt (L. Farkas Vladimir: *Nincs mentség. Az ÁHV alezredese voltam*. Budapest, Interart, 1990. 614–615.). Kádár is azt nyilatkozta Kanyó Andrásnak, hogy nem bántották. L. Kádár János: *Végakarát*. Az interjút készítette és a dokumentumokat válogatta: Kanyó András. Budapest, Hírlapkiadó, 1989.

ezzel az országgal. A pártelit hasonló embereivel szemben szerény, semmilyen egyéni hasznot nem húz,⁴²¹ pedig tehetné. Rendszeresen le is teremti a hatalmával visszaélő elvtársait. Sokan tudni vélték, hogy csirkéket nevel az udvarán, hokedlin, kanállal eszi a grízes tésztát. Jól tudott ultizni és sakkozni, kijárt focimeccsre, tehát „jó magyar ember” volt.⁴²² Az 1956-os forradalom leverése után egymás után rendelték meg az íróktól azokat a propagandaműveket, amelyek megpróbálták igazolni Kádár János és a Vörös Hadsereg '56-os szerepvállalását.⁴²³

Az írók, újságírók ellenőrzésének és megfélemlítésének megalázó eszköztárához hozzátartozott a figyelmeztető elbeszélgetés a főszerkesztővel, pártvezetővel vagy egy titkosszolgálati tiszttel, a levelek felbontása, telefonok, lakások lehallgatása. Sokszor még a személyi követés is. Aki nem volt hajlandó elfogadni a korabeli játékszabályokat, azok ellen következett a bizalmas, majd nyílt nyomozás, őrizetbe vétel, vádemelés, rendőrhatalósági figyelmeztetés. Végül bírósági tárgyalás és elmarasztaló ítélet. A korszak sajátossága, hogy nyomozók, ügyészek, bírák elemezték a szépirodalmi műveket és újságcikkeket.⁴²⁴

1956 után az újságíró-társadalomban bekövetkezett nagyfokú fluktuáció miatt a besúgó-hálózatot is újjá kellett szervezni. A kihallgatott, őrizetbe vett, letartóztatott, elítélt újságírók közül sokakat zsarolással, kedvezmények vagy karrier ígéretével szervezték be. 1957 januárjában a MÚOSZ választmányi üléséről szóló ügynöki jelentést értékelő „89/1” fedőnevű tiszti szerint: „Beszervezésre alkalmas időszak ez, miután anyagilag igen rossz helyzetben vannak, és anyagiakon keresztül felhasználhatók ügynöki feladatok elvégzésére.”⁴²⁵ A Kádár-rendszerben az újságírók presztízse a hatalom és a közvélemény szemében is nagyon alacsony volt. Egy korabeli közvélemény-kutatás szerint az értelmiségi foglalkozások között az utolsó helyek egyikét foglalta el.⁴²⁶

A Kádár-korszak sajtója sajátos Janus-arcot mutatott. Az ideológiai elveket továbbra is „imamalomként” kellett ismételtetni. Az unalmas, frázisokkal teli vezércikkeket,⁴²⁷ ünnepi megemlékezéseket köteleességszerűen le kellett tudni. A politikai propaganda is még mindig Lenint állította példaképül mint politikai publicistát és vezércikkíró: „A lenini publicisztika stílusa, okfejtése, mozgósító ereje azóta is például szolgál minden kommunista publicistának. Lenin mindig megtalálta azt a problémát, amely abban az időben a legjobban foglalkoztatta a munkásosztályt, és arról írt. Cikkei sohasem mozogtak általánosságban, de érveltek, vitáztak, lelepleztek, utat mutattak.”⁴²⁸

Különösen a hatvanas évek második felétől azonban igyekeztek kedvezőbb, demokrati-
kusabb látszatot kialakítani, ezért arra utasították a szerkesztősegeket, hogy tegyék színe-

421 Az egyszerű átlagember nem tudott Kádár vadászatairól és a rendelkezésére álló kastélyokról, nyaralókról.

422 Szerencsés Károly: *Eltékozolt évtized: adalékok a kádári hetvenes évek történetéhez*. Budapest, Kairosz, 2010. 235.

423 Elek Ottó: Forradalom után. 1956 ellenmítosz az irodalomban. *Hitel*, 2007/10. 46.

424 Szőnyi i. m. (335. lj.) 18.

425 Uo., 86.

426 Kulcsár Rózsa: Az újságírás presztízse Magyarországon. *Magyar Sajtó*, 1987/7. 5. Vö. Lontay László: Az újságíró megbecsülése. *Magyar Sajtó*, 1956/7. 302.

427 Kádár János kijelentette: „Ahhoz kell a vezércikk, hogy a félmillió párttag először nézze meg a lapot, utána politizáljon.” Idézi Takács i. m. (193. lj.) 244.

428 Máté György: Új Március hírnöke. A tiltott magyar párt-sajtó története 1917–1945. Budapest, MÚOSZ, 1975. 7. Láng István: Lenin, a forradalmár publicista – a kommunista szerkesztő mintaképe. *Magyar Sajtó*, 1956/1. 25–29. Marx, Engels, Lenin: *A sajtóról*. [s.a.r. a marxizmus-leninizmus klasszikusainak szerkesztőségé]. Budapest, Kossuth, 1974.

sebbe, érdekesebbé a sajtót, adjanak tágabb teret a kevésbé politikai műfajoknak, így több sport, rejtvény, kvíz, szórakoztató cikk jelenhetett meg. Természetesen ezeket is úgy kellett elkészíteni, hogy áttételesen, szinte észrevétlenül, de politikai üzeneteket közvetítsenek.⁴²⁹ Ennek az újfajta újságírásnak volt az első kísérlete a *Népszabadság* 1956-os karácsonyi száma. A szerkesztők a Kádár-kormány utasítására szinte minden lehetséges eszközt bevetettek a közhangulat javítása érdekében. A címdoldalon kis fenyő, Szekfű Gyula cikke, gyerek oldal, Diego Velázquez *Három királyok* című festménye, József Attila *Betlehemi királyok* című verse, Karinthy Frigyes írása, egy rövid összeállítás nyugati lapokból, illetve apróhirdetés és kereszt-rejtvény Még egy szépségkirálynő fényképét is közölték. Több mint egymillió példányban adták ki!⁴³⁰ Déry Tibor csodálkozva jegyezte fel a naplójában: „A lapok (*Népszab[adság]* és *Népkarant*) karácsonyi száma tele van vallásos versekkel.”⁴³¹

Minden társadalmi rétegnek, csoportnak, korosztálynak saját újságot készítettek. A legnagyobb példányszámú továbbra is az állampárt lapja, a *Népszabadság* (napi 765 ezer példányban); a szakszervezet lapja, a *Népszava* (korábban pár hónapig *Népkarant* néven); a Hazafias Népfront lapja, a *Magyar Nemzet*; 1968-tól a kormány félhivatalos lapja, a *Magyar Hírlap* volt. A nőknek szóló hetilap a *Nők Lapja* (759 ezer példány) volt; a vicclap a *Ludas Matyi* (531 ezer példány); színes újságok: a *Képes Újság*, az *Új Tükör*; a politikai hetilap a *Magyarország*; a világirodalmi folyóirat a *Nagyvilág* és a *Szovjet Irodalom*. Havi központi folyóiratok: *Kortárs*, *Új Írás*, *Kritika*, *Mozgó Világ*. A vidék lapja: *Szabad Föld* (503 ezer példány). Vidéki folyóiratok: *Alföld*, *Jelenkor*, *Forrás*, *Napjaink*, *Életünk*, *Új Forrás*, *Műhely*, *Somogy*, *Dunatáj*, *Új Auróra*, *Jászkunság*, *Palócföld*, *Tiszatáj*. A fiataloké: *Magyar ifjúság* (273 ezer példány), az úttörőké: *Pajtás*, a kisdobosoké: *Kisdobos*, az óvodásoké: *Dörmögő Dömötör*. Sportújság: *Népsport*. Az *Esti Budapestet* felváltó „bulvárnap”: *Esti Hírlap*. Speciális jellegűek: *Látóhatár*, *Rakéta regényújság*, *Kincskereső*.

A lapok egyedi profilját egyrészt a lapgazda, másrészt a lap célközönsége határozta meg. Ennek megfelelően, a kötelező általános tartalom túl, a *Népszavában* nagyobb arányban voltak jelen a szakszervezeti, a *Magyar Nemzetben* a Hazafias Népfronttal kapcsolatos hírek, tudósítások. Az *Esti Hírlap* pedig a budapesti (párt)élet eseményeit közölte.

A *Népszabadság* mint az állampárt központi lapja továbbra is különleges státust kapott. A legnagyobb példányszám illette meg, és a legnagyobb létszámú és a legjobban felszerelt szerkesztőséggel dolgozott. Már 1967-ben saját tudósítója működött Moszkvában, Prágában, Berlinben, Párizsban, Rómában, Londonban, Washingtonban és Hanoiban. Sok helyen pedig közös tudósítója volt az MTI-vel.⁴³²

A *Szabad Nép*-beli időszakhoz képest a feladata differenciáltabb lett. (A *Népszabadság* váltotta a jogfolytonosságot, hiszen 1958. február 1-jétől átvette a *Szabad Nép* évfolyamszámzását, így rögvést a 16. évfolyamot írták.) Kettős feladatot kellett ellátnia: egyrészt a hazai és a nemzetközi politika meghatározó közvetítő tényezőjeként a hivatalos politikai állásfoglalásokat kellett közölnie, másrészt néplapként is funkcionálnia kellett. Beszámolt a pártélet eseményeiről, közölte a politikai állásfoglalásokat, a politikai események magyarázatát, érvekkel szolgált a párttagoknak, egyúttal a széles tömegek körében is agitációs munkát végzett, illetve

429 Vásárhelyi i. m. (325. l.) 467.

430 Rényi Péter: Műfaj és tematikai sokszínűség a napi sajtóban. *Magyar Sajtó*, 1976/7. 199.

431 Idézi Standeisky i. m. (312. l.) 170.

432 Vadász Ferenc: Gondok, eredmények, tervek a *Népszabadságnál*. *Magyar Sajtó*, 1967/6. 163–165.

közéleti információkkal látta el őket. Jelentőségét bizonyította, hogy a lap főszerkesztője nem újságíró, hanem a Központi Bizottság tagja volt: Fehér Lajos 1956. november 8–24., Friss István 1956–57, Nemes Dezső 1957–61, Komócsin Zoltán 1961–65, Gosztonyi János 1965–70, Sarlós István 1970–74, Komócsin Zoltán 1974 (másodszor), Katona István 1974–77, Nemes Dezső 1977–80 (másodszor), Várkonyi Péter 1980–82, Berecz János 1982–85, Borbély Gábor 1985–89. Kereszty András⁴³³ visszaemlékezése szerint: „A *Népszabadságnál* ősidők óta sajátos munkamegosztás volt. A főszerkesztők a lap politikai vonalával, külső kapcsolataival törődtek, a főszerkesztő első helyettese (az akkor már nyugdíjba vonult Rényi Péter)⁴³⁴ irányította a lap szakmai munkáját.”⁴³⁵

A napilapok közül a második legnagyobb példányszámmal a *Népszava* büszkélkedhetett. Az '56-os forradalom leverése után pár hónapig *Népakarat* címen jelent meg, csak 1957 őszén kapta vissza eredeti nevét. A szakszervezet lapjaként elsősorban a munkásokhoz kívánt szólani. Nagyobb hangsúlyt kaptak a termelés, az üzemi munka kérdései. A szerkesztőség igyekezett a „kisemberek” problémáival is foglalkozni. Ennek megfelelően írásaik rövidebbek, egyszerűbbek voltak, mint a *Népszabadság* és a *Magyar Nemzet* cikkei.⁴³⁶

A *Magyar Nemzet* 1957. szeptember 7-én jelenhetett meg újra. A hosszú előkészítést az indokolta, hogy a pártonkívüli értelmiséget, ahogyan azt a VII. kerületi pártbizottság jelentésében írta, a „magyarországi politikai topográfia jobboldalához” tartozókat próbálták olvasóközönségül megnyerni. Ez a témaválasztás, a hangvétel és a cikkek megfogalmazásában is magasabb színvonalat követelt meg.⁴³⁷ Ezért a *Magyar Nemzet* megjelentetését előkészítő tervezetben az alábbi módon indokolták a lap hangvételét: az argumentáció nyelve nem építhet annyira az érzelmekre, mint inkább az értelemre kell, hogy hasson.

„Ez az érzelmi nevelés azonban nem lehet propagandisztikus, mert akkor célját tévesztené. Nagyon is diszkrétan, szinte észrevétlennek kell lennie. Értelmiségről lévén szó, nem annyira az érzelmekre, hanem legfőképpen az értelemre akarunk apellálni. Tehát tudatosítani kell az adott történelmi helyzetet, amelyhez alkalmazkodni kell, mert megváltoztatása nem áll módunkban, megváltoztatásának kísérlete pedig szükségszerűen kudarccal jár, és így nem lehet nemzeti érdek. Ilyen értelmi neveléssel könnyen lesz megközelíthető a feltétlenül szükséges szovjet–magyar barátság rendkívül nehéz és kényes tétele.”⁴³⁸

E megfontolások alapján a *Magyar Nemzet* arculatát elsősorban a külpolitikai, illetve a kulturális rovata határozta meg. A korszakban egyedüliként képviselte a címoldali publicisztika hagyományát, írásai sokkal inkább irodalmi stílusban készültek, ezzel is kiemelkedve a hazai sajtó kínálatból. Szintén kivételesnek számított, hogy 1982-ig neves pártonkívüli újságírók,

433 Kereszty András (1942–) kommunista újságíró, író. A *Népszport*nál kezdett, 1968-ban az induló *Magyar Hírlap* munkatársa lett. 1970-től a *Népszabadság* külpolitikai rovatának munkatársa lett, 1980 és 1984 között a *Népszabadság* utazó tudósítója, 1984 és 1989 októbere között *Népszabadság* washingtoni tudósítója.

434 Rényi Péter (1920–2002) kommunista újságíró, kritikus. 1954–1956 között a *Szabad Nép* kulturális rovatvezetője, majd titkárságvezetője volt, 1956–1988 között a *Népszabadság* főszerkesztő-helyetteseként dolgozott. 1980–1988 között az MSZMP KB tagja volt.

435 Fóti Péter (szerk.): *A rendszerváltás élménye*. Budapest, Józsefvég Műhely, 2008. 168.

436 Fehér Kálmán: Bemutatkozik az ofszetnyomású *Népszava*. *Magyar Sajtó*, 1981/1. 15–18.

437 Takács i. m. (193. lj.) 60.

438 Idézi Kalmár i. m. (78. lj.) 75.

Mihályfi Ernő,⁴³⁹ Pethő Tibor⁴⁴⁰ szerkesztették.⁴⁴¹ Fokozatosan egyre több lehetősége lett a *Magyar Nemzet*nek a hatalom által megszabott keretek lassú, óvatos tágítására, így óvatos riportok, publicisztikák sorai közt megbúvó véleménynyilvánításra is – bár nyíltan ellenzéki nyilván nem lehetett. A ,80-as években Pozsgai Imre irányítása alá került lap előbb a reformokat, majd a rendszerváltozást támogatta. Ennek révén 1989-re elérte a 170 ezres példányszámot.⁴⁴²

A párt és a kormány közötti állítólagos különbséget hivatott demonstrálni a szovjet *Izvesztija* mintájának megfelelő formában alapított *Magyar Hírlap*. A kormány „félhivatalos” lapjaként a legfőbb feladata az lett, hogy ismertesse a kormány álláspontját és mentesítse a többi napilapot a diplomáciai és egyéb protokolláris követelmények alól. Még az a lehetőség is felmerült, hogy ez a lap fokozni fogja az újságok közötti versenyt, és ezáltal hozzájárul a hazai újságírás színvonalának emeléséhez. A lapot egyébként is 1968-ban, a reformfolyamat évében indították el, kezdetben 40 ezres példányszámban. Fő célközönségének a pártállami tisztviselőket tekintette. Ezért is vette át a *Tanácsok Lapja* feladatait is.⁴⁴³ Grósz Károly⁴⁴⁴ miniszterelnöksége idején sok fontos információt kezdtek leköszölni az egyébként ráfizetéses újságban, ezért a példányszám 1988-ra elérte a 100 ezret.

A szovjet típusú diktatúrában semmi sem lehetett valódi, ezért a bulvár újságírás is csak álbulvár lehetett. Sokáig a tervetjesítés számított szenzációnak. Ennek megfelelően az ötvenes években a budapesti pártbizottság lapja, a *Vecsernaja Moszkva* „testvérpapja”, az *Esti Budapest* az egyik „legvonalasabb” újságnak számított. Ezt váltotta 1956 decemberében az *Esti Hírlap*, amely továbbra is a budapesti pártbizottság lapja maradt, de a pártvezetés egyfajta „szocialista bulvárlapnak” szánta. Álcázásként „Független politikai napilap” szlogen állt a fejlécén, de ezt senki sem vette komolyan. A lap példányszáma fokozatosan emelkedett, volt olyan szám, amely 300 ezer példányban kelt el, hiszen a munkából hazatérő embereket viszonylag friss információkkal látta el. Könnyedebb hangvétellel közöltek kül- és belpolitikai híreket, színes riportokat. A színházi előadásokról nem ritkán már a bemutató utáni napon színikritikát lehetett olvasni, a televízió-műsorokról pedig recenziókat.⁴⁴⁵

A bulvár újságírás azért sem bontakozhatott ki, mert mindenfajta hírközlést alárendeltek a hivatalos ideológiának és propagandának, így a bűnügyi tudósításokat is.⁴⁴⁶ Egyrészt igazolni kel-

439 Mihályfi Ernő (1898–1972) újságíró, miniszter, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja.

440 Pethő Tibor (1918–1996) újságíró, szakíró, országgyűlési képviselő.

441 Takács i. m. (193. lj.) 60.

442 Martin i. m. (117. lj.). Murányi Gábor: *Volt egyszer egy Magyar Nemzet?* Murányi Gábor sajtótörténeti krónikája, 1989–1991. Budapest, Héttorony, 1992. 17. Kristóf Attila: *Tények és titkok. Negyvenöt év a Magyar Nemzetnél*. Budapest, Kairosz, 2004.

443 Darvasi István: Mindenki csinálja másképp. *Magyar Sajtó*, 1983/8. 7.

444 Grósz Károly (1930–1996) magyar politikus, a Minisztertanács elnöke, az MSZMP főtitkára. 1954-től a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője lett. 1956-ban az újságíróknak megtiltotta, hogy az eseményekről tudósítsanak, az *Észak-Magyarország* című lap fejlécéről a Kossuth-címet is eltávolíttatta. 1961-től az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának munkatársa, közben pedig a Magyar Rádió és a Magyar Televízió párttitkára is volt. 1968-tól a KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője, majd 1974-től vezetője, 1987 júniusában a minisztertanács elnöke lett. 1988-ban Kádár Jánost követte az MSZMP főtitkári székében.

445 Bernáth i. m. (226. lj.) 7. Gulyás Ágnes: Bulvárlapok a rendszerváltozás utáni Magyarországon. *Médiakutató*, 2000/1. 18. Horváth Sándor: A szocialista bulvársajtó és a társadalmi nyilvánosság arénái Magyarországon: népszerűség és pártserűség Magyarországon az 1960-as években. *Múltunk*, 2005/3. 226.

446 Szabó László: A rendőrség és a sajtó. *Belügyi Szemle*, 1963/9. 16–25. Szabó László: A bűnügyi hírtől a törvénybe vetett bizalomig. *Magyar Sajtó*, 1983/6. 22. Virág György: Bűn és bűnhődés a sajtóban. *Jel-Kép*, 1982/3. 26.

lett azt a tételt, hogy a bűnözés a kapitalizmus, a kizsákmányolás, az elidegenedés miatt alakult ki, és a szocializmusban meg kell szűnnie, vagy legalábbis nagyságrenddel csökkennie kellene, másrészt olyan bűncselekményeket kellett általában bemutatni, amelyek az éppen aktuális ellenséget leplezték le. Az MSZMP Központi Bizottságának 1972. november 14–15-i állásfoglalása⁴⁴⁷ leszögezte: „A X. kongresszus kötelezte a végrehajtó szerveket: intézkedjenek a meg nem szolgált keresetek, az elharapódzott úzérkedés és harácsolás lehetőségeinek felszámolására.”⁴⁴⁸ A korábbi beidegződéseiknek megfelelően a reform lefékezését összekötötték adminisztratív és rendőrségi fellépésekkel a kisvállalkozások melléküzemágai és egy rövid ideig még a háztáji gazdaságokkal szemben is. Ugyancsak ebbe a sorba tartozott az ún. meggymagos ember ügye⁴⁴⁹ is.

A 19 megyei lap még az 1949–50-ben elfogadott profilszűkítés eredményeként jelent meg. A korábban nagy hagyománnyal rendelkező városi lapokat szinte mind megszüntették. Csak Szegednek maradt meg a *Délmagyarország*, illetve Dunaújvárosban adták ki a *Dunaújvárosi Hírlapot*, majd a hatvanas években Pécsen a *Dunántúli Naplót*. A vidéki lakosság 78%-a a megyei lapokat olvasta, ennek megfelelően folyamatosan nőtt a példányszámuk: 1987-re elérték az 1 millió 407 ezret. Történt mindez annak ellenére, hogy a megyei lapok újságírói alacsony fizetést kaptak, és ezért sokan közülük az első adandó alkalommal megpróbáltak egy fővárosi lapnál elhelyezkedni. Részben emiatt is volt kevés ezekben a lapokban az eredetiség, a helyi hír. Lemaradtak a legfontosabb eseményekről. Unalmasak voltak a kulturális rovataik is.⁴⁵⁰

A vállalati, (gyári) pártbizottságok a jobb munkateljesítményre való ösztönzés és a munkafegyelem növelése érdekében kezdtek működtetni üzemi lapokat. A szovjet típusú diktatúrában egy állami vállalat nemcsak egy termelési egység volt, hanem egyben közhatalmi jogosítványokkal rendelkező államigazgatási egység is. Ezért különösen a gazdasági fejlődés optimista korszakában, a '60-as, '70-es években növekedett meg az üzemi lapok száma. 1968 után, amikor megnőtt a vállalatok önállósága, az igazgatóságok saját presztízsüket⁴⁵¹ egy saját lappal is próbálták növelni. Sőt az egyes vállalatok versenyeztek egymással, hogy melyikük tud nagyobb terjedelmű, színesebb, tartalmasabb újságot kiadni. Rendkívül látványos újtásnak tűnt, hogy az '50-es évek primitív faliújságjaihoz, dicsőségabláihoz, stencilezett szövegeihez képest nagyobb példányszámban megjelenő, valódi újságot adtak a dolgozók kezébe. A vállalat igazgatója is elégedett lehetett, hiszen egyre gyakrabban szerepelt a lapban. A '60-as évek közepén még csak 77 üzemi lap és 63 üzemi híradó jelent meg, 1970-ben viszont már

447 *Társadalmi Szemle*, 1972/12.

448 Vass Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1971–1975*. Budapest, Kossuth, 1979. 369.

449 A meggymagosként elhíresült Demeter Béla egyetlen bűne az volt, hogy a konzervgyártól megvette a kidobott meggymagot, majd megtisztította, elültette, és a kikelt facsemetéket eladta. A korabeli rendőrségi műsor, a *Kék fény* külön foglalkozott az ügygel. L. Berend T. Iván: A magyar reform sorsfordulója az 1970-es években. *Valóság*, 1988/1. 1.

450 Jurmics László: Megyei lapok országos tükröben. *Magyar Sajtó*, 1965/4. 105. Nagy Zsuzsa: *Fél évszázad krónikása*. Debrecen, Napló, 1994. Nagy József: Helyi információ a megyei lapban. *Magyar Sajtó*, 1989/11. 21–22. Pinczési Pál: Milyen legyen a Hajdú-Bihari Napló. *Magyar Sajtó*, 1984/7. 9. Választmány előtt a megyei napilapok. *Magyar Sajtó*, 1987/8–9. 1–4. Ordas Iván: Vádak és okok. *Magyar Sajtó*, 1964/8. 237. Németh Jenő: Együttműködés, munkamegosztás és a megyei sajtó. *Magyar Sajtó*, 1978/3. 65. Siklósi Norbert: A megyei lapok helyzetéről. *Magyar Sajtó*, 1965/3. 73. Lakatos Éva: Megyei sajtóbibliográfiák szemléje. *Magyar Média*, 2001/1. 88. Ritter Aladár: A megyei napilapok fejlődése. *Magyar Sajtó*, 1973/1. 17–20.

451 A korszak reprezentatív rádiós szappanoperájában, a *Szabó család* című műsorban is az egyik főszereplő, Kárpáthy Zoltán, üzemi lapnál újságíró.

több mint 200, 1975-ben 374, 1980-ban pedig 609, és a példányszám elérte a másfél milliót. Amikor viszont a ,80-as években a vállalatok egymás után halmozták fel a százmilliós veszteségeiket, egyre nagyobb tehertétel lett a veszteséges lapok finanszírozása is, ezért igyekeztek tőlük megszabadulni.⁴⁵²

Az üzemi lapokhoz hasonló elv alapján működtek az egyetemi, főiskolai újságok is, amelyek az intézményi pártbizottság irányítása alatt álltak. Ezek a lapok a szükségből erényt kovácsoltak. Az itt szokásos alacsony újságírói fizetés miatt viszonylag kevés jól képzett szerkesztővel dolgoztak, ezért egyre több egyetemi hallgatót, sőt egyes helyeken oktatót is bevontak a cikkek írásába. Az egyetemi lapok közül a legismertebb: az *Egyetemünk*, a *Mi Egyetemünk*, az *Orvosegyetem*, az *Egyetemi Lapok*, a *Jövő Mérnöke*, a *Közgazdász*, a *Mezőgazdasági Mérnök*, az *Egyetemi Élet*, a *Szegedi Egyetem és az Universitas* voltak.⁴⁵³

6.1. Hetilapok

A Kádár-rendszer információszegény világában jelentős szerepet töltöttek be a hetilapok is. A korabeli viszonyok között még az sem okozott különösebb problémát, hogy nemcsak a hetenkénti megjelenés, hanem a viszonylag hosszú nyomdai átfutási idő miatt sem tudtak „naprakészen” reagálni az eseményekre. Szinte minden társadalmi rétegnek, fontosabb szakterületnek lett hetilapja. Egyedül a belpolitikával direkt módon foglalkozó kiadvány hiányzott.

Az *Élet és Irodalom* 1957. március 15-én jelent meg, az '56-os szerepvállalása miatt megszüntetett *Irodalmi Újság* utódként. Egy ultrabaloldali társaság kezdte szerkeszteni az írók passzív ellenállásával szemben. Első főszerkesztője Bölöni György⁴⁵⁴ lett, aki az irodalmi életben mindvégig harcos képviselője volt az ún. szocialista realizmusnak. Felelős szerkesztőnek Mesterházi Lajost,⁴⁵⁵ a *Karacs Lajos sztahanovista betonszerelő élete és munkamódszere* (1950) című könyv íróját nevezték ki, aki elsőként exponálta magát a Kádár-kormány mellett.⁴⁵⁶ Bölöni György 1958 elején a pártközpontnak írt feljegyzésében a lap irányvonaláról az alábbiakat állapította meg:

„Néhányan kommunisták és a kommunistákhoz sorolható pártonkívüliek, akik hűek maradtak a kommunista eszmékhez, a népi demokráciához, s egy pillanatra sem ingott meg a Szovjetunió iránti barátságunk, a párthoz fordultunk egy irodalmi lap engedélyezése iránt. A Kállai Gyula és Kádár János elvtársakkal való megbeszélések után így kaptunk engedélyt.”⁴⁵⁷

452 Paládi József: A legelső kaszt. Az üzemi lapok helyzetéről. *Jel-Kép*, 1987/3. 26. Gerencséri Jenő: A legolvasottabb újság. *Magyar Sajtó*, 1969/3. 66. Csikós József: Politizálóból üzemi sajtót! *Magyar Sajtó*, 1979/3. 65. Gerendás József: Az üzem lapja ma. *Magyar Sajtó*, 1985/1. 13. Bögre Katalin: Téma- és műfajarányok az üzemi lapokban. *Magyar Sajtó*, 1965/1. 15.

453 Gőz József: Üzemi lapok, üzem nélkül. *Magyar Sajtó*, 1974/11–12. 370. Salgó Rózsa: Helyes, csak dörömböljenek. *Magyar Sajtó*, 1988/7. 4.

454 Bölöni György (1882–1959) író, újságíró. L. Varga József: *Bölöni György*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.

455 Mesterházi Lajos (1916–1979) író, szerkesztő. 1950–1954 között a *Művelt Nép*, 1957–1958 között pedig az *Élet és Irodalom* felelős szerkesztője, 1966–1979 között a *Budapest* című folyóirat főszerkesztője volt.

456 Mesterházy Márton: Érzelmes lapozgatás apám dossziéjában. *Élet és Irodalom*, 2007. augusztus 10. 17.

457 Idézi Standeisky Éva: A jelenség és az ok. Az *Élet és Irodalom* indulása. In: Rainer i. m. (231. l.) 177.

A kezdeti időszakban szinte mindig ugyanazokat a neveket lehetett olvasni a szerzők között, hiszen sokan a nehéz megélhetési körülmények ellenére is megtagadták a publikálást. Állítólag ekkor mondta a lapról Németh László, hogy a címe *Élet és Irodalom*, de sem „élet”, sem „irodalom” nincs benne, legfeljebb „és” – innen eredt a lap későbbi közismert „beceneve”.

A '60-as években a „szektás intranzigenciájukról”⁴⁵⁸ és nem túl jó írói vénájukról ismert szerkesztők helyére Dobozy Imre,⁴⁵⁹ majd Nemes György⁴⁶⁰ került, akiknek szerkesztése alatt vált a lap népszerűvé. Később még olyanok is publikálhattak a lapban, akik korábban börtönben voltak, pl. Fekete Gyula, Molnár Zoltán, Déry Tibor, Zelk Zoltán stb. Örkény István is a szilenciuma után először az *Élet és Irodalomban* publikálhatott. A lap a '70-es évekre elérte a 70 ezres példányszámot, a '80-as évek első felében az igény és az olvasottság révén a lapeladás 120 ezerre növekedett, de a hatalom azt politikai okokból 60 ezerre korlátozta. Egyre több olyan írás látott napvilágot a hetilapban, amely burkoltan a rendszert bírálta. Az olvasók hállásán fogadták a szokimondást, az ügyesen álcázott kritikákat, a pártvezetés részéről viszont egyre több megrovásban részesült, mert pl. nem emlékezett meg november 7-ről, kritikát jelentetett meg egy szovjet színdarabról. Aczél György szerint az utolsó oldalon megjelent riportok a „fekete lakkozás” mintapéldányai.⁴⁶¹

Mindemellett a legfelsőbb pártvezetés kívánalmainak is eleget tett.⁴⁶² Ezért jelent meg 1983. szeptember 16-án az *Élet és Irodalomban* Hajdú János⁴⁶³ *Utószó egy előszóhoz* című írása, amelyben beszámíthatatlannak minősítette Csoóri Sándort, aki Duray Miklós⁴⁶⁴ *Kutyaszorító* című könyvéhez írt előszót, és azzal vádolta Csoórit, hogy tudatzavarában, és nem az eszével aggódik a kisebbségi magyarokért. Hajdú kijelentette, hogy Csoóri „hátat fordított a szocializmusnak.” Jellemző a pártvezetés gondolkodásmódjára, hogy egy olyan írás ellen vezényeltek támadást, amelyet az ország közvéleménye nem ismerhetett, mivel Magyarországra nem jöhetett be a könyv. Duray Miklós pedig ekkor már börtönben sínylődött (1982 novembere és 1983 februárja között), éppen kisebbségi érdekvédő kiállásáért. Csoóri Sándor egy év szilenciumot kapott.⁴⁶⁵

A lap szerkezeti felépítése az 1960-as évek közepére kialakult ki, és azóta, egyes rovatcímek kivételével, nagy vonalakban változatlan maradt. Ahogy a cím is mutatja, a lap két nagy szerkezeti egységből állt: az elején a közéleti, utána az irodalmi részből. Az első részben található publicisztika, interjú, glosszarovat, riport, a másodikban pedig széppróza, vers, műbírálatok,

458 Cseh – Kalmár – Pór i. m. (334. lj.) 45.

459 Dobozy Imre (1917–1982) író, újságíró. 1947–1959 között a *Szabad Föld*, a *Szabad Nép* és a *Népszabadság* munkatársa volt. 1959–1973 között az Írószövetség főtitkára, 1975–1981 között elnöke, 1961–1963 között az *Élet és Irodalom* főszerkesztője volt.

460 Nemes György (1910–1998) író, újságíró, sajtótörténész. 1945-től a *Szabad Nép* segédszerkesztője, majd rovatvezetője, 1950-től a *Néplap* szerkesztője volt. 1951-től az Országos Béketanács titkáráként dolgozott. 1956-tól az *Érdekes Újság* újságírója, 1959-től a *Nagyvilág* segédszerkesztője lett. 1960-tól az *Élet és Irodalom* segédszerkesztője, 1963-tól főszerkesztője volt.

461 Vörös i. m. (392. lj.) 26., 38. és 151. R. Székely Julianna: Például az *ÉS. Mozgó Világ*, 1990/4. 36–42.

462 MOL 288.f.7. 675. ö. e.

463 Hajdú János (1934–) kommunista politikus, újságíró, televíziós műsorvezető. 1961–1980 között a *Népszabadság* munkatársa, 1963–1987 között tv-komentátor volt. 1968–1969 között hanoi, 1970–1974 között pedig bonni tudósítóként tevékenykedett. 1976–1987 között a Nemzetközi Stúdió műsorvezetője volt. 1981–1987 között a Magyar Televíziónál dolgozott, ahol *A Hét* című műsort vezette.

464 Duray Miklós (1945–) szlovákiai magyar politikus, író és egyetemi tanár.

465 Kiszely Gábor: *Szellem a célkeresztben. Csoóri Sándor és a politikai rendőrség ügynökei*. Budapest, Magyar Egyetemi Könyvkiadó, 2007. 97. Duray Miklós: *Kutyaszorító II*. New York, Püski–Corvin, 1989.

többek között könyv-, zene-, tévé- és filmkritika. Emellett a lap minden száma egy kortárs művész grafikáit, képeit mutatja be oldalain.

A gazdasági reform következtében a politikai vezetés szükségesnek látta, hogy működjön egy olyan lap, amely megfelelő információkkal látja el a gazdaság irányítóit. Ezért alapították meg a *Világgazdaság* című lapot, amely – egyedülként a magyar sajtóban – a nagy nyugati hírügynökségek anyagait (Reuters, AP-DJ, UPI) közvetlenül és azonnal telexen megkapta. Minden más magyar sajtóorgánium a Magyar Távirati Iroda által megszűrt és megválogatott hírekkel dolgozhatott. Amikor a hatalom meglegelte, hogy a *Világgazdaságban* rendszeresen jelentek meg neki nem tetsző cikkek, zárt terjesztésű lappá alakították át, fejlécén megjelent a „Belső használatra” felirat. Viszont megjelenhetett egy másik világgazdasági témájú hetilap, amelyet már bárki megvehetett, és amely népszerű és közérthető módon értekezett az éppen aktuális közgazdasági kérdésekről. Így indult el az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztálya, a Tájékoztatási Hivatal és a Magyar Kereskedelmi Kamara (a laptulajdonos) jóvoltából a *Heti Világgazdaság* (HVG).

Hamarosan a HVG korszerű formája, tartalma és nyelvezte révén a korszak egyik leg sikeresebb lapja lett. Munkatársai az angolszász újságírás stílusát próbálták Magyarországon is meghonosítani. Úgyesen lavíroztak az állampárt elvárásai és a szakmai normák között. Az alapító főszerkesztő, Vince Mátyás⁴⁶⁶ érdeméért is az 1983-ban még csak 23 ezer példányban megjelenő lap 1986-ra elérte a 132 ezres eladást.⁴⁶⁷

A szintén keményvonalas lapként induló *Magyarország* Pálffy József⁴⁶⁸ főszerkesztővé való kinevezése után (1963) nyitottabbá vált, de – nevével ellentétben – elsősorban nyugati lapok írásait felhasználva külpolitikai tudósításokat közölt.

1956 után egyre többféle és egyre nagyobb terjedelmű, illetve példányszámú képes hetilapot adtak ki. A *Bunte*, *Bild*, *Stern*, *Life* stb. voltak a nyugati példaképek. A magyar lapok is sikeresek lettek, a *Nők Lapja*, a *Képes Újság*, a *Tükör* és az *Ország Világ* már 1969-re összesen 1 millió 140 ezres példányszámban jelent meg, olvasótáboruk pedig jóval nagyobb volt, hiszen általában a család több tagja kezébe vette ezeket. A politikai vezetés a képes hetilapoktól azt várta, hogy az aktuálisnak tekintett és sokakat érdeklő kérdésekkel foglalkozzanak, a politikai propagandát indirekt formában, könnyed, olvasmányos cikkekben tartalmazzák, így hatékonyan tudják elősegíteni a tudatformálást.

A képes lapok főleg a kezdeti időszakban viszonylag kevés és rossz minőségű képet közöltek. Eközben két tűz között őrlődtek: egyrészt nagy példányszámban eladható lapot kellett szerkeszteniük, másrészt a politikai elvárásoknak is meg kellett felelniük. A legfelső pártvezetés, élén Kádár Jánossal, folyamatosan bírálta a lapok irányvonalát. A *Nők Lapjának* pl. azt rótták fel, hogy elolvasása után egy marslakó csak annyit tudna meg Magyarországról, hogy élnek itt nők. Kifogásolták, hogy szenzációhajhászok, a jó ízlés határát súroló bűnügyi tudósítások, sorozatok, „erőltetett erotika” található bennük. Emellett méltatlanul háttérbe szorítják az alkotó, dolgozó embert, és nem közölnek fontos bel- és külpolitikai kérdéseket

466 Vince Mátyás (1946–) újságíró, az MTI volt elnöke. A *Napi Világgazdaságnál* kezdett, 1979. április 1-jén lett a *Heti Világgazdaság* főszerkesztője.

467 Sipos Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás*. Budapest, Napvilág, 2004. 73. Vince Mátyás: *Hogyan született a HVG? Beszélő*, 1998/11. 91.

468 Pálffy József (1922–2001) újságíró. A *Hétféli Hírek*, valamint 1963-tól 1989-ig a *Magyarország* című hetilap főszerkesztője. 1969-től 1988-ig a *Híradó* műsorvezetője és külpolitikai kommentátora volt. 1974-től 16 évig ellátta a MÚOSZ elnöki tisztét is.

tárgyaló írásokat. Túlzott a táncdalénekesek, színészek sztárolása, miközben nem foglalkoznak a munkások és dolgozó parasztok munkamoráljával. Szintén aránytalannak tartották az „egyedi” problémák bemutatását, amelyek lényegtelenek, és nagy számban való bemutatásuk azt sugallják, mintha a szocialista társadalom tele lenne megoldatlan problémákkal. A képanyaggal sem voltak megelégedve, mert azt tartották, hogy egy jól eltalált kép jobban agitál, mint egy ugyanolyan terjedelmű írott szöveg.⁴⁶⁹

A kifejezetten nőknek készített lapok, a *Nők Lapja*, a *Nők Magazinja*, a *Lányok – Asszonyok* stb. a párt nőpolitikáját szolgálták. A nők munkába állásával, pályaválasztásával, társadalmi problémáival foglalkoztak leginkább. A *Nők Lapja*, amely e lapok közül a legnépszerűbb volt és a legnagyobb példányszámot érte el, 1956 előtt szegényes formátumban jelent meg, a címlapfotókon traktoros lányok, sztahanovisták szerepeltek. A Kádár-korszakban nagyot változott a hetilap külső megjelenése és tartalma. Az egyre esztétikusabb megjelenés mellett sokkal olvasmányosabb lett. Galsai Pongrác, Illyés Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron, Gyurkovics Tibor, Csurka István stb. írásai jelenhettek meg benne. Rögvest kritika alá is vonták az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztálya jelentésében:

„Vannak hetilapok, amelyeknek nevelő munkája gyenge, vagy kifejezetten rossz. E tekintetben különösen sok jogos bírálat éri az egyébként népszerű *Nők Lapját*, amely elbeszéléseiben, tárcáiban, verseiben gyakran engedményt tesz a kispolgári ízlésnek, erkölcsi felfogásnak, giccsnek. A *Nők Lapja* és több hetilap az osztályharc jelenlegi helyzetétől és lehetőségeinktől elvonatkoztatva foglalkozik bizonyos negatív társadalmi jelenségekkel (gyerekelhagyás, válások, prostitúció, fiatalkorú bűnözés, iszákosság stb.) Így gyakran írásainak olyan látszata van, mintha ezek a jelenségek a szocialista társadalmak velejárói lennének.”⁴⁷⁰

Az *Ország Világ*, a „magyar–szovjet barátság” lapja volt, bár jóval alacsonyabb példányszámot ért csak el, mint a *Nők Lapja*, mivel lehetetlen feladatra vállalkozott: a Szovjetunió és a többi szocialista országot kellett volna népszerűsíteni, ezért elegendőnek bizonyult, hogy „csak” közel kétszáz ezer darabot nyomtattak ki belőle.

Képes politikai és társadalmi hetilapként indult a *Tükör* 1964. március 16-tól. Majd 1976-ban Csanádi Imre⁴⁷¹ Fekete Sándorral és Benjámín Lászlóval megalapította az *Új Tükör* című képes kulturális hetilapot, így egyszerű képeslapból közművelődési, irodalmi hetilappá vált. Illyés Gyulától Csoóri Sándoron át Konrád Györgyig a magyar irodalom szinte minden jelentős személyiségének írása megjelent benne, beleértve a határainkon kívül élő magyar szerzőket is.

Az eredetileg kis példányszámban kiadott *Lobogó* című hetilapot 1974-től a Hazafias Népfőrdő, a Kommunista Ifjúsági Szövetség és a Magyar Honvédelmi Szövetség a honvédelmi nevelést szolgáló, a fegyveres testületeket népszerűsítő lappá alakították át.⁴⁷²

A Kádár-kormány tisztában volt azzal, hogy milyen propagandisztikus lehetőségek rejlenek egy humoros, satirikus lapban, különösen, ha jó karikatúrákat is közöl. Ezért a forradalom

469 Zele Ferenc: Miért rosszak a képeslapok? *Magyar Sajtó*, 1969/4. 97–99. Mihályfi Ernő: Ismételt gondolatok *Magyar Sajtó*, 1970/1. 6.

470 MOL XIX-A-24-b 4. dosszié. Nagy Mária: Alkoholizmus a *Nők Lapja* postájának tükrében. *Alkohológia*, 1986/3. 166–169. Vadas Zsuzsa: *Tuti dilik. 50 év a sajtó körül*. Budapest, Nők Lapja Műhely, 2007.

471 Csanádi Imre (1920–1991) költő, író, műfordító, balladagyűjtő, publicista, szerkesztő.

472 Ágoston László: A Magyar Sajtó bemutatja az új *Lobogót*. *Magyar Sajtó*, 1975/2. 58. Ágoston László: Az emberek között. A *Lobogó* tapasztalataiból. *Magyar Sajtó*, 1979/3. 73.

leverése után elsők között, már 1957 februárjában, még a *Népsportot* is megelőzve, újraindították a *Ludas Matyit*. Az új humoristákkal is megerősített lap szakított a korábbi minden humort nélkülöző nyílt agitációval, és lehetővé vált (természetesen csak bizonyos határokon belül) a visszafogottabb ironia, a szolid csipkelődés is. Még a '70-es években is legfeljebb a Palyolat vállalat, a BKV, illetve a rádió és a televízió műsorain lehetett viccelődni. Kommunista politikusokról még karikatúrát is ritkán rajzolhattak. A pártvezetés a '80-as években is rögvest jelezte, hogy meddig mehet el egy szocialista vicclap. Amikor az augusztus 20-i címlapon, a folyamatos áremelkedéseken ironizálva, az „Éljen augusztus 26,50!” felirat jelent meg, a lap szigorú megrovást kapott, Árkus József⁴⁷³ főszerkesztőt pedig félévi továbbképzésre rendelték.⁴⁷⁴

Az ifjúsági lapcsalád legfontosabb kiadványa, a *Magyar Ifjúság* című hetilap 1957. január 5-én indult az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat kiadásában, kezdetben a Magyar Forradalmi Ifjúsági Szövetség gondozásában, majd a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) (1957–1989) lett a lapgazda. A lap mindenkori főszerkesztője tagja volt a KISZ legszűkebb körű politikai testületének, az Intéző Bizottságnak, amely az MSZMP Politikai Bizottságának felelt meg. A KISZ egyébként valóságos „sajtócézárként” működött: kilenc lapot adott ki, közülük több is százezer feletti példányszámmal jelent meg (pl. *Füles*, *Pajtás*), emellett saját lapkiadó vállalattal is rendelkezett (Ifjúsági Lapkiadó Vállalat). A legtöbb újság szerkesztőségében nemcsak párt-, hanem KISZ-alapszervezet is működött.⁴⁷⁵ A KISZ Központi Bizottsága az 1972. augusztus 25-i ülésén az alábbiakban határozta meg az ifjúsági sajtó feladatát:

„Az ifjúsági sajtónak lényegében hármas igényt kell kielégítenie. Mindenekelőtt az ifjúság szocialista neveléséből a párt ifjúsági szövetségére háruló társadalmi követelményeket; a fiatalság, az egyes ifjúsági rétegek sajátos igényeit; valamint az ifjúság nevelésében meghatározó szerepet játszó társadalmi szervek, intézmények munkájának támogatását és a közvélemény orientálását. E hármas követelményeknek sajtónk lényegében megfelel, elsősorban a *Magyar Ifjúság* és a *Pajtás*, az *Ifjúkommunista* és az *Úttörővezető*, de figyelemre méltó eredményeket mutathat fel e tekintetben az *Ifjúsági Magazin* és a *Világ Ifjúsága* is”.⁴⁷⁶

Nemzetközi kitekintést kívánt nyújtani a *Világ Ifjúsága*. A fiatalabb korosztályhoz a *Pajtás*, a serdülőket az *Ifjúsági Magazin*, míg a legfiatalabbakat a *Kisdobos* és a *Dörmögő Dömötör* volt hivatva megszólítani. Ezenkívül léteztek a politikailag elkötelezett fiatalok számára készített elméleti, módszertani folyóiratok is: *Ifjúmunkás*, *Úttörővezető*, *Ifjúsági Fórum*, *Őrsvezető*. Mindegyikük az adott korosztálynak megfelelő módon próbált agitálni: a *Magyar Ifjúság* napi politikai kérdésekre koncentrált. Az *Ifjúsági Magazin* a KISZ-t népszerűsítette. A *Világ Ifjúsága* a KISZ nemzetközi ifjúsági magazinja volt, ezért a külföldi kommunista ifjúsági

473 Árkus József (1930–1992) újságíró, humorista. 1965–1966-ban a Magyar Rádiónál dolgozott, 1966 és 1975 közt a *Népszabadság* munkatársa volt. 1976-tól 1990-ig a *Ludas Matyi* élcslapot vezette.

474 Szarkazmus, szűkszávúság – Árkus Józseffel beszélget Nádor Tamás. *Jel-kép*, 1983/4. 87–94. Kaposy Miklós (szerk.): *Humorlexikon*. Budapest, Tarsoly, 2001. 15.

475 Gergely Ferenc: *KISZ. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története, 1957–1989*. Budapest, Holnap, 2008. Gubcsi Lajos: *Magyar Ifjúság*ot a magyar ifjúságnak. *Magyar Sajtó*, 1986/4. 6.

476 Záhonyi Ede: *A magyar úttörősajtó három évtizede 1946–1976*. Budapest, Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, 1980. 31–32. Szilágyi Erzsébet: A családból az életbe? *Jel-kép*, 1987/2. 51. Tomka Miklós: Vita a gyermek- és ifjúsági sajtóról. *Jel-Kép*, 1987/2. 37.

szervezeteket propagálta és természetesen a Világ Ifjúsági Találkozót. A *Pajtás* képes hetilapja 11–14 éveseknek készült, és az úttörő mozgalom népszerűsítésére szolgált, ezért direkt politikai cikkeket is közölt. A *Kisdobos*ba is igyekeztek minél több propagandaanyagot becsempészni, pl. több számban is megpróbálták a szovjet hadsereget népszerűsíteni. Még a *Dörmögő Dömötör*, az óvodások lapja is igyekezett vizuális üzeneteket közvetíteni, pl. a vörös szalag gyakori ábrázolásával.⁴⁷⁷

A forradalom leverése után a pártvezetés fél évre betiltotta a katolikus újságok megjelenését. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1957. márciusi határozatában leszögezte: „A tapasztalatok alapján az intézkedések arra irányuljanak, hogy a katolikus egyházat mint az egyházi reakció magyarországi fő képviselőjét elszigeteljük a hozzánk lojálisabb egyházaktól.” Ezért az egyházi lapok engedélyezésére vonatkozó javaslatot az Intéző Bizottság azzal a módosítással fogadta el, hogy a katolikus egyháznak egyelőre nem lehet lapot adni.⁴⁷⁸ A párthatározat után adták ki az 1957. évi 22. sz. tvr.-t, amely az Állami Egyházügyi Hivatal hatáskörébe utalta az egyházpolitikai kérdéseket.⁴⁷⁹

A katolikus egyház számára később engedélyezett két hetilap, az *Új Ember* és a *Kereszt* lett, ez utóbbi 1956 után *Katolikus Szó* néven indult újra. Egyaránt szoros cenzori ellenőrzés alatt álltak, legfőljebb az ellenőrzés módja és szigorúsága volt különböző. Az *Új Embert* továbbra is szigorúan cenzúrázták.⁴⁸⁰ A *Katolikus Szó* a békepapi mozgalom lapja lett,⁴⁸¹ így a fennálló diktatúra iránti nagyobb lojalitása valamennyi számban sokkal határozottabban volt tetten érhető. Ugyanakkor a lelkeségi írások nem próbálták rafinált módon elbizonytalanítani a hívőket, mint ahogyan óvakodtak a Rómával való nyílt szembefordulástól is.⁴⁸² Ugyancsak 1957-ben indulhatott el a *Reformátusok Lapja*, az *Evangelikus Élet* és az *Új Élet*.

6.2. Irodalmi folyóiratok

Magyarország legújabb kori történelmének és kultúrtörténetének egyik jellegzetessége, hogy társadalmi okok miatt a magyar irodalom kiemelkedően közéleti tartalmú lett, és ennek megfelelően politikaformáló szerepet is betöltött. Az íróársadalom számos képviselője igyekezett részt venni az ország sorsának alakításában. Ezért az állampárt vezetői megkülönböztetett figyelmet fordítottak az irodalompolitikára. Az MSZMP folyamatosan foglalkozott egyes irodalompolitikai kérdésekkel. Egyetlen más művészeti ág (film, színház, képzőművészet, zene) nem váltott ki ekkora érdeklődést a kommunista politikusokban. Az irodalmi élet szereplőit folyamatos megfigyelés alatt tartották, és megpróbálták őket a rendszer propagandistaivá formálni.⁴⁸³

477 Beck László: Politika a gyermek- és ifjúsági sajtóban. *Jel-Kép*, 1987/2. 45.

478 MOL M-KS 288. f. 5. cs. 17. ö.e.

479 Köbel Szilvia: „*Oszd meg és uralkodj*”: az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között. Budapest, Rejtjel, 2005.

480 Elmer i. m. (45. lj.) 97.

481 Orbán József Gyula: *Katolikus papok békemozgalma Magyarországon (1950–1956)*. Budapest, METEM, 2001. Pál József: *Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon, 1950–1989*. Budapest, Egyházfórum, 1995.

482 Fáy Zoltán. A katolikus sajtó és a rendszerváltás. *Magyar Szemle*, 2007/11–12. 177–180.

483 Szőnyi i. m. (335. lj.) 19.

A folyóiratok ezen túl egységes karaktereket tudtak kialakítani. Az egyes lapszámokat is meg lehetett komponálni, az egymás után következő számok is egyfajta mondanivalót, akár programot is sugározhattak. A szerkesztőségek köré gyülekező szerzők között egyfajta eszmei azonosság is kialakulhatott. Továbbá az adott irányzatra fogékony olvasó közönséget is felnevelhettek. Az Aczél György vezette kultúrpolitika természetesen mindezzel tisztában volt. Ennek megfelelően alakították ki a stratégiájukat, és szigorúan ellenőrizték a folyóiratokat.⁴⁸⁴

A titkosszolgálatokon túl az Írószövetség (a magyar írók szervezetét is a Sztálin által alapított Szovjet Írók Szövetségének mintájára szervezték meg) és az írók pártszervezetei is folyamatosan ellenőrizték az írókat és a költőket. Aki hajlandó volt együttműködni velük,⁴⁸⁵ azt busásan megjutalmazták. Könyveik óriási példányszámban jelentek meg, folyóiratok, hetilapok, napilapok rendszeresen közölték le írásaikat, jól fizető állásokat kaptak, rendszeresen olyan honoráriumot és egyéb juttatásokat adtak nekik, hogy elegáns villákat vásárolhattak maguknak és újjagdagként élhettek. 1945 és 1955 között Illés Béla művei kétmillió (!) példányszámban jelentek meg (ezzel szemben Kosztolányi Dezső és Babits Mihály egyetlen egy példányban sem.) Évenként akár többször is beutalt kaphattak alkotóházakba, az 1950-ben létrehozott Irodalmi Alapból előleget vehettek fel, amelyet soha sem kértek vissza tőlük. Előnyben részesültek a lakás-, az autó- és a telefon-kiutalás során is.

Két példa: Örkény István – Aczél György rábeszélése ellenére – sem volt hajlandó '56-os szereplését megtagadni, ezért 1958 őszén megszűnt minden szerződése, nyilvános írói létezése, a megélhetése családjával együtt veszélybe került. Ezért kénytelen volt a Kőbányai Egyesült Gyógyszer és Tápszergyárba elmenni gyógyszerésznek. Ezután három évig sehol sem publikálhatott, 1966-ig tartott a büntetése. Ezzel szemben Déry Tibor, miután kegyelemmel kiszabadult a börtönből, az *Október végén* című elbeszélésében elkezdte a Kádár-rendszer melletti propagandát. A történet szerint négy mindenre elszánt huligán, köztük egy elmebeteg, aljasul megkínózik egy hithű kommunisztát, mert az vonakodott leköpní a párttagkönyvét. Ezután 1970-re a magyar írók közül a 8. legnagyobb fizetést, a korabeli átlagfizetés hússzorosát kapta. Még a reklamáló leveleiért is írói honoráriumot kért.⁴⁸⁶

Révai József mind a témák, mind a művek stílusát meghatározta. Az irodalmi alkotómunka területén is egyfajta tervgazdálkodást igyekeztek bevezetni. A művészileg jelentéktelen, a politikai propaganda eszközeként született művek stílusát „szocialista realizmusnak” nevezték, amelynek fogalmát a Szovjet Írók Szövetségének alapszabálya így határozta meg:

„A szocialista realizmus, mely alapvető módszere a szovjet irodalomnak és irodalomkritikának, a művészetektől megköveteli, hogy a valóságot forradalmi fejlődésben, igaz, történelmileg konkrét módon ábrázolja. Emellett a valóság művészi ábrázolásának igaz voltát és történelmi konkrétságát kell összekapcsolni a dolgozók szocialista szellemű átalakításával és nevelésének feladatával.”⁴⁸⁷

484 Vörös i. m. (392. lj.) 9.

485 Márai Sándor írta róluk: „Azok az írók, akik érdekből, tájékozatlanságból vagy jóhiszeműen meggyőződésből csatlakoztak a kommunistákhoz, beléptek a pártba, alárendeltették magukat a párt szellemi vezetésének, vagy csak rokonszenveztek vele: rövidesen megtudták, hogy a rendszer az irodalomban sem éri be egyszerű engedelmességgel. Lelkesedést, pozitív alkotásokat követel.” L. Márai Sándor: *A forradalom előérettsége. 1956 Márai Sándor írásainak tükrében*. Budapest, Helikon, 2006. 80–81.

486 Murányi i. m. (159. lj.) 486.

487 Köpeczi Béla (szerk.): *A szocialista realizmus I.* Budapest, Gondolat, 1970. 22.

A marxista irodalomelmélet szerint az író feladata a kapitalista társadalomban a társadalombírálat, a szocializmus építése közben pedig a fennálló rend igenlése, propagálása. Ennek az új stílusnak három fő ismérve volt:

- 1) a pártosság: a párt stratégiájának lebontása taktikai (napi politikai) feladatokra (ezt Leninnek egy 1905-ben írt cikkére hivatkozva tették);
- 2) az eszmeiség: amely a „társadalmi haladást” képviselő hősök didaktikusan elhelyezett alakjának bemutatását (pozitív hős) írta elő;
- 3) a népiesség: amely egyrészt stílus, másrészt a nemzeti jelleg óvatos kidomborítását jelentette. Ez az igény Sztálintól származott, aki a tőle megszokott frappáns fogalmazásában „a formájában nemzeti, tartalmában szocialista” irodalmat helyeselte.⁴⁸⁸

Az irodalmi formát illetően egyfajta naturalisztikus-pedagógikus közérthetőség vált követelménnyé, a tartalomnak pedig a hivatalos szervek által kijelölt aktuális témákat kellett agitatív színezettel és bizonyos extenzitással tükröznie.⁴⁸⁹ Ennek fontos eleme a sematizmus, amely kötelezően írta elő a szocializmusért folytatott harc, az éppen soron levő legfontosabb feladatok, valamint a dicső (munkásmozgalmi) történeti múlt ábrázolását. A fennálló politikai irányvonalat, helyzetet mindig lelkesen helyeselni kellett, legfeljebb a múltbéli hibákból lehetett emlékeztetést tenni. Azt is megfelelő óvatossággal.

Pozitív hősnek kellett szemben állni a negatív szereplőkkel. Mindegyiküknek megfelelő származásúnak, az előírtnak megfelelő társadalmi réteghez tartozónak kellett lenniük. Ahogy közeledtek a mához, úgy kellett tompítani a konfliktusokat, hiszen a szocializmusban megszűntek az antagonisztikus ellentétek, csak a beférkőzött ellenséget kellett legyőzni.

A korszak egyik vezető kultúrpolitikusa Tóth Dezső,⁴⁹⁰ mielőtt művelődési miniszterhelyettes lett volna, könyvében az alábbiakat írta:

„Az irodalomnak az a társadalmi szerepe, hogy mozgósítson, hogy jó értelemben nyugtalanítson, ösztönözzön. Ezzel függ össze, hogy ez az irodalom legnagyobbbrészt kritikai hangsúlyú. Éppen a szocialista társadalomba vetett hit következménye, hogy ez az irodalom nem a szocialista társadalmi rendszert, hanem az attól elmaradó vagy attól idegen jelenségeket, élet és magatartásformákat, szemléletet, erkölcsöt bírálja – a szocialista ember és a szocialista társadalom továbbfejlesztése érdekében.”⁴⁹¹

A szocializmusban az írók, költők nem voltak kitéve a piaci viszonyoknak, hanem irodalompolitikai megfontolások szerint jelentek meg műveik, döntöttek a példányszámokról. A folyóiratok, irodalmi hetilapok folyamatosan ráfizetésesen működtek. 1988-ban az *Élet és Irodalom* évi 6,3, a *Kortárs* 7,5, a *Mozgó Világ* 8,6, a *Nagyvilág* 9,7, az *Új Írás* 5,2, az *Új Tükör* 5,1 millió forintos veszteséget termelt.⁴⁹²

488 Czigány i. m. (80. lj.) 55–56. Sárközi Máttyás: „Ő mondta meg, ki voltál...” Irodalmi élet a Rákosi-korszakban. *Századvég*, 1987/4–5. 38.

489 Szerdahelyi István: *A magyar esztétika története. 1945–75*. Budapest, Kossuth, 1976. 5.

490 Tóth Dezső (1925–1985): kommunista kultúrpolitikus, irodalomtörténész, az MTA tagja. 1964–1977 között az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályán dolgozott, 1977-től haláláig művelődési miniszterhelyettes volt.

491 Tóth Dezső: *Élő hagyomány, élő irodalom*. Budapest, Magvető, 1977. 568.

492 Palugyai István: Vihar a kultúra lapjai körül. *Magyar Sajtó*, 1989/7. 5–6.

A *Kortárs* irodalmi és kritikai folyóirat 1957 őszén, közel egy év szünet után indult újra, amikor az írók azért kerültek a figyelem középpontjába, mert egy részük eltűnt a börtönökben vagy emigrált. Szerkesztését két megbízható, minden szolgálatra kész kultúrpolitikusra, Darvas Józsefre és Tolnai Gáborra⁴⁹³ bízta, akik az első szám összeállításánál igyekeztek eleget tenni a színvonal és a párhűség követelményeinek is. Beköszöntő cikkük csupa hamis optimizmus: a múlt hibáit a párt kijavította, az írók közelebb kerültek a szocializmushoz, a sematikus felváltotta az igazi irodalompolitika.⁴⁹⁴ Az első számban megjelent egy nyílt levél, amelyben hat író: Benjámín László, Erdei Sándor, Kónya Lajos, Örkény István, Sipos Gyula és Tamási Lajos elismerték a párt irányító szerepét: „mi – ugyancsak a magunk kárán – megtanultuk, hogy az író a valóságban csak mint egy történelmileg meghatározott valamelyik haladó osztályának írója mondhat igazat az életről, s osztálya fiaként lehet csak az egész nemzet szószólója.”

A folyóirat a korábban elhallgattatott íróknak is teret adott (Kodolányi János, Németh László); a már ismert írók (pl. Darvas József, Jékely Zoltán, Rónay György, Szabó Pál, Tamási Áron, Veres Péter) írásai mellett folyamatosan bemutatkozhattak a fiatalabb nemzedékek képviselői (Csoóri Sándor, Mészöly Miklós, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Sarkadi Imre). A folyóirat szép-irodalmi művek, tanulmányok, esszék, kritikák mellett szociográfiai írásokat is közreadott, mindezek mellett a színház, a film, a zene és a képzőművészet jeles eseményeit is figyelemmel kísérte. Illyés Gyula írta a *Kortárs* helyével és szerepével kapcsolatban egyik programadó cikkében: „A *Kortárs*at a történelmi szerepű nagy magyar folyóiratok utódjának szeretném, ha látná egy tisztultabb jövő.”⁴⁹⁵

Hiába dolgoztak a *Kortárs*nál is éber szerkesztők: az 1959. augusztusi szám csak kéthetes késéssel jelenhetett meg, ugyanis ki kellett szedni azt a két oldalt, amelyre Csoóri Sándor versét, a *Vér és virágot* nyomtatták: „S ti szemem foglyai: erdők és madarak, / Együtt leszünk-e majd a parttalan hazában”. Csoóri eredetileg a „semleges” szót szerepeltette a versében, ezt ’56 miatt nem engedték, ezért lett parttalan, de valamelyik nyomdász véletlenül ékezetet tett rá, így lett belőle „párttalan”. A minisztériumnak írt igazoló jelentés kapcsán megjegyezték, hogy Csoóri Sándor verseit egyébként sem kellett volna közölni.⁴⁹⁶

Az *Új Írás* 1961-ben indult irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat volt. Elsősorban az élő magyar irodalom bemutatására vállalkozott, de közéleti érdeklődésű elméleti-publicisztikai írások, esszék, tanulmányok, kritikák, viták is helyet kaptak benne. Kritikai rovatából nemcsak a szépirodalom, hanem a színház, a film, a képzőművészet és a televízió művészeti alkotásairól is tájékozódhatott az olvasó. Színvonalas és olvasott lap volt a maga idejében, az orgánumnak mindig hozzáértő, jeles szerkesztői voltak.⁴⁹⁷ Az *Új Írás*nak nem voltak látványos összeütközései a hatalommal. A legnagyobb botrány Csiszár István *Utazás* című elbeszélése kapcsán tört ki, amely az 1972. márciusi számban jelent meg. A fiatal író az úti élményeinek bemutatásakor humorizálni merészelt a szovjet televízió rovására, és megfricskázta a szovjet írószövetséget. Végül is a főszerkesztő megúsza egy írásbeli figyelmeztetéssel.⁴⁹⁸

493 Tolnai Gábor (1910–1990) irodalomtörténész, esszéíró, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1953–1959 között az *Irodalomtörténeti Közleményeket*, 1957–1962 között a *Kortárs* című folyóiratot is szerkesztette.

494 *Kortárs*, 1957/1. 3–4.

495 *Kortárs*, 1967/9. 1348–1349. L. még Kókay György – Oltványi Ambrus – Vargha Kálmán (szerk.): *Program és hivatás: magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye*. Budapest, Gondolat, 1978. 721.

496 Cseh – Kalmár – Pór i. m. (334. lj.) 152–155.

497 Illés Lajos: *Az Új Írás hőskora*. Irodalmi történetek, emlékezések. Budapest, Hét Krajcár, 2002.

498 Standeisky Éva: *Gúzsba kötve – A kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 1956-os Intézet, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2005. 314.

A *Nagyvilág* mint világirodalmi folyóirat 1956 őszén az Írószövetség lapjaként indult. Következő száma azonban csak fél évvel később, 1957 áprilisában jelenhetett meg. Az Írószövetség megszüntetésével a szerkesztőséget is átalakították. Kolozsvári Gradpierre Emil⁴⁹⁹ nem tartották elég megbízhatónak, ezért Gereblyés László⁵⁰⁰ lett az új főszerkesztő.⁵⁰¹ A *Nagyvilág* jelentősége abban rejlett, hogy valamelyest oldotta a világirodalomtól való elzárkózásunkat. Ablakot nyitott a „nagyvilágra”. Nem csupán más országok embereinek művészté formált életérzését, világlátását közvetítette, hanem összehasonlítási alapot is teremtett, és egy lassú erjedési folyamatot indított el. A szerkesztők jó minőségű irodalmi műveket közöltek, amelyek közül jó néhány nem a direkt propagandát szolgálta.⁵⁰²

Kiváló vidéki folyóiratok működtek szerte az országban: Debrecenben, Békéscsabán, Szegeden az *Alföld*, az *Új Auróra*, a *Tiszatáj*, aztán Kecskeméten a *Forrás*, Pécsen a *Jelenkor*, Szombathelyen az *Életünk*, Győrött a *Műhely* és az *Új Forrás* Tatabányán.

A még 1947-ben indult *Tiszatáj* a *Délvidéki Szemle* hagyományait követte, még egyes kéziratokat is közölte. 1957 novemberében, természetesen szigorú ellenőrzés mellett, újraindulhatott, hiszen a szerkesztői az állambiztonsági szolgálatnak is dolgoztak.⁵⁰³ Kezdetben elsősorban a régióban élő szerzők írásait közölte, országos jelentőségű lappá a '60-as években vált. Ekkor még felemás volt a folyóirat megítélése, hiszen érdekes és érdektelen, a szellemi élet élvonalába tartozó és provinciális, a magyar kultúra szempontjait érvényesítő és az uralkodó politika igényeihez igazodó írást egyaránt leközölt.

Ilia Mihály⁵⁰⁴ főszerkesztősége, az 1972–1974 közötti korszak, lett a legfontosabb a *Tiszatáj* életében, olyannyira, hogy az egyetemes magyar irodalomtörténetbe is bekerült. A főszerkesztő feljegyzéseiben külön-külön foglalkozott az egyes rovatok feladataival. A versrovat teendői közé tartozott, hogy jobban kiemelje, kik a lap költői, és az, hogy a fiatal költőknek helyet adjon. A rovat kiváló verseket közölt: Ágh István, Csoóri Sándor, Csorba Győző, Farkas Árpád, Illyés Gyula, Kányádi Sándor, Kormos István, Lászlóffy Aladár, Nagy László, Pilinszky János, Simai Mihály, Tornai József, Utassy József szerepeltek itt, mások mellett. Ezt a korszakot nem a nyílt politikai opposzió – hiszen ez lehetetlen lett volna –, hanem a csendes építkezés jellemezte. A *Tiszatáj* létével, szerkesztési elveivel, azzal a törekvésével, hogy felhívta a figyelmet arra, hogy létezik egy nem egységes, de egyetemes magyar irodalom, jó szolgálatot tett.⁵⁰⁵ Először E. Fehér Pál⁵⁰⁶ *Tiszatáj*-ellenes filippikái jelentek meg a *Népszabadságban*,⁵⁰⁷ majd a főszerkesztőt berendelték a minisztériumba. 1975 februárjában a

499 Kolozsvári Grandpierre Emil (1907–1992) író, műfordító és kritikus.

500 Gereblyés László (1904–1968) költő, műfordító. A *Szabadság* című napilap belső munkatársa lett. 1946–49-ben a *Nagyvilág* főszerkesztője volt és a Magyar–Francia Társaság kéthetenként megjelenő lapját szerkesztette. 1957–59-ben újra a *Nagyvilág* szerkesztője lett.

501 Szőnyi i. m. (335. lj.) 108.

502 Ständeisky i. m. (312. lj.) 221–222.

503 Szőnyi i. m. (335. lj.) 289. Rolf Müller: A Tiszatáj-ügy állampárti dokumentációja, 1986. *Kortárs*, 2001/7. 39.

504 Ilia Mihály (1934–) Széchenyi-díjas magyar irodalomtörténész, irodalomkritikus és szerkesztő.

505 Lengyel András: A *Tiszatáj* Kelet-európai érdeklődése (1970–75). *Korunk*, 1996/1. 30.

506 E. Fehér Pál (1936–2013) kommunista újságíró, kritikus. 1958–1959 között a *Kisalföld* kulturális rovatvezetője, 1960–1964 között a *Kortárs*, 1964–1968 között pedig az *Élet és Irodalom* olvasószerkesztője volt. 1968–1971 között a *Népszabadság* rovatvezető-helyettese, majd 1971-től kulturális rovatvezetője és a szerkesztő bizottság tagja. 1972–1990 között a *Kritika* munkatársa, ezzel egyidejűleg 1975–1990 között a *Szovjet Irodalom* főszerkesztő-helyettese, majd 1989–1990 között főszerkesztője volt.

507 E. Fehér Pál szerint Magyarország számára Erdély annyit jelent, mint Franciaországnak Algéria.

Szerkesztői asztal adta tudtul: „Ilia Mihályt, lapunk főszerkesztőjét saját kérésére tisztességéből fölmentették áldozatos munkájának elismerésével.” Az olvasónak talán akkor föl sem tűnt: az utolsó három szót a már kiszedett, kész nyomóformához utólag toldották hozzá (látszik is).⁵⁰⁸

Ilia Mihály távozása után a szerkesztőség, Vörös László irányítása alatt, nemcsak megtartani tudta a lapot, hanem tovább is tudta vinni a korábban elkezdett úton. A hatalom állandó nyomása, a rendre ismétlődő nyílt támadások és a megrovások közepette, a *Tiszatáj* jelentős szerepet vállalt a rendszerváltás előkészítésében a nyolcvanas évek során, hiszen a magyar szellemi élet nagy része kapcsolódott a laphoz, nem utolsó sorban a rendszerváltás egyik meghatározó csoportja, amely a népi írók eszmevilágán nevelkedett, s a *Tiszatáj* belső szerzői köréhez tartozott.

Nem véletlen tehát, hogy a *Tiszatáj* állandó kritikák és támadások keresztüzébe került. Tóth Dezső 1975 szeptemberében tiltakozott Görömbei András *Illyés Gyula és a magyar nyelv* című tanulmánya miatt.⁵⁰⁹ Az 1981-ben, a Szolidaritás szakszervezet működése idején leközlött krakkói összeállítás bár teljesen politikamentes volt, mégis a szerkesztők megrovásához vezetett, és megvonták tőlük az évi nyereségrészesedést.⁵¹⁰

1982-ben közzétették Köteles Pál kritikáját a román publicista, Ion Lăncrănján *Szónoklat Erdélyről*⁵¹¹ című művéről, *Töprengés egy torzkép előtt* címmel.⁵¹² A szerkesztők még sikerrel védekeztek azzal, hogy nem tudták: a pártvezetés Száraz Györgyöt bízta meg a válasz megírására.⁵¹³ A főszerkesztők írásbeli megrovást kaptak, mert Csoóri Sándor a *Tiszatáj* 1985/2. számában megjelent írásában nem a Magyar Népköztársaság hivatalos álláspontjának megfelelő álláspontot fejtett ki a Helsinki Egyezményről.⁵¹⁴ Még nagyobb retorzióra került sor, amikor a *Tiszatáj* 1986. júniusi számában megjelent Nagy Gáspár *A fiú naplójából* című verse, amelyben a költői látomás „immár harminc évgyűrűjével” „drága Júdása”-ban Kádár János magára ismert, ezért az ügyet az MSZMP Politikai Bizottsága elé vitte, ahol kijelentette: „Hogy ha harcolni köll, akkor harcolni köll, és együtt köll harcolni.”⁵¹⁵ Tüstént betiltották a *Tiszatáj* legújabb számát, és felfüggesztették működését. Lemondatták a főszerkesztőt, és két közvetlen munkatársa is fegyelmit kapott.⁵¹⁶

A *Forrás* irodalmi, művészeti és tudományos folyóirat Kecskeméten 1969 márciusában indult. 1975-től mint szépirodalmi, szociográfiai és művészeti folyóirat működött. Az indulástól 1974-ig kéthavonta, utána havonta jelent meg. A folyóirat előzménye a *Kiskunság*. A lap 1972. májusi számába bekerült ez a mondat: a „fiatalok Párizsban, Ceylonban, Mexikóban, Csehszlovákiában, Lengyelországban kitárt ingmellel rohannak sortűzbe, szuronyokba.”

508 *Tiszatáj*, 1975/2.

509 *Tiszatáj*, 1975/9.

510 Vörös i. m. (392. lj.) 36.

511 Magyarul: Ion Lăncrănján: *Szónoklat Erdélyről*. (ford. G. Borbély Levente) Budapest, Áramlat, 1990. 90.

512 *Tiszatáj*, 1982/9.

513 Száraz György: *Egy furcsa könyvről*. Budapest, Magvető, 1983. 11. (A tanulmány először a *Népszabadság*-ban jelent meg.)

514 Vörös i. m. (392. lj.) 36-37.

515 Idézi Huszár i. m. (419. lj.) II. k. 303.

516 Kőnczöl Csaba: A *Tiszatáj* a főnix. Szegedi interjú Vörös Lászlóval és Annus Józseffel. *Kritika*, 1989/11. 22. Müller i. m. (503. lj.) 39. Gyuris György: *A Tiszatáj fél évszázada, 1947–1997*. Szeged, Tiszatáj Könyvek, 1997. 198. Domokos László: Egy levélváltás története. Beszélgetés a *Tiszatáj* viszontagságairól. *Élet és Irodalom*. 1989. február 17. Márkus Béla: A költő egyszemélyes pere. *Tiszatáj*, 1990/10. 140–141. Varga Péter: A *Tiszatáj* és az irodalompolitika. *Múltunk*, 1997/1. 74. Olasz Sándor: *Tiszatáj*-dráma, 1986. *Juss*, 1989/1. 5–7.

Az írásba betett két utolsó országerért a *Forrás* akkori főszerkesztőjét, Varga Mihályt⁵¹⁷ azonnali hatállyal menesztették.⁵¹⁸

A *Forrás* 1980 februárjában közölte volna Csoóri Sándor – két esztendeje kész – *Egy nomád értelmiségi* című esszéjét. A már kinyomtatott példányokat a nyomdában lefoglalták, és a cikket pengével kivágták.⁵¹⁹ A főszerkesztőt, Hatvani Dánielt pártmegrovásban részesítették. A megyei pártbizottság jegyzőkönyve szerint az írás

„a Magyar Népköztársaság nemzetközi érdekeit sértő megállapításokat tartalmaz, támadja a párt és az értelmiség között ’56 után létrejött kiegyezést, a Horthy-fasizmus időszakával szemben alulértékeli a mai irodalmi élet lehetőségeit, szemlélete nem osztályalapú. A nép államában a munkásosztály vezető szerepét senki sem vitathatja, ez a téma tabu.”⁵²⁰

Valószínűleg a következő mondat váltotta ki ezt az intézkedést: a hatalom „mindenből többet juttat a lakosságnak, mint demokráciából.”

A főszerkesztői értekezletek egyik legnagyobb ledorongolását 1982 novemberében T. Bíró Zoltán *Magyarok: szorongók és békétlenek. (Vázlat Illyés Gyula könyvének értelmezéséhez)* című tanulmánya⁵²¹ miatt kapta a *Forrás* szerkesztősége. Köpeczi Béla⁵²² és Agárdi Péter⁵²³ olyan kirohanást intézett, hogy Hatvani Dániel,⁵²⁴ az addigi értekezletek történetében szokatlan módon, kénytelen volt önkritikát gyakorolni.

A tatabányai *Új Forrás* is tudott új arcot mutatni: itt gyűltek össze a fiatal kritikusok. Min-taszerű volt, ahogyan az *Új Forrás* átvette a Németh László-i szellemi hagyaték gondozását. A tatabányai folyóirat Nagy Gáspár Öröknýár: elmúltam 9 éves című versével emlékezett Nagy Imre kivégzésének 15. évfordulójára. A szerkesztők nem vették észre, hogy a költő a versbe többször is beírta Nagy Imre monogramját, ezért 1984-ben az *Új Forrás* című folyóirat leköszölte. A lapot feljelentették, és Sárándi József⁵²⁵ versrovatvezetőt eltávolították, mondván, hogy nem volt elég éber, a főszerkesztő-helyettest pedig nyugdíjazták.⁵²⁶

517 Varga Mihály (1928–) tanár, író, költő, újságíró, szerkesztő. 1967–1968 között a *Kiskunság* felelős szerkesztője, 1969 és 1972 között a *Forrás* alapító főszerkesztője. 1972-ben politikai nézetei miatt leváltották, 1972 és 1985 között a kecskeméti *Petőfi Népe* című napilap munkatársa volt.

518 Varga Mihály: Forrásvidék. *Forrás*, 1995/4.

519 Pintér M. Lajos: *Ellenzékben. A „Nagy Népi Húrál”-tól a Magyar Demokrata Fórumig. A Kádár-rendszer népi-nemzeti ellenzéke, 1968–1987*. Lakitelek, 2007. 37.

520 Idézi Hatvani Dániel: *Tilalomfák árnyékában. Egy irodalmi főszerkesztő emlékiratai*. Budapest, Püski, 1997. 39.

521 *Forrás*, 1982/11.

522 Köpeczi Béla (1921–2010) kommunista politikus, művelődés- és irodalomtörténész, az MTA tagja. 1953-ban a hazai könyvkiadást koordináló, előzetes cenzúrázását és engedélyezését végző Kiadói Főigazgatóság elnökhelyettesévé, 1955-ben elnökévé nevezték ki. 1963 és 1966 között az MSZMP Központi Bizottságának kulturális osztályvezetője volt, egyik meghatározó alakja a TTT (támogatás, tűrés, tiltás) kultúrpolitikai diktatúrának. 1982 és 1988 között művelődési miniszter volt.

523 Agárdi Péter (1946–) kommunista szerkesztő, irodalomtörténész. Az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának munkatársa, majd alosztályvezetője (1975–1985). A Magyar Rádió külsős munkatársaként, szerkesztő-riportereként (1970–1975), majd elnökhelyetteseként (1985–1990) dolgozott.

524 Hatvani Dániel (1937–2006) író, költő, újságíró, szerkesztő. 1961–1973 között a kecskeméti *Petőfi Népe* munkatársa, majd főmunkatársa, 1974–1988 között a *Forrás*, 1989–1991 között a békéscsabai *Új Auróra* főszerkesztője volt.

525 Sárándi József (1945–) költő, szerkesztő.

526 Monostori Imre: *Az Új Forrás vonzásában. Dokumentummemoár 1969–1998*. Tatabánya, József Attila Megyei Könyvtár, 1994. 136–182.

A 1975. április 4-én Magyarországon is megindították a sok nyelven megjelenő lapcsalád magyar mutánsát, a *Szovjet Irodalom* című folyóiratot a Magyar Népköztársaság Kulturális Minisztériuma és a Szovjet Írószövetség együttműködése révén, Kádár János bevezető üdvözlétével.⁵²⁷

Az 1971-ben induló *Mozgó Világ* a fiatal írók és művészek szemléje (1971–1974); „irodalmi, művészeti, közművelődési és kritikai folyóirat” alcímmel (1975–1983), „irodalom, művészet, társadalom” alcímmel (1984-től), legutóbb „kulturális-közéleti havilap” alcímmel jelent meg. A folyóirat Illyés Gyulának 1965-ben megjelent *Mozgó világ* című verséről kapta nevét. 1975 decemberétől havi folyóiratként jelent meg a fiatal írók és művészek korábbi időszakos kiadványa. Fórumot adott a pályakezdő, fiatal művészeknek, publicistáknak, népművelőknek. Az első szám Barabás János,⁵²⁸ a KISZ KB titkára, *Köszöntője* után többek között Nagy Gáspár és Szokolay Zoltán verseit, Esterházy Péter, Temesi Ferenc elbeszélését, Csalog Zsolt szociográfiáját, Csaplár Vilmos és Hankiss Ágnes tanulmányát, Páskándi Géza esszéjét, továbbá színházi körinterjút, tudósításokat, jegyzeteket és grafikákat közölt. Szerkesztői a vidékről kiemelt fiatal író, Veress Miklós,⁵²⁹ majd a tehetséges budapesti irodalomtörténész, Kulin Ferenc⁵³⁰ voltak. A talantumos szerkesztői gárda azt tette, ami a feladata volt: közölte az új, fiatal generáció műveit, abban a szent meggyőződésben, hogy ezzel is a rendszert demokratizálja.

A '80-as évek első felében a *Mozgó Világ*⁵³¹ adminisztratív intézkedések kereszttüzebe került. Veress Miklós főszerkesztőnek felróták, hogy leközölte Alexa Károly filológiai, verstani tanulmányát, amelyben egy Rákosi elvtárshoz írott úttörődalt elemzett. Ugyancsak megróták a szerkesztőséget, amikor megjelentették Háy Ágnes városi folklórgyűjteményét. Mindamelllett az Egyetemi Nyomda igazgatója 1980 végén felmondta a folyóirat szedésére kötött szerződést, azzal az ürüggyel, hogy „a nyomdászok nem hajlandók kiszedni Hajnóczy Péter *Ősztönző elem* című novelláját.”⁵³² A támadások miatt lemondott a főszerkesztő, de az utódai ellen is foganatosítottak retorziókat. Az 1981. márciusi számot bezúzták. Csak találgatni lehet, hogy Géczy János *Napló* című írása vagy Sükösd Miklós lengyelországi útinaplója volt az indok.

527 Menyhárt László: *A Magyar Sajtó bemutatja a Szovjet Irodalmat. Magyar Sajtó, 1975/4–5.* 152. Wintermantel István (szerk.): *A Szovjet Irodalom repertóriuma 1975–1984.* Budapest, Állami Gorkij Könyvtár, Lapkiadó Vállalat, 1987.

528 Barabás János (1947–) 1971-től a KISZ KB osztályvezetője, majd titkára. 1982-től az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője, KB tag, majd ideológiai titkár. Ő foglalkozott a külföldi sajtónyilvánosság alakításával.

529 Veress Miklós (1942–) költő, műfordító, kritikus. 1969–1974 között a *Délmagyarország*, 1971-ben az *Élet és Irodalom* munkatársa volt. 1975–1981 között a *Mozgó Világ* felelős, majd főszerkesztője, 1981–1986 között az *Élet és Irodalom* főmunkatársa lett. 1986–1988 között az Írószövetség főtítkára volt.

530 Kulin Ferenc (1943–) irodalomtörténész. 1971–1973 között az *Irodalomtörténet* című folyóirat segédszerkesztője, 1973-tól 1975-ig az ELTE BTK-n megjelentetett *Jelenlét* című lap felelős szerkesztője, majd öt éven keresztül, 1980-ig a *Mozgó Világ* főszerkesztő-helyettese és rovatvezetője volt. 1981-ben kinevezték a *Mozgó Világ* főszerkesztőjévé.

531 L. Kiricsi Zoltán: „Szülőházam téglái...” Illyés Gyula: *Mozgó Világ* című verséről. *Iskolakultúra*, 2002/11 61.

532 Idézi Murányi i. m. (159. lj.) 275.

1983-ban már nem kegyelmeztek meg senkinek sem. Kulin Ferenc főszerkesztővel az élen az egész szerkesztőséget leváltották, és a folyóiratot betiltották.⁵³³ Végül P. Szűcs Julianna⁵³⁴ – annak ellenére, hogy a magyar értelmiség egy része bojkottálta a lapot – vállalkozott a *Mozgó Világ* továbbvitelére,⁵³⁵ de az alkotói bojkottot megtörő újságírók lapja is megismerhette a cenzúra működési mechanizmusát: az 1984. augusztusi szám 15 ezer példányát egy Trockijjal foglalkozó tanulmány miatt bezúzták.⁵³⁶

A pártvezetés a *Mozgó Világgal* párhuzamosan lépett fel a magyar ellenzékieknek legális publikálási lehetőséget biztosító folyóirat, a vajdasági *Új Symposion* ellen. Roska István külügyminiszter-helyettes tett feljelentést a jugoszláv nagykövetségen. Ennek hatására a Sziveri János⁵³⁷ által vezetett szerkesztőséget feloszlatták.

Ugyanebben az évben a *Liget* című folyóirat tavaszi számát is megsemmisítették, mert Békés Pál novellájában egy párbeszédben Dubčeket⁵³⁸ hősként említette.

A Kádár-rendszer megpróbálta az értelmiség egy részét maga mellé állítani, ezért alapították meg a *Valóság* című folyóiratot. Az első szám 1958 végén látott napvilágot. A folyóirat 1963 végéig kéthavonta, majd 1964 elejétől havonta jelent meg, hivatalosan a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat felügyelete alatt. Társadalomtudományi irányultsága miatt el kellett határolni az MSZMP elméleti folyóiratától, a *Társadalmi Szemlé*től. A *Valóság* ötvenezres példányszámmal indult, és a legolvasottabb folyóirat lett. Nem csoda, hogy fokozottan figyelték a működését, és rögvest bezúzták azt a számot, amely a szigorúan tabutémának számító magyarországi létminimumról, illetve a szegénységről szólt.⁵³⁹

A *Vigilia* 1957 júniusában kapott engedélyt a megjelenésre. Bár a szerkesztésből akkor már oroszlanrészt vállaló Rónay Györgyöt erőszakkal eltávolították a laptól, és a békepapi mozgalom néhány képviselőjét is szerepeltetni kellett, mégis a lap segítette a keresztény értelmiség tájékozódását, egy modernebb egyházkép kialakítását, és fórumot biztosított az elhallgattatott „polgári” íróknak. Rónay György visszatérése (1969) után a *Vigilia* a szellemi és keresztény élet legrangosabb orgánuma lett. Verseket közöltek Nemes Nagy Ágnestől, Jékely Zoltántól, Rónay Györgytől, Pilinszky Jánostól, Kondor Bélától és Sinka Istvántól. Próza műveket rendszeresen közöltek Mándy Ivántól, Fekete Istvántól, Kodolányi Jánostól, és itt jelent meg Pilinszky *Találkozás az olasz költővel* című írása is.

533 Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán október 28-án vitát rendeztek a *Mozgó Világgal* kapcsolatos kérdésekről, amelyen Tóth Dezső és Zöldi László, az *ÉS* főszerkesztő-helyettese próbálták megmagyarázni az intézkedések jogosságát. A vita szövegének jó részét az *Irodalmi Újság*, 1984/1. 12–16. közölte.

534 P. Szűcs Julianna (1946–) művészettörténész-muzeológus, magyar nyelv és irodalom tanár.

535 P. Szűcs Julianna: Tisztelt igazolóbizottság! *Mozgó Világ*, 1990/4. 53–61.

536 Németh György: *A Mozgó Világ története (1971–1983)*. Budapest, Palatinus, 2002. 153. Kasza László: *A Mozgó Világ ügye. Irodalmi Újság*, (Párizs) 1984/1. 11. P. Szűcs Julianna: Partizánok a hivatalban. Beszélgetés P. Szűcs Juliannával. *Élet és Irodalom*, 1985. május 31. 7. Veress Miklós: Egy feljelentés elő- és utóélete, avagy a Cinzanótól a Vilmoskörtéig. *Tiszatáj*, 1991/7. 53.

537 Sziveri János (1954–1990) költő, 1980–83-ban az *Új Symposion* című folyóiratot szerkesztette.

538 Alexander Dubček (1921–1992) szlovák kommunista politikus. 1968 januárjában a Csehszlovák Kommunista Párt első titkára lett. Meghirdette az „emberarcú szocializmus” programját, amire a Varsói Szerződés csapatai megszállták Csehszlovákiát. Dubčeket letartóztatták, majd leváltották.

539 Körösi Zsuzsanna: Körösi József és az ő *Valósága*. In: Kozák Gyula (szerk.): *Kádárizmus - áteveszek*. Budapest, 1956-os Intézet, 2010. 117.

6.3. Szamizdat folyóiratok⁵⁴⁰

A szovjet típusú diktatúra jellegzetessége, hogy egyes könyvek, folyóiratok csak illegálisan jelenhettek meg. Az ilyen módon kinyomtatott műveket nevezték orosz szóval *szamizdat*-nak. A kifejezés valószínűleg Nyikolaj Gladkov (1919–1979) orosz költő sajátos copyright-nyilatkozatára vezethető vissza, amelyet már az 1940-es években használt. Mivel nem adták ki a verseit, ezért írógéppel írt verses füzetének címlapjára felírta: „szamszebjaizdat” (önmagá számára kiadva). Később már csak „szamizdat”-ról, önkiadásról beszéltek.⁵⁴¹

Magyarországon az első szamizdat 1972-ben jelent meg. Kezdetben 50–100 példányban adták ki, és írógéppel sokszorosították. Az 1980-as években már több mint 30 periodikát adtak ki különböző ellenzéki csoportok. Ekkor már stencilgépet is használtak, amelyekből az elsőt valószínűleg a lengyel ellenzékiektől kapták. A magyar szamizdat készítőit a hatóságok folyamatosan zaklatták, műveiket lefoglalták.⁵⁴² Az engedély nélküli lapkiadás a Btk. szerint vétségnek⁵⁴³ számított; csak a 21/1983. (VI. 15.) MT számú kormányrendelettel minősítették át ezt a tényállást sajtórendészeti szabálysértéssé. A rendelet 42. §-a kimondta, hogy azt, amikor valaki „engedély nélkül állít elő, vagy terjeszt olyan sajtóterméket, amelynek előállításához engedély szükséges, (...) feltéve (...), hogy a cselekményt csekély mennyiségű sajtótermékre követték el”, az szabálysértésnek minősül és „tízezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható”, és „az eljárás a rendőrség hatáskörébe tartozik”. A külföldi hitelekre szoruló ország vezetői nem akartak nemzetközi botrányokat okozó pereket. Ezért az MSZMP Politikai Bizottsága inkább arra utasította a hatóságokat, hogy házkutatásokat tartsanak, bírósági tárgyalás mellőzésével pénzbírságokat szabjanak ki, foglalkoztatási tilalmakat, publikációs tilalmakat rendeljenek el, és vonják be az útlevelet a szamizdatok előállításában résztvevőktől, illetve a publikálóktól. Pl. Nagy Jenőt,⁵⁴⁴ az ABC Független Kiadó vezetőjét, többször is nagy összegű pénzbírságra, majd összes ingóságainak elkobzására ítélték.⁵⁴⁵

Elsőként 1980 márciusában, a Kenedi János⁵⁴⁶ szerkesztette *Kelet-Európai Figyelő* című szamizdat jelent meg. (Ilyen címen 1977-ben is jelent meg gyűjtemény.) E folyóirat első számában került szóba 1956 témája. A második szám a román disszidensekkel foglalkozott, a harmadik Zsoresz Medvegyev levéltitokról szóló esszéjét közölte, a negyedik a *Charta '77* tagjainak 1979-es perdokumentumait publikálta, az ötödik szám pedig az 1980-as lengyel nyár eseményeit dolgozta föl.

540 A fejezet a következő mű felhasználásával készült: Nagy Csaba (szerk.): *A magyarországi szamizdat egy évtizedének bibliográfiája 1981–1989*. Budapest, PIM, 1990.

541 Jevgenyij Popov: A szamizdat emlékére. *Magyar Lettre Internationale*, 2000/ösz. Tamás Pál: Vázlat a szovjet-orosz szamizdatról. *Jel-Kép*, 1989/3. 34–38.

542 Krahulcsán Zsolt: A hazai szamizdat „hőskora”. A Galamb utcai butik. In: *A Történeti Hivatal Évkönyve, 2000–2001*. Budapest, Történeti Hivatal, 2002. 303.

543 Az 1971. évi 28. sz. tvr. az egy évet meghaladó büntetési tétellel fenyegetett szándékos, a három évet meghaladó büntetési tétellel fenyegetett gondatlan bűncselekményeket tekintette büntettnek, míg a többi (szándékos és gondatlan) bűncselekményt vétségnek.

544 Nagy Jenő (1952–) filozófus, a rendszerváltás előtti demokratikus ellenzék tagja. L. Remények és családások (a szamizdatról). *Új Magyarország*, 1991. szeptember 17.

545 Bajomi Lázár i. m. (367. lj.) 295. Haraszi Miklós: Civil kurázsitól civil társadalomig. A magyar szamizdat két évtizede. *Magyar Lettre Internationale*, 2000/ösz. Pogonyi Lajos: *Beszélő*-múlt. Beszélgetés Kőszeg Ferencsel. *Kritika*, 1991/4. 3.

546 Kenedi János (1947–) író, műkritikus.

A *Szféra* című főként irodalmi-közéleti folyóirat 1980 szeptemberétől 1982 elejéig kilenc, körülbelül 100 példányban gépelt számot és egy válogatást jelentetett meg. A *Szféra* annak a körnek az ötletére született meg, amely korábban a *Túlpartról* című szamizdat-kiadványt is készítette. Szerkesztői Tóth Gábor és Horváth László nem tartoztak a demokratikus ellenzék közvetlen köréhez. A *Szféra* nem elsősorban politikai publicisztikát közölt, hanem verseket, igaz, erős közéleti mondanivalóval. Könczöl Csaba, Radnóti Sándor, Mérei Ferenc, Dalos György, Petri György és még sokan mások írtak a lapba. A folyóiratot 25 Ft-ért árusították, ezt az összeget – mivel a *Szférát* postaládákba dobták be – utólag lehetett eljuttatni a szerkesztőknek. A lap végül is 1982 februárjában valószínűleg a rendőrségi zaklatás miatt szűnt meg.⁵⁴⁷

A *Magyar Figyelő*, amely Bába Iván⁵⁴⁸ nevéhez köthető, elsősorban a romániai és a csehszlovákiai magyar nemzetiséggel szembeni jogfosztó intézkedésekkel foglalkozott. Emellett kiadtak egy Bibó István emlékszámot, és leközölték Illyés Gyula *Egy mondat a zarnokságról* című versét is.

Egy baráti társaság (Dániel Ferenc, Vági Gábor és Lányi András, illetve Orosz István és Tamás Gáspár Miklós) adta ki a *Kisúgó* első és egyben egyetlen számát, 1981 decemberében. A cikkek névtelenül jelentek meg. A *Kisúgó* elsősorban az ellenzéki program kérdését vetette fel.

A legjelentősebb szamizdat, a *Beszélő* első száma 1981 decemberében látott napvilágot, és évente négyszer, átlagosan kétezer példányban jelent meg. A rendszerváltozásig összesen 27 számot adtak ki. A *Beszélő* már technikai apparátussal, nyomdai technikával készült, sőt saját terjesztői hálózattal is rendelkezett.⁵⁴⁹ A szerkesztőség tagjai a demokratikus ellenzék meghatározó alakjai voltak: Haraszi Miklós, Kis János, Kószeg Ferenc, Nagy Bálint, Petri György, Solt Ottilia és Szilágyi Sándor. Saját, illetve álnéven tette közzé írásait: Konrád György, Kenedi János, Tamás Gáspár Miklós, Szabó Miklós, Szalai Erzsébet, Szalai Pál, Magyar Bálint, Pető Iván, Iványi Gábor, Vajda Mihály és még sokan mások.⁵⁵⁰ Az álnéven való publikálás sokszor annyira konspiratív módon történt, hogy még a szerkesztők sem tudták, kit takar egy-egy fedőnév.⁵⁵¹

A majdnem ugyanakkor megjelenő *Kisúgó* politikai program megfogalmazását szorgalmazta, a *Beszélő* inkább a közvélemény elől elhallgatott információkat akarta közkinccsé tenni. Így például beszámoltak az 1981 tavaszán megtartott Egyetemi–Főiskolai Napokról és az azokat megelőző egyetemi diákmozgalmakról, cikk elemezte a katolikus másként gondolkodás állapotát, a katolikus egyház és az ifjúság viszonyát. Riportban számoltak be a Heves megyei Állami Építőipari Vállalat kispesti építkezésének öltöző-sztrájkjáról, Haraszi Miklós⁵⁵² pedig a politikai pszichiátria magyarországi helyzetét elemezte. Mindezek mellett az

547 Csizmadia Ervin: A szamizdat szubkultúrája. *Budapesti Negyed*, 1994/3. 129.

548 Bába Iván (1950–) Magyar Rádió Irodalmi Főosztályán volt szerkesztő 1983-ig. A nyolcvanas években a *Nagyvilág* című világirodalmi folyóirat rovatvezetője volt. Főszerkesztőként dolgozott a *Dátum* című független napilapnál és a *Magyarok* című kulturális havilapnál is 1989 és 1990 között.

549 Orosz István: A *Beszélő* Dunabogdányban. *Beszélő*, 1993/6. 6.

550 Bozóki András: „Látták-e, hogy jön? A *Beszélő*-vita és a nyolcvanas évek – az *Összkiadás* tükrében. *Kritika*, 1993/2. 8–10.

551 Néhány az álnevek közül: Ada Pál – Pető Iván, Csonka Dénes – Bauer Tamás, Fényes Elek – Rainer M. János, Kovács Eszter – Szalai Erzsébet, Magyar László – Lengyel László, Rikárdó Dávid – Bokros Lajos.

552 Haraszi Miklós (1945–) író, újságíró, politikus. 1970-ben rendőri felügyelet alá helyezték, képzettségének megfelelő álláshoz nem juthatott. 1970 és 1971 között a Ganz–MÁVAG és a Vörös Csillag Traktorgyár marósként dolgozott, tapasztalataiból írta meg *Darabbér* című könyvét, amelynek kéziratát 1973-ban lefoglalta a rendőrség, és Haraszi Miklóst államellenes izgatás vádjával 8 hónap felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. Az egyik alapítója volt a szamizdat-mozgalomnak, 1981 és 1989 között a *Beszélő* szerkesztője volt.

1981-es nyári lengyel gyermekküldötetési akcióról és a *Bibó Emlékkönyvről* is írt a lap, továbbá kronológiát közölt a csehszlovákiai magyar kisebbség 1944–1981-es történetéről, valamint egy kerekasztal-beszélgetést Lengyelország és a Szolidaritás jövőjéről (a *Robotnik* 1981. augusztus 27-i száma alapján).

Az *ABC Tájékoztató* Demszky Gábor és Hodosán Róza szerkesztésében 1983 tavaszán jelent meg, de összesen csak három számig jutott.

A *Hirmondó* 1983 novemberében a *Tájékoztató* utódjaként jelent meg először; a szerzők: Demszky Gábor, Nagy András, Tamás Gáspár Miklós, Szalai Pál, Vajda Mihály, Konrád György, Krassó György, Gadó György. 1988-ig 26 számot tudtak kiadni. Leginkább közép- és kelet-európai politikai kérdésekkel foglalkoztak, de átvettek cikkeket más szocialista országok szamizdatjaiból és a nyugati sajtóból is

A *Demokrata* 1986. és 1989. között összesen 41 számot ért meg. A lapot Nagy Jenő irányításával szerkesztették, és névvel, álnévvel és név nélkül egyaránt megjelentetett írásokat. Gyakori szerzők voltak: Gadó György, F. Reymund Béla, Stark Szilárd, Sasváry Róbert, Dr. Serfőző, Kármentő Imre, Öskü Csaba. Elsősorban a hatalom visszaéléseit leplezték le és kiálltak az emberi jogokért, a pluralizmusért.⁵⁵³

Az *Égtájak Között* sajátos színfoltot jelentett az 1985–1988-as évek szamizdat irodalmában. Eredetileg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerveződött Vox Humana Kör lapja volt. 1985 októberében gépelt formában, majd novemberben stencilezett formában jelentették meg az első független számot. Összesen hat szám és egy irodalmi különszám jelent meg. Egyaránt jellemezte a kádári szocializmus és a polgári demokrácia elutasítása, miáltal egyfajta harmadik utasság hirdetőjévé vált. A Bartók Gyula és Talata József által képviselt, néha anarchista színezetű, radikális baloldali társadalomkép kivételesnek számított az akkori ellenzéki politikai spektrumban. Pl. a szamizdat lapok közül egyedülként közölt rendszeresen szépprózát, költészetet és grafikát. Az *Égtájak Között* szerkesztőségi és szerzői névsora, akik az ellenzékiek legfiatalabb csoportjának számítottak: Bartók Gyula, Bognár Mikolta, Diószegi Olga, Keszthelyi Zsolt,⁵⁵⁴ Lázár Ervin János, Rusai László, Talata József.

A *Médiúm-Art* olyan kulturális avantgárd szamizdat volt, amelyik elsősorban a modern, experimentális költészetet kívánta bemutatni, Petőcz András kiadásában, szerkesztésében jelent meg, illegális körülmények között. Publikált benne Erdély Miklós, Szilágyi Ákos, Nagy Pál, Papp Tibor.

553 Csizmadia Ervin (szerk.): *A magyar demokratikus ellenzék (1986–1988) I–III*. Budapest, T-Twins, 1995. 114–117., 180–181., 201–209. és 276–281. Csizmadia i. m. (547. lj.). Hodosán Róza: *Szamizdat történetek*. Budapest, Noran, 2004.

554 Keszthelyi Zsoltot 1987. február 25-én letartóztatták, és katonai szolgálatmegtagadás címén két és fél év börtönre ítélték. Hozzátartozóitól és barátaitól elszigetelték, börtönből börtönbe szállították, leveleinek nagy részét nem kapta meg, és Márianosztrán eleinte olyan közbüntényesekkel tették egy zárkába, akik a börtönőrök hallgatóságos beleegyezésével rendszeresen súlyosan bántalmazták. L. Haraszi Miklós: Keszthelyi Zsolt tárgyalásai. *Beszélő*, 1987/3. Keszthelyi Zsolt börtönbüntetése. *Demokrata*, 1987/június (6. sz.) 1–3.

A sorozatban eddig megjelent kötetek

1. Apró István (szerk.): Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011 (2012)
2. Dobos Ferenc: Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 1999–2011 (2012)
3. Csink Lóránt – Mayer Annamária: Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban (2012)
4. Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai (2012)
5. Koltay András (szerk.): A médiaszabályozás két éve (2011–2012) (2013)
6. Paál Vince (szerk.): Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1914–1989 (2013)

Médiatudományi Intézet, Budapest
A kiadásért felel Nyakas Levente
Tördelő: Varga Ákos
Nyomdai kivitelezés: Crew Kft.
Megjelent 6 (B/5) ív terjedelemben, 200 példányban.
Médiatudományi Könyvtár: ISSN 2063-5222
Médiatudományi Könyvtár 7.: ISBN 978-615-530-203-9